

Voruta

Nr. 10 (828) 2016 m. spalio 29 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR

Šiame numeryje

5 **Antanas PANAVALAS, Vilnius**

„Jaunimo draugą“
prisimenant

7 **Alvidas JANCEVIČIUS, žurnalistas, cirko istorikas, Vilnius**

Ir cirke žmonės verkė

8-9

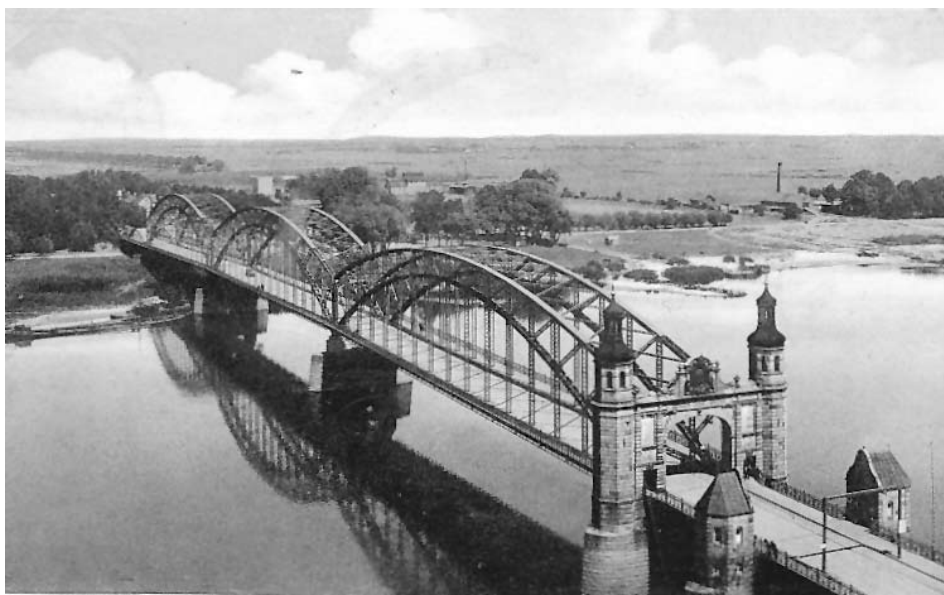
Tėviškės aušra

11 **Doc. dr. Vladas TERLECKAS, Vilnius**

Nuviliantis lokalinis
žinynas

Imperijų likimai ir Mažoji Lietuva

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Besidomintys pasaulio istorija pastebi, kad per žinomesnius šimtmečius įvairiuose žemynuose kaleidoskopiškai keitėsi skirtingiausi valstybiniai dariniai: karalystės ir kunigaikštystės, chanatai ir kalifatai, mažytės respublikos ir didžiulės imperijos. Deja (ar laimei), visi tie dariniai nebuvo amžini – vieni gyvuodavo šimtmečius, kiti vos mėnesius ar savaites. Sudėtingų sistemų valdymo specialistai žino, kad didesnis kokio objekto sudėtingumas dažniausiai lemia mažesnę jo pastovumą, itin painiuose dariniuose beveik neįmanoma išvengti sutrikimų ir pačios sistemos griūties.

Vieni sudėtingiausių darinių mūsų kaimynystėje – žmonių kuriamos valstybės,

kurios savo daugialypę sandara toli pranoksta kokius skruzdėlynus ar bičių avilius daugybe savo bruožų (nuo ūkinės veiklos sudėtingumo iki atskirų individų ne visada prognozuojamo elgesio). Valstybinių darinių stabilumas visada priklausydavo ne vien nuo vidinių, bet ir nuo išorinių veiksnių (kaimyninių valstybių galios ir siekių, įvairių gamtos pokyčių ir t. t.). Šiandien ne vienoje negyvenamoje dykynėje tyrėjai aptinka ne vien buvusių valstybių, bet ir išsirusių civilizacijų senovinio klestėjimo žymių.

Tokio begalinio nepastovumo pavyzdžių nesunku aptikti ir mūsų kaimynystėje. Antai, nuolat prisimenama lietuviškoji imperija (LDK) it kometa blykstelėjo XIV–XVI a.,

vėliau vis blankdama ir nykdama. Greta Lietuvos augusios ir stiprėjusios kitos imperijos galop susirėmė žūtibūtinuose XX a. pasauliniuose karuose, juose pralaimėdamos ar nugalėdamos.

Istorija rodo, kad stabilėsnės už valstybes būdavo kraštai – tautų ar genčių apgyvendinti plotai, atitekdavę tai vienai, tai kitai valstybei, bet beveik nepakeisdavę savo įprastinio gyvenimo. Tiesa, nuo senovės žinoti ir etniniai valymai – užkariautojai išžudydavo ar išvarydavo vietinius gyventojus iš patraukliausių vietovių, kurias atiduodavo saviesiems.

Prisiminus tuos beveik neišvengiamus pasaulinės istorijos momentus, derėtų atkreipti dėmesį į nesenus pasisakymus dėl Mažosios Lietuvos. Antai, žinomas Rusijos interesų Lietuvoje gynėjas Klaipėdos universiteto profesorius Vasilijus Safronovas savo neva moksliniame straipsnyje 2012 m. rašė: „... požiūris į Mažąją Lietuvą Lietuvoje yra sąlygotas negalios susitaikyti su 1945 m. pakitusia geopolitine realybe, pripažinti, kad Kaliningrado srities sukūrimas yra įvykęs faktas“ (p. 77). Aišku, tas rašinys (kaip ir kiti Rusijos propagandistų teiginiai apie mums svarbius dalykus) nusipelnė kur kas išsamesnės analizės atskirame straipsnyje, tačiau itin iškaltingu pripažintinas šis V. Safronovo teiginys, pati to autoriaus logika.

Vyresnio amžiaus skaitytojai dar prisimena, atidesni tyrėjai archyvuose aptinka J. Stalino laikais pradėto informacinio propagandinio karo „perliukus“. Anuomet būdavo keikiami Vakarų imperialistai (pavyzdžiui, Baltijos šalių okupacijos nepripažinusios JAV), kad jie negali susitaikyti su

Nukelta į 16 p.

Vytauto Landsbergio fondo įkūrimo 25-mečiui

Vytauto Landsbergio fondo parama Pietryčių Lietuvos mokykloms

„Vilniaus jovarų“ šventės Juodšiliuose, Vilniaus r., dalyviai

Nuo pat Lietuvos valstybės atkūrimo 1990 m. lietuvių visuomenė yra ypač susirūpinusi Pietryčių Lietuvos mokyklomis. Siekiama, kad Lietuvos piliečių, gyvenančių Rytų Lietuvoje, pradedant Ignalinos ir baigiant Varėnos r., pasienyje su dabartinėje Baltarusijoje esančiomis Lietuvos etninėmis žemėmis, vaikai galėtų mokytis valstybine kalba. Pirmąsias mokyklas 1991–1992 m. Vilniaus ir Šalčininkų r. steigė Vilniaus apskrities viršininko administracija. Ją panaikinus, buvusias

Vilniaus apskrities viršininko administracijos įsteigtas lietuviškas mokyklas perėmė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, o 1997 m. atidarytos Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos steigėja jau buvo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.

Apie pagalbą Pietryčių Lietuvos mokykloms „Voruta“ kalbasi su lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininku Algimantu MASAČIU.

Nukelta į 4 p.

Lietuvos heraldikos istorija

Senosios Lietuvos herbas! Ar?!

Violeta RUTKAUSKIENĖ, JAV

Kai 2009 m. užsienio bibliotekose pavyko surasti gan originalių, neįtikėtinais įdomių ir tikrai daugeliui nematytų senosios lietuviškos heraldikos pavyzdžių, istorijos tyrinėtojas (ne tik man) buvo didelė staigmena. Lietuvos istorikams skelbiant, jog lietuviškos heraldikos užsienio šalių archyvuose beveik nėra išlikę (gal su keliomis išimtimis Prancūzijoje ir Belgijoje), vienu įkvėpimu per bemiegę savaitę viduramžių herbųnuose pavyko surasti didelį pluoštą įdomiausių lietuviškos heraldikos atvaizdų. Vėliau, tęsiant paiešką, lietuviškų herbų vien tik su Vyčiu susikaupe apie keturiasdešimt, o pridėjus kitus ir daugiau. Dabar tie atvaizdai kartu su papildomai surinkta informacija jau nebetelpa į tris storiausius segtuvus. Kai kurie Lietuvai priskiriami herbai, juose esantys ženklai, simboliai ir prie jų esančios legendos, užrašai yra ne tik nematyti, bet ir keliantys nemažai klausimų: ar jie lietuviški... Lietuvos spau-

Senosios Lietuvos herbas K. Grunenbergo herbyne, Vokietija, 1480 m.

doje prieš Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio šventę publikuoti surasti atvaizdai netrukus buvo pastebėti, o istoriko T. Baranausko vedamame Lietuvos istorijos internetiniame forume dėl jų net kilo diskusija, bet, pritrūkus išsamesnės informacijos, greit prigeso. Labiausiai visi sujudo ir nusistebėjo dėl Konrado Grunenbergo knygoje „Riteriai ir didikai Konstanze“ („Ritters und Burgers zu Constanze“) surasto Senosios Lietuvos herbo, kuriame atvaizduota stilinga bajoriška kepurė ar skrybėlė, o prie jos metraštininko paliktas vokiškas įrašas, skelbiantis: „Alt Littavo“ (liet. Senoji Lietuva)!

Herbas su skrybėle –
Lietuvos heraldikos mįslė...

Istorijos mylėtojai šį herbą iškart pavadino Lietuvos heraldikos mįsle, nes čia atvaizduotas Senosios Lietuvos herbas mūsų heraldikai visai nematytas. Lietuviškai heraldikai nebūdingas ir toks simbolis – kepurė ar skrybėlė. Tad herbo pavadinimą –

Nukelta į 13 p.

Mažosios Lietuvos istorija kreivame žinyno veidrodyje

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje į Vakarų pasitraukę lietuvininkų šviesuoliai ne kartą svarstė, kaip pasauliui priminti apie savąją pražuvusią tėviškę, kad šimtmetinė Mažosios Lietuvos istorija, milijonų ten gyvenusių ir lietuviškai kalbėjusių žmonių likimai ir pastangos nepranyktų be pėdsako.

Dar 1950 m. Kanadoje susikūrusi Mažosios Lietuvos bičiulių draugija buvo nutarusi išleisti to krašto istoriją lietuvių ir anglų kalbomis. 1983 m. pradėtas kurti Mažosios Lietuvos fondas rinko lėšas leidiniams apie Mažąją Lietuvą. Nuo 1987 m. šio fondo knygų leidybai, 1992–1998 m. pačiam fondui vadovavęs energingas prof. Vilius Pėteraitis 1995 m. pradėjo organizuoti „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ (toliau – *MLE*) kaip pirmojo visapusiško leidinio apie sunaikintą kraštą leidybą. 1996 m. į to leidinio rengimą įsitraukiau ir aš. 1997 m. pradžioje iš *MLE* faktinio vadovo Lietuvoje posto pasitraukus prof. Domui Kaunui, tas pareigas teko perimti man, 1997–2006 m. parengiant ir išleidžiant *MLE* I, II ir III tomus.

Rengiant tą unikalų leidinį teko susidurti su įvairiausiais sunkumais. 2000 m. išleistas *MLE* I tomas, kuriame buvo rašoma apie sovietinių okupantų vykdytas Mažosios Lietuvos (kaip ir visų Rytprūsių) gyventojų žudynes, krašto istorijos ir kultūros paveldo naikinimą, skaudžius lietuvininkų likimus, genocido aktus ir etnocidą, prosovietinės jėgos ėmė vis aršiau pulti *MLE* rengėjus. Keitėsi ir tarptautinė padėtis – pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais laisvai lankytasi Karaliaučiaus krašte, ten renkant medžiagą apie lietuvių pėdsakus, vėliau susidurta su vis didesnėmis kliūtimis. Pasikeitus Rusijos vadovams, vis ryškiau keičiantis politinei padėčiai toje šalyje, atitinkamų struktūrų dėmesio susilaukė ir *MLE* leidyba. Apie Mažosios Lietuvos nelaimes aštriau rašė ir kalbėję specialistai ir visuomenės veikėjai nebebuvo įleidžiami į Karaliaučiaus kraštą. Įtakos agentai rengė visokius išpuolius, pradėtos įvairios kampanijos, bandant skelbti, kad po 1944 m. okupuotame krašte vykusios nusikaltimų negalima vadinti genocidu, kad klaidingas esąs pats Mažosios Lietuvos vardas ir t. t. Pasitelkti net vadinamieji specialistai iš kai kurių užsienio šalių, kurie teigė, kad *MLE* skelbia klaidingas žinias (nors pačios *MLE* jie gal nebuvo ir skaitę).

Pirminės *MLE* nuostatas ilgai ir principingai gynė prof. Vilius Pėteraitis, teigęs, kad *MLE* puslapiuose „Su skausmu prisimename germanizaciją, pokario Kaliningrado srities veikėjus, krašto niokotojus ir žmonių naikintojus, jų vykdytą ir vykdomą Mažosios Lietuvos kolonizaciją ir rusifikaciją“ (*MLE*, t. I, p. 7). Bandydamas paviešinti užkulisines kovas dėl tolesnio *MLE* likimo, tuomet aš rašiau: „Tik prof. dr. V. Pėteraičio atkaklaus principingumo dėka *MLE* I tome pavyko išvengti bent kai kurių apmaudžių klaidų: per sovietinės okupacijos dešimtmečius Lietuvos gyventojams bandytų įdiegti propagandinių strereotipų apie „išlaisvintą ir klestintį kraštą“ ir tuomet įprastą nemalonių dalykų nutylėjimą“ (*MLE*, t. I, p. 19). Anuometinė tikrą padėtį Mokslo ir enciklopedijų leidybos institute, kur rengėme *MLE*, parodo ir toks būdingas dalykas – mano parašytas veikalo įvadas su aštresniais teiginiais taip ir nebuvo išverstas į užsienio kalbas, *MLE* I tome jis buvo atspausdintas tik lietuviškai. Panašių triukų būta daugybė – tekdavo sukandus dantis ir nekreipiant dėmesio į begalinius trukdymus siekti, kad eilinis *MLE* tomas galop būtų išspausdintas, kad jame neatsirasėtų prosovietinių ir prorusiškų tekstų.

Nuo pat *MLE* rengimo pradžios siekta, kad tas leidinys būtų išleistas ir užsienio kalbomis (anglų, vokiečių, rusų). Atsižvelgus į patiriamus sunkumus, artėta prie nuomonės, kad užsienio skaitytojams pakaktų sutrumpinto leidinio – žinyno, jame atrenkant pačius svarbiausius dalykus apie Mažąją Lietuvą. Nepavykstant pakeisti pačios *MLE* krypties, įtakingos jėgos ėmėsi gana išmanių užkulisinių veiksmų – metų naštos slegiamas prof. V. Pėteraitis ilgai įtikinėtas, kad *MLE* rengėjai esą labai užimti to didžiojo leidinio darbais, kad viskas vyktų daug sparčiau, jei sutrumpintą žinyną rengtų jau kiti asmenys (žinomos krypties jėgoms tinkamesnės kandidatūros).

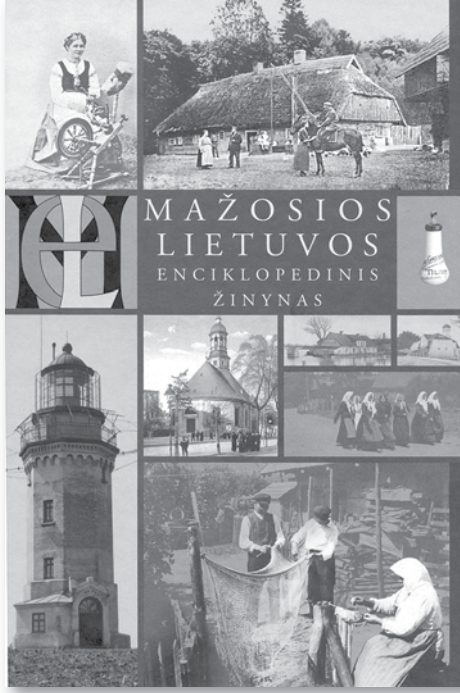
Tik 2006 m. vasarą man pavyko susipažinti su rengiamo žinyno tekstu, kuris mane apstulbino – kitaip nei *MLE* ten buvo uoliai nuglaistyti „aštrūs kampai“, nebeliko žinių apie Mažosios Lietuvos niokojimą ir sunaikinimą sovietinės okupacijos laikais ir panašių dalykų, esminės informacijos apie to lietuviško krašto savitumą. Visa tai rodė, kad atitinkamos jėgos stengiasi nukenkšminti pačios *MLE* užmojus, užsienio skaitytojams Mažąją Lietuvą pristatyti kaip kažkokį idilišką kraštą, kur ir šiandien viskas gražu ir gerai. Tuomet rašiau kategoriškus protestus dėl tokios žinyno koncepcijos, prilygstančios istorijos klastojimui. Deja, senatvės negaliui sugniuždytas prof. V. Pėteraitis paskutiniaisiais gyvenimo metais jau nebepajėgė kovoti, jį pakeitė sukalbamesni asmenys. Atitinkamoms jėgoms susitarus, buvau pašalintas iš *MLE* vyriausiojo redaktoriaus pareigų, buvo pakeista paskutiniojo (ketvirtojo) *MLE* tomo kryptis – ten nebeliko žinių apie sovietiniais laikais krašto patirtą žalą, apie Rusijos dabartiniam režimui nepalankius dalykus. Kitų parengtas „Mažosios Lietuvos enciklopedinis žinynas“ (toliau – *MLŽ*) 2014 m. buvo išleistas anglų kalba, o 2015 m. ir lietuvių kalba. Kas tai per veikalas?

Atsivertęs lietuvišką *MLŽ* leidimą, galėjau pasidžiaugti bent tuo, kad mano 2006 m. reikšti demaršai padėjo sužlugdyti anuomet rengtą lietuvininkų krašto istorijos klastotę – dabar išleista jau kitokia žinyno versija. Kuo ji pasižymi?

Nesigilinant į smulkesnes spragas Mažosios Lietuvos gamtos, kultūros, ūkio ir kituose apibūdinimuose, tenka paminėti leidinio rengėjų aplaidumą. Antai, p. 106 ir 107 talpintos iliustracijos (ar jų parašai) sukeistos vietomis – Gumbinė ir Geldapė vadinamos Klaipėdos krašto miestais, o Skuodas su Priekule priskirti Rytprūsių rytinei daliai. P. 109 atspausdinus tik vieną sugriautos Klaipėdos vaizdą, po juo aprašomos dvi nuotraukos (tarp jų ir neįdėtoji). Jei taip pat aplaidžiai buvo parengta ir *MLŽ* versija anglų kalba, tai pasauliui lietuvininkų kraštas buvo pristatytas labai neatsakingai.

Vadovaudamas *MLE* I–III tomų rengimui, dar raginamas reiklojo prof. V. Pėteraičio, aš siekiau, kad tų leidinių puslapiai būtų panaudoti kuo taupiau. Teko pyktis su žodinėmis ir mėgstanciais „klaidžioti po lankas“ autoriais – jų rašinius tekdavo braukti ir trumpinti. Deja, *MLŽ* puslapiuose pasigenda paprasčiausios disciplinos – bent keliolika veikalo puslapių buvo galima sutalpinti, išbraukus su Mažąja Lietuva nesusietus dalykus. Dar blogiau, kad švaistant knygos apimtį nereikalingiems žodžiams liko nepaminėti kraštui svarbūs (ir neretai skaudūs) momentai. Kai kur atrodo, kad vengiant atsakingo svarbių dalykų apibūdinimo, mieliau buvo nukrypstama į tuščius plepėjimus, trečiaieles smulkmenas.

MLŽ puslapiuose uoliai rašyta apie daug ką, tačiau ten net neužsiminta apie skaudžiausius Mažosios Lietuvos istorijos puslapius. Antai, painioje istorinėje dalyje taip ir nepavyko rasti paminėjimo, kad Septynerių metų karo laikotarpis (XVIII a. viduryje) lietuvininkų gyvenamą plotus net kelerius metus buvo okupavusi ir siaubė Rusijos kariuomenė, kad ten žudyti ne vien civiliai gyventojai, bet ir žymesni žmonės, niokotos bažnyčios, visas kraštas apiplėštas ir suniokotas. Tik *MLŽ* gyvenviečių dalyje užsimenama, kad tuomet buvo sunaikintas Ragainės miestas (vėl „pamirštant“ tuomet pražuvusį Martyno Mažvydo ir kitų lietuviškosios kultūros veikėjų paveldą). Ne vienas sąžiningą krašto istoriją praeityje rašęs žmogus tą okupaciją vadindavo vienu iš baisiausių laikotarpių krašto istorijoje. Antai, J. Zembrickis savo „Klaipėdos apskrities istorijos“ p. 132–137 rašė taip: „Septynerių metų karas Klaipėdos apskrįčiai atnešė neapsakomų kančių. Rusų įsiveržimą lydėjo grobimai, gaisrai ir žudynės... Atimdami visą gyventojų turta, rusai kai ką paliko ir savo: dėmėtąją šiltinę, išnaikinusią didelę dalį išbadėjusių žmonių, ir sifilį... 1763 m. [...] padėtis vis dar apibūdinama taip: „negali atsigausti dėl rusų invazijos metu patirtų nuostolių““. Panašiai rašė ir kitų vietovių metraštininkai, tačiau *MLŽ* sudarytojai stengėsi nepaminėti Rusijai nepalankių istorijos momentų.

Mažosios Lietuvos enciklopedinio žinyno (Vilnius, 2015) viršelis

Grįžtant prie svarbesnių blogybių, tenka paminėti nevykusį skyrelį „Mažoji Lietuva Pirmajame pasauliniame kare“. Jo autorius (kaip ir kiti *MLŽ* rengėjai), matyt, stengėsi išvengti Rusijai nemalonių istorijos momentų. Antai, uoliai ir gal pernelyg išsamiai aprašinėjant šalių kariuomenių veiksmus, nebandyta prisiminti pačios Mažosios Lietuvos ir jos gyventojų tuometinės padėties. Gal sąmoningai nebuvo įdėtas tuomet Rusijos okupuotų teritorijų (beveik visos Mažosios Lietuvos) žemėlapis, kuris *MLŽ* skaitytojams būtų leidęs suprasti, kokie dideli plotai tuomet buvo užimti, kiek ten patirta nuostolių. Uoliai aprašinėta, kada buvo užimti Šiauliai, Kaunas ir Vilnius, tačiau Mažosios Lietuvos civiliams gyventojams tepaskirta vos pora sakinių. Taip vėl praleista proga išsamiau priminti apie anuometinę krašto ir jo gyventojų padėtį.

MLŽ rengėjai iš mano parengto *MLE* III tomo nenorėjo perkelti iškalbingojo žemėlapi „Carinės Rusijos kariuomenės užimta Rytprūsių dalis, fronto linija 1914 VIII“, gal tikėdamiesi, kad iš gana painaus aprašymo ir specialistams skirtos schemos „Sugriauti Mažosios Lietuvos miestai“ (p. 79) nedaug kas ką tesupras. Užtat iš *MLE* perkeltos apmaudžios korektūros klaidos – p. 78 publikuojamos sugriauto Pilkalnio nuotraukos buvo darytos ne 1915, o 1914 m. Nenorėta pasinaudoti ir išsamiais J. Zembrickio pasakojimais apie Pirmojo pasaulinio karo eigą Mažonoje Lietuvoje, tuometinė gyventojų būklė, vietinių vyrų mobilizacija į savigny nos būrius, patirtus nuostolius ir pasiektas pergalės prieš Rusijos būrius.

MLŽ rengėjai nepanoro skaitytojams priminti ką „smulkmenų“, kaip krašte 1914–1915 m. žuvusių karių likimas. Pasibaigus kovoms, daug Rusijos kariškių palaikų buvo perkelta į tvarkingai įrenginėtus karių kapines, kur žuvusiems priešinininkams (tarp jų ir lietuviškos kilmės asmenims) buvo statomi betoniniai antkapiniai paminklai su žinomomis palaidotųjų pavardėmis. Dabar vengiama skelbti, kad tas Rusijos kariškių kapines po 1944 m. labai uoliai niokojo ir naikino sovietiniai naujakuriai, nekreipdami dėmesio į ten stovėjusius stačiatikių kryžius ir dažnas rusiškas pavardes paminkluose.

Tendencingai aprašinėta ir Antrojo pasaulinio karo eiga. Uoliai fiksuojant kokius tolimus kraštus iš pradžių užėmė nacistinė Vokietija, kukliai nutylima, kad tą karą tuomet pradėjo ir nacių sąjungininkė SSRS, 1939 m. rugsėjo viduryje įsiveržusi į Lenkiją, vėliau užpuolusi Suomiją ir Rumuniją. Taip platinant prosovietinę (ir prorusišką) svarbiausių istorijos įvykių versiją, netenka tikėtis, kad *MLŽ* rengėjai sąžiningai apibūdins Mažosios Lietuvos istorijos įvykius.

MLŽ puslapiuose neužsiminta, kad 1940–1941 m. SSRS pati planavo pulti Rytprūsius, kad iki 1941 m. birželio 22 d. Mažosios Lietuvos pasienyje ta agresyvi valstybė buvo sutelkusi didžiules karines pajėgas, kad ne vienoje pasienio lietuvininkų vietovėje tada laukta sovietinių

pajėgų įsiveržimo. Taip esą lietuviškame leidinyje skelbiant šiandieniniam Rusijos režimui tinkamą istorijos versiją, toliau talkininkaujama Mažosios Lietuvos okupantų propagandai.

Karo eiga painiojama ir toliau. P. 107 rašoma, kad 1944 m. spalio 9 d. SSRS kariuomenė įsiveržė į Klaipėdos kraštą. Žemiau rašoma, kad spalio 16 d. ta kariuomenė užėmė Stalupėnų, Tolminkiemio ir Romintos apylinkes, priduriant „Tai buvo pirmoji Vokietijos valstybės teritorija, į kurią įžengė SSRS karinės dalys“. Net įdomu – gal 1939 m. nacių aneksuota Klaipėdos kraštą *MLŽ* rengėjai priskiria kokioms Švedijos ar Belgijos valstybėms?

Išsisukinėjama ir toliau – esą Nemerkiemyje kažkas (gal kokie ateiviai iš kosmoso) nužudė civilius gyventojus. Vengiant priminti sovietinės kariuomenės žvėriškumus, p. 107 rašoma „... bėgantieji [civiliai gyventojai] pateko į karo veiksmų zoną, todėl nemažai jų žuvo“. Nutylimi anksčiau publikuoti dokumentai, kad ten „karo veiksmų“ daug kur nebuvo, o sovietų tankai ties Usėnais ir kitur traukė civilių pabėgėlių vilkstines, nesulaukdami jokio pasipriešinimo ir nepatirdami jokių karinių nuostolių.

P. 107–108 kartojami sovietinės propagandos teiginiai, esą Rytprūsių gyventojams drausta evakuotis iš Karaliaučiaus krašto. Beje, *MLŽ* rengėjai ir čia pripainiojo: 1944 m.–1945 m. pradžioje jokio Karaliaučiaus krašto dar niekas nežinojo – tuo vardu vėliau vadinta Rusijos aneksuota Rytprūsių dalis. Daugybė dokumentų apibūdina, kaip gana sėkmingai į Vakarų iš krašto vietovių anuomet buvo evakuota šimtai tūkstančių rytprūsičių (nors dešimtys tūkstančių jų ir žuvo pasitraukimo metu).

Sovietų Sąjungoje (kaip ir dabartinės Rusijos istorijos propagandistų korpuse) itin mėgta ieškoti „krislo svetimoje akyje“, taip mėgaujantis žinia, esą iš Karaliaučiaus krašto neleista evakuotis. Beje, tą propagandinę „anti“ netrukus paneigė ir neapdairūs *MLŽ* rengėjai, p. 108 pripažindami, kad 1944–1945 m. iš Rytprūsių į Vokietijos gilumą pasitraukė apie du milijonai civilių.

Sąžiningi Rusijos istorikai galop aptiko, kad būtent sovietų vadai 1941 m. rudenį nepasinaudojo galimybe iš puolamo Leningrado evakuoti beveik visų civilių. Dabar spėjama, kad tie šimtai tūkstančiai moterų, senių ir vaikų gal laikyti sovietiniam režimui nereikalingu „balastu“, kad taip gal suvedinėtis politinės sąskaitos su nepaklusniais senojo Peterburgo žmonėmis. Gal laikant įkaitais daugybę iš bado mirstančių žmonių, neleidžiant jiems pasitraukti, siekta priversti sovietinius karius kovoti dėl savo artimųjų ir dėl režimo. Dabar tebedandant nuslėpti nusikalstamo sovietinio režimo veiksmus, sąjungininkų ieškoma visame pasaulyje, visur skatinamas istorinės dezinformacijos skelbimas – deja, ir, regis, demokratinės Europos šalyse.

Nepateikta svarbi iliustracija – fronto linijos padėtis 1944 m. pabaigoje–1945 m. pradžioje, kuri daugeliui skaitytojų būtų paaškinusi tuometines realijas Mažosios Lietuvos plotuose (o ne atokioje Semboje, kuriai skirta menkareikšmė iliustracija p. 108).

Užuot išsamiau aprašę tuomet lietuvininkų ir kitų krašto gyventojų patirtas skriaudas, *MLŽ* rengėjai vėl lankstosi okupantams, atsiprašymams paskirdami net kelias eilutes – neva anuometinių sovietinių okupantų žvėriškumų negalima vadinti genocidu.

Nepasirūpinta tūkstančių civilių pabėgėlių vargų aprašymu, nepaaiškinti tuomet dažnesni likimų variantai, užtat vietos nepagailėta antraeilėms smulkmenoms.

MLŽ rengėjų nuostatas rodo ir jų uoliai vartotas „Rytų Prūsijos“ terminas. Nors senesnėje lietuviškoje raštijoje dažniau vartotas patogus „Rytprūsių“ terminas, tačiau nurašinėjantiems sovietinius propagandinius veikalus prilipo rusiškasis „Rytų Prūsijos“ (*Vostočnaja Prussija*) variantas. Matyt, nenorima ir pagalvoti, kad iš tiesų „Rytų Prūsija“ reiškia buvusios Prūsijos valstybės rytinę dalį (žemes prie Oderio upės, dabartinių Vroclavo ir Poznanės).

Mažoji Lietuva

Jono Vanagaičio politinės ir kultūrinės veiklos aspektai iki Pirmojo pasaulinio karo (1914 m.)

Eglė BUDRYTĖ, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto IV kurso studentė

Pradžia Nr. 9 (827)

„Šiame susirinkime „Birutės“ draugijos pirmininku išrinktas energingasis, kompromisų dėl lietuvių stiprinimo nepripažįstantis J. Vanagaitis.“¹⁴ Jis pirmininkavo vienuolika metų, o tai rodė, jog draugija buvo pakankamai stabili ir darbinga. Autobiografijoje rašė, koks draugijos tikslas ir ką būdamas pirmininkas norėjo padaryti.

[...] Mane Draugijos pirmininku išrinko, ir pasiemiau visas naštas, nes kiti valdybos nariai taip sakant buvo tik statistai. Ant mano pečių buvo užkrautas visas naštos. [...]

Visomis savo jėgomis stengiausi draugijos tikslą vykdyti sušaukdamas apskrituose susirinkimus, kuriuose aiškinau, pirmiausiai daromas lietuviams skriaudas. [...]

[...] Vienatine viltis tai buvo augantis jaunimas, jis paprastai kas kur greičiau užsidega jam skelbiamų idealų. Todėl ir aš dariau visas pastangas supažindinti su savo tautos garbinga praeitimi, su jos istorija.¹⁵

1904 m. J. Vanagaičio iniciatyva buvo sušauktas visuotinis draugijos susirinkimas, ir patvirtinti naujieji istatai. Juose – numatytos svarbiausios veiklos kryptys. Kitame, 1907 m., susirinkime – nuspręsta atgaivinti meninę draugijos veiklą.

Pirmininkaujant J. Vanagaičiui, draugijos veikla atgijo, kol jos nesutrukdė 1914 m. prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. „Prūsijos Lietuvoje, įvairiose vietose organizuoti susirinkimai, kuriuose skambėdavo J. Vanagaičio bei kitų lietuvininkų kalbos, kviečiančios nepasiduoti germanizatoriams ir suartėti su Didžiosios Lietuvos lietuviams.“¹⁶

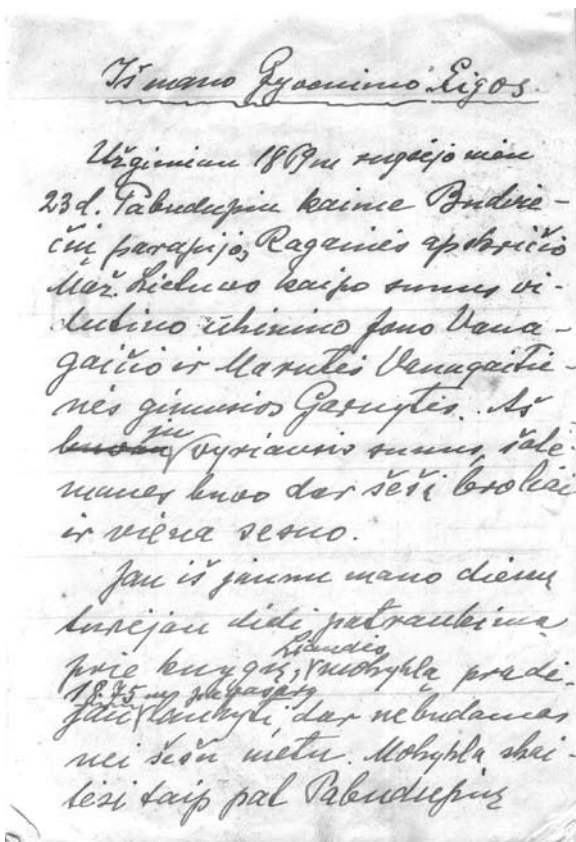
1908 m. organizuotame susirinkime patvirtinti įstatų pakeitimai, kurių svarbiausias punktas – švenčių, koncertų rengimas. Autobiografijoje J. Vanagaitis rašė, jog svarbiausią draugijos veiklą traukė jaunimą.

[...] Man pastojus 1904 m. „Byrutės“ pirmininku visas savo jėgas tan kryptin staciau t. y. pritraukti kuo daugiausiai jaunimo į draugiją. Man nepakako draugijos senos tradicijos priruošti dvi šventes (vakarus) į metus, bet aš stengiausi dažniau tokius vakarus po visa Maž. Lietuva suruošti.¹⁷

J. Vanagaičio iniciatyva buvo numatyta „ruošti vakarus ten, kur lietuviai visai suvokietėje: Pilkalnis, Eidkunai, Stalupėnai.“¹⁸ Tik išikūrusi draugija organizavo renginius, koncertus, susirinkimus, tačiau ne visada gerai sekėsi, ji patyrė nuosmukį. Pakilimo laikotarpiu draugiją garsino choras, kokio iki tol nebuvo turėjusi. Dažnai organizatoriai

„Birutės“ draugijos nariai

J. Vanagaičio atsiminimų fragmentas

kviesdavo dainininkus iš Kybartų, Tauragės.

Pats J. Vanagaitis savo atsiminimuose rašo apie tai, kad choras buvo vienintelė viltis išsaugoti draugiją.

Nepasitenkinau vien su prakalbom, bet rupinausi užvesti ant senos [scenos – E. B.] ir atatinkančius veikalus kuriais ypačiai jaunimas susidomėtų. Beto suorganizavau lietuvių mišrą Chorą, kuris supažindintu Maž. Lietuvos lietuvius su musu skambomis dainomis. Aplankiau su savo „Byrutės“ Choru visas Maž. Lietuvos žymesnes vietas miestus kaip tai Tilžė [dab. Sovetskas, Kaliningrado sr. – E. B.], Ragainė, Klaipėda, Šilutė, Rusnė, Smalininkus, Viešvilė, Vilkiškius, Lauksargius, Katyčius, Kaukėnus [dab. Slavsko r., Kaliningrado sr. – E. B.], Valkiškius [dab. vietovė nežinoma – E. B.], Naujajė [dab. Slavsko r., Kaliningrado sr., Timiriazėvas – E. B.], Skaistgirius, Lapynus [dab. Slavsko r., Kaliningrado sr., Bolšijė Berežkai – E. B.], Žylius [dab. Nemano r., Kaliningrado sr., Žilinas, buv. Ragainės aps. – E. B.], Širvintą, Eytkunius [dab. Nesterovo r., Kaliningrado sr., Černyševskojė, buv. Stalupėnų aps. – E. B.] ir k. Tuose Byrutės vakaruose susirinkdavo gana

daug jaunimo, ir reikia pripažinti, kad tie vakarai, kas link sužadino tautiškumo turėjo gražių pasekmių.¹⁹

Reikėjo tokio „[...] choro, kuris savo dainomis per vakarus sėkmingai žadintų vokietinamą jaunimą.“²⁰ Taigi naujasis „Birutės“ choras debiutavo 1909 m. vasario 14 d. žiemos šventėje. Choras tapo žinomas visoje Prūsijos Lietuvoje ir taip atgaivino „Birutė“. Iki pat 1910 m. į draugiją ištraukė vis daugiau lietuvių bėdėję palaikančių narių.

1909 m. pradėtas leisti laikraštis tokiu pat pavadinimu kaip ir draugija – „Birutė“. Pirmame savo numeryje paminėjo „Birutės“ draugijos sušauktą susirinkimą:

„Byrutės“ organizacija stipriai sustiprėjusi ir matoma. Sausio 10 1909 m. vyko visuotinis susirinkimas draugijos, pirmininko Vanagaičio. Pranešė apie preitų metų darbą ir Vyriausybės rinkimus. Iš 16 žmonių draugijoje prisijungė daugiau ir išvis jų buvo 56. Draugija „Byrutė“ buvo stipriausia lietuviška Draugija Tilžėje. Stipresnė neigu „Lietuvių Giedotojų Draugija“, kurioji tikrai yra vokiečių merginų, kurios nemoka lietuvių kalbos ir kelios lietuviškos, kurias galima pamatyti kaip narius, nes jos moka metinių mokesčių. Jokios kitos draugijos nerengia dainavimo ir kitų švenčių kaip „Byrutė“.²¹

Laikraštis propagavo Prūsijos Lietuvos lietuviškumo idėjas. J. Vanagaitis savo straipsniuose labai kategoriškai gynė lietuviškumą. Jis ragino drąsiai save vadinti lietuviais, gyventi pagal savus papročius, ginti ir mylėti savo tautą, dainuoti lietuviškas dainas, skaityti pačių lietuvių parašytus lietuviškus laikraščius. „Kas save skaitos lietuviu, turi kvieštis laikraštį į savo namus, kuris leidžiamas lietuvių, kuriems rūpi tautiškas pakilimas savo giminės brolių. Turi visu pasišventimu dirbti už jo praplatinimą ir patobulinimą.“²²

Tai tik dalis tyrimo apie Joną Vanagaitį. Toliau bus analizuojami Pirmojo pasaulinio karo (1914–1918) rankraščiai, padėsiantys suvokti, kaip keitėsi J. Vanagaičio aplinka karo metais.

Darbo vadovė doc. dr. Silva POCYTĖ

¹⁴ Kšanienė D., op. cit.

¹⁵ JVA, op. cit., p. 16.

¹⁶ Kšanienė D., op. cit.

¹⁷ JVA, op. cit., p. 20.

¹⁸ Vanagaitis J., „Birutės“ 50 m. sukaktuvės, in: Naujoji Romuva, Kaunas, 1935, nr. 7, p. 161–162.

¹⁹ JVA, op. cit., p. 21–22.

²⁰ Vanagaitis J., „Birutės“ 50 m. sukaktuvės, op. cit., p. 162.

²¹ Birutė, nr. 1, Tilžė, 1909.

²² Vanagaitis J., Byrutė, nr. 3, Tilžė, 1911, p. 33–34.

Pabaiga

Toliau tirpsta Mažosios Lietuvos paveldas

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Žinomas Rytprūsių tyrėjas Volfgangas Rotė (W. Rothe), parengęs vertingų knygų apie Tolminkiemio apylinkes ir kitas vietas, pranešė, kad šią vasarą sudegė jo gimtinė – Samanytė (Samonien) dvaro rūmai.

Prieš dešimtmetį teko lankytis greta garsiojo Tolminkiemio stovėjusioje to buvusio žymaus dvaro sodyboje. Per kelis sovietinės okupacijos dešimtmečius tos sodybos statiniai buvo labai nugyventi, ten apsigyvenusiems kolonistams iš Rytų mažiausiai rūpėjo tvarka ir švara. Vis tik vaikščiodami po senuosius dvaro rūmus, stebėjome, kad ten taip gerai viskas išlikę – po dulkių ir nešvarumų sluoksniais daug kur matėsi autentiškos detalės, buvusios puošmenos ir kita.

Deja, visa tai teliko prisiminimuose ir nuotraukose – po didžiojo gaisro dvarvietėje styro tik sudegusių rūmų mūrinių sienų likučiai. Nuo 1945 m. ten apsigyvendavę ateiviai nepasirūpino tinkamesne aptiktų pastatų priežiūra, nesistengė pagalvoti apie tvirtų trobesių ateitį. Net ir nuo M. Gorbaciovo laikų sulaukiantys pašalpų iš savo tėviškes lankiusių krašto išeivių kolonistai tų lėšų neinvestuodavo į kokias priešgaisrines priemones ir pan.

Okupuotoje Mažosioje Lietuvoje gaisrai buvo pats įprasčiausias dalykas – vienur ateiviai numesdavo teberusenantį popirosą, kitur gaisras kildavo nuo netvarkingos kros-

nies, suskeldėjusio ir nevalyto dūmtraukio, varomos naminės degtinės, netvarkingai išvedžiotų ir nusenusių elektros laidų ir pan. Taip ištisos sodybos ir tvirti pastatai virsdavo dūmais, dėl to nesielvartaujant krašto okupantams. Keliaujant po Mažąją Lietuvą tekdavo matyti nemažai gaisraviečių, pokariu sudegusias Naujosios, Kaukėnų ir kitas bažnyčias.

Kaip suvokia ir pats V. Rotė, sudegusios Samanytės dvaro sodybos ateitis bus gana aiški – niekas neinvestuos didžiulių sumų senųjų trobesių restauravimui ir atstatymui. Pagal šiandieninį paprotį ten veikiausiai bus užsiimta „vietiniu bizniu“ – sudegusių rūmų sienas ardys, tvirtas senąsias plytas pusdykiai pardavinės dabartiniams turtuoliams, iš nelabai aiškių lėšų statantiems savo naujasias pretenzingas „pilaite“. Ligšioliniai Samanytės gyventojai veikiausiai glausis kokiame tvartelyje ar klajos po nugyventą kraštą, kur nors susirasdami kokį prieglobstį.

Paminėdami nelaimingąjį dvarą, trumpai prisiminkime jo savotišką praeitį, sulygindami du gretimuosius dvarus.

Pavyzdžiui, XX a. pradžioje Samanytės, kaip ir kaimyninio Tolminkiemio, dvaras turėjo Prūsijoje aukščiausią riteriškojo dvaro statusą. Samanytė tada valdė 368 ha žemės (258 ha arimų ir daržų, 92 ha pievų, 9 ha me-

Samanytės dvaro rūmų liekanos, 2016 m. Nuotr. iš V. Rotės rinkinio

dynų, 7 ha vandenų), Tolminkiemis – 386 ha (231 ha arimų ir daržų, 125 ha pievų, 13 ha ganyklų, 3 ha medynų, 2 ha vandenų ir kt.). Samanytė tada laikė 28 arklius, 100 galvijų (iš jų 28 melžiamas karves), 350 avių ir 20 kiaulių; Tolminkiemis – 99 arklius, 158 galvijus (iš jų 60 melžiamų karvių), 95 avis ir 42 avis; šiame dvare dar veikė spirito varykla.

Tuomet Samanytė priklausė už 3,5 km buvusio Tolminkiemio evangelikų parapijai, valsčiui, registracijos apylinkei ir paštui. Samanytės tada valdė H. Sinhuberis, o Tol-

minkiemio dvarą – du šeimininkai M. Šulcas ir dr. H. Carniko.

Tolminkiemio dvaro sodyba buvo suniokota jau pokariu. Prieš kelis dešimtmečius ten lankantis, dar teko matyti sugriautosios K. Donelaičio bažnyčios stūksančias mūrines sienas – tuomet tebelaukusius tyrėjų ir atstatytojų iš Lietuvos. Nuošalesni Samanytė tada buvo laimingesni – ten prisiglaudę pokariniai ateiviai neskubėjo griauti savo pastogės. Deja, okupantų pasmerktojo krašto dalia dabar prisivijo ir garsiojo Tolminkiemio kaimyną.

Vytauto Landsbergio fondo įkūrimo 25-mečiui

Vytauto Landsbergio fondo parama Pietryčių Lietuvos mokykloms

Atkelta iš 1 p.

Gal papasakotumėte apie lietuvių švietimo draugiją „Rytas“? Kada ji įsikūrė ir kuo užsiėmė?

Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ įsikūrė 1913 m. sausio 31 d., pirmasis jos posėdis įvyko Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios klebonijoje. Tikslas buvo panašus kaip ir anksčiau įsikūrusių „Saulės“ draugijos Kaune ir „Žiburio“ draugijos Seinuose, veikusių 1906–1940 m. Vakarų ir Pietų Lietuvoje. Ji siekė steigti lietuviškas mokyklas, rengti vadovėlius ir lietuvių kalba mokytį, šviesti Pietryčių Lietuvos gyventojus. „Ryto“ draugija veikė 25-erius metus, iki 1938 m. vasario 28 d. Nors 1939 m. gegužės 20 d. buvo atšauktas jos veiklos uždraudimas, veikti nepradėjo, o Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, veikla galutinai nutrūko.

Tačiau Lietuvai atkūrus nepriklausomybę draugija buvo taip pat atkurta?

Atsikūrusios „Ryto“ draugijos steigiamasis suvažiavimas įvyko 2004 m. balandžio 3 d. buvusiuose „Ryto“ draugijos namuose (Antakalnio g. 6, Vilnius), draugija ši pastata 1931 m. nusipirko iš Vileišių. Dabar jame veikia Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Atsikūrus nebereikėjo kaip anksčiau statyti mokyklų, ruošti mokytojų, leisti vadovėlių, tačiau materialinė ir moralinė pagalba Pietryčių Lietuvos mokykloms teberekalinga. Tad ir dabar padedame lietuviškoms mokykloms Pietryčių Lietuvoje, konkrečiai – Šalčininkų, Vilniaus r. mokykloms. Kad galėtume padėti, reikia ir finansinių resursų, o jų turime prasimanyti patys, nes Lietuvos Respublikos Vyriausybė draugijų veiklos nefinansuoja.

Kiek žinome, lietuvių švietimo draugija „Rytas“ artimai bendradarbiauja su Vytauto Landsbergio fondu? Kokią paramą teikia šis fondas?

Materialinė pagalba Pietryčių Lietuvos mokykloms ne tik pirmaisiais nepriklausomybės metais, bet ir dabar tebėra reikalinga. Čia į pagalbą „Ryto“ draugijai atėjo Vytauto Landsbergio fondas. Jis vienas iš labiausiai Pietryčių Lietuvos gyventojų švietimu besidominčių fondų. Fondas drauge su „Ryto“ draugija gali labai daug padėti mokykloms, stiprindami jų mokytojų bazę, finansuodami kasmet vykstančius, tradicinius renginius, organizuodami rašinių ir meninės raiškos konkursus ne tik Pietryčių, bet visoje Lietuvoje. Kasmet leidžiami ir mokykloms padovanojami švenčių, renginių filmukai, mokiniais ir mokytojams organizuojamos ekskursijos po Lietuvą ir netgi į Briuselį, Paryžių. Pirmuosius kompiuterius Pietryčių Lietuvos mokykloms gavo taip pat iš Vytauto Landsbergio fondo.

Aplink Vilnių, Vilniaus r., vadinamame Vilniaus žiede, gyvena daug jaunų šeimų, auginančių vaikus, tad čia labai trūksta ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo grupių. Šioms šeimoms į pagalbą ateina Vytauto Landsbergio fondas.

CHEMIJOS KABINETAS IRENGTAS
VYTAUTO LANDSBERGIO FONDO,
LAIMUTĖS IR ALGIRDO STEPAIČIŲ
LĖŠOMIS

Vytauto Landsbergio fondo ir rėmėjų iškaba
Vilniaus r. Eitminiškių gimnazijoje

Galėčiau paminėti, kad Šalčininkų r. Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijai Vytauto Landsbergio fondas įrengė vaikų žaidimų kambarį, kuriame žiemą, kai autobusai važiuoja ne visai tvarkingai pagal mokyklos tvarkaraštį, laukdami autobuso vaikai gali pailsėti, pažaisiti. O štai prie mokyklos įrengė vertingą, gražią, sudėtingą žaidimų aikštelę. Šiems projektams buvo skirta gana daug lėšų.

Vytauto Landsbergio fondo dėka auga Buivydiškių pagrindinės mokyklos Sudervės pradinio ugdymo skyrius. Čia įrengė patalpas ikimokyklinio ugdymo grupei, nupirko baldus ir patalynę.

Tokią pačią ikimokyklinio ugdymo grupę iruošė Juodšilių „Šilo“ gimnazijos Vaidotų skyriuje.

Ignalinos r. Didžiasalio „Ryto“ gimnazija, kurios muziejus turi daug eksponatų iš Pietryčių Lietuvos, buvo renovuota, tačiau reikėjo baldų. Taigi Vytauto Landsbergio fondas gimnazijos muziejui nupirko puikius baldus ir daug mokytojų priemonių. Kiek žinau, praėjusiais metais taip pat dar parėmė, padovanodamas naujų mokytojų priemonių.

Galima paminėti ir vieną iš vėliausiai išaugusių gimnazijų – Vilniaus r. Eitminiškių gimnazijai buvo pastatytas naujas pastatas, tačiau trūko įrangos, reikėjo stiprinti mokytojų bazę. Vytauto Landsbergio fondas labai gražiai talkino, visiškai iruošė chemijos kabinetą, nupirko daugybę brangių, gražių irankių technologijos kabinetui. Šioje gimnazijoje dirba puikus meistras, o irankių trūko, tad dabar mokiniai turi geras sąlygas mokytojų padedami atlikti visokių darbelius.

Vilniaus r. Lavoriškių gimnazija taip pat nauja, jai fondas nupirko daug vertingų vaizdinių priemonių chemijos ir kitiems kabinetams.

Didžiausias laimėjimas šiais metais yra Vaidotuose. Dvidešimt metų ši mokykla veikė kaip gretimos gimnazijos skyriukas mokymui nepritaikytoje patalpėlėje – labai mažuose, ankštuose kambariuose buvo susigrūdusios keturios klasės. Šiai mokyklai padėjo Vilniaus technologijų, verslo ir žemės ūkio mokykla, visas keturias lietuviškos mokyklos klases priėmusi į savo gražų atskirą pastato korpusą. Vytauto Landsbergio ir Tautos fondai dar nupirko staliukus ir kėdutes, lentas, spinteles mokinių drabužiams, kitą reikalingą smulkų inventorių ir visiškai aprūpino visas keturias klases.

Kasmet vyksta tradicija tapę Pietryčių Lietuvos lietuviškų mokyklų renginiai. Nuo 2007 m. gegužę Šalčininkų r. Eišiškių

Įteikus S. Rapolionio premiją Antanui Lesiui Eišiškių S. Rapolionio gimnazijoje, 2013 m.

Stanislovo Rapolionio gimnazijoje įteikiama Stanislovo Rapolionio premija, o nuo 2011 m. šis renginys finansuojamas Vytauto Landsbergio fondo. Stanislovas Rapolionis mirė gegužės 13 d., jo gimimo data nežinoma, tad, siekdami paminėti šią iškilią asmenybę, kasmet gegužę surengiame didelę šventę.

Nuo 2008 m. vyksta konkursai Pietryčių Lietuvos Metų Mokytojo nominacijai gauti, o nuo 2010 m. konkursą remia Vytauto Landsbergio fondas. Ši nominacija ir premija kaskart įteikiama vienam mokytojui po Tarptautinės mokytojų dienos, spalio mėnesį. Nominaciją stengiamės kuo įdomiau įteikti – paprastai išvažiuojame į kokią nors įdomią vietą, štai neseniai grįžome iš Punsko, buvome ir Seinuose. Seinų lietuvių „Žiburio“ mokyklos direktorius Algirdas Vaicekuskas mus supažindino su švietimo sistema jų mokykloje, Punsko Kovo 11-osios lietuvių licejaus direktorė Irena Marcinkevičienė aprodė licejaus patalpas, pristatė mokytojų programas. Pamatėme, kad šios mokyklos dirba sunkų, bet ištis svarbų darbą.

Nuo 2009 m. kasmet paskutinį gegužės penktadienį į menų šventę „Vilniaus jovairai“ Juodšilių „Šilo“ gimnazijoje susirenka Vilniaus r. lietuviškų mokyklų mokiniai. Juokdamiesi šią šventę netgi pavadiname Vilniaus rajono lietuviškų mokyklų mokinių atlaidais, nes paprastai joje dalyvauja devyniolika arba dvidešimt viena mokykla. Per šventę mokiniai žaidžia aikštelėse, koncertuoja – viskas vyksta gamtoje. Tai tarsi poilsis baigiantis mokslo metams. Visi šie renginiai vyksta finansuojami Vytauto Landsbergio fondo.

Tris kartus vyko rašinių ir meninės raiškos konkursai. Pirmasis konkursas buvo paskelbtas 2006 m., jo tema – „Kokią Lietuvą kurs mano karta?“, jame dalyvavo visos Rytų Lietuvos mokyklos. Buvo išleista ir konkurso rašinių knyga, o nugalėtojai apdovanoti. 2011 m. įvyko antras konkursas, pavadintas „Mūsų kraštas ir mes“. Jam pasibaigus vėl buvo išleista mokinių rašinių knyga. Kiek žinau, abiejų konkursų nugalėtojams buvo padovanotos kelionės į Paryžių ir Briuselį. Manau, kad įdomiausias buvo trečias meninės raiškos konkursas, kurio tema – „Kuo graži tėvynė Lietuva?“. Šio konkurso dalyvių pasirodymų peržiūra vyko trijose zonose. 2012 m. vasario 20 d. į Vilniaus r. Nemenčinės Gedimino gimnaziją atvyko konkurse dalyvaujančių mokyklų mokiniai ir buvo išrinkti geriausi. Antrai dalyvių zonai priklausančių mokyklų mokiniai po savaitės (2012 m. vasario 27 d.) susirinko Švenčionių r. Pabradės „Ryto“ gimnazijoje. Geriausi trečios zonos mokyklų pasirodymai išrinkti Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijoje. Nugalėtojai iš visų zonų 2012 m. kovo 18 d. susirinko Lietuvos Respublikos Seimo Konferencijų salėje, kur vyko baigiamasis konkurso etapas – didžiulis koncertas ir apdovanojimas. Atvyko daug mokinių, mokytojų ir svečių, salė buvo pilnutėlė. Konkurso metu vykę renginiai ir pasirodymai

buvo filmuojami, o sukurti filmai padovanoti visoms Pietryčių Lietuvos mokykloms.

Reikia paminėti Vytauto Landsbergio fondo išleistą keturių dalių dokumentinį filmą (šiais metais pasirodė ketvirtoji dalis) „Lūžis prie Baltijos“. Tai nuostabi ir mokykloms labai reikalinga mokymo priemonė, tinkama ir istorijos pamokoms, ir auklėjamajam darbui. Šio filmo įrašai padovanoti visoms Pietryčių Lietuvos mokykloms ir mokyklos filmą ištis naudojama per pamokas, Vasario 16-osios, Kovo 11-osios ir kitas šventes.

Vienas pirmųjų itin svarbių darbų atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę buvo mokyklų kompiuterizacija. Vytauto Landsbergio fondas beveik visoms Pietryčių Lietuvos mokykloms skyrė dideles sumas kompiuteriams įsigyti.

Gal galėtumėte paaiškinti, kodėl vis dėlto Vytauto Landsbergio fondas turi tiek padėti Pietryčių Lietuvos mokykloms?

Pietryčių Lietuvos mokykloms trūksta lėšų, kartais net įtariame, kad Vilniaus rajone daugiau lėšų tenka mokykloms, kuriose mokomasi lenkų kalba, yra buvę atvejų, kai netgi po 5–10 proc. lėšų išimama iš lietuviškoms mokykloms skirtų krepšelių. Taigi be Vytauto Landsbergio fondo pagalbos būtų sunku išsiversti, įrengiant naujus kabinetus, mokyklas aprūpinant mokymo priemonėmis, o ypač kuriant naujas priešmokyklinio ir ikimokyklinio ugdymo grupes. Tai svarbi pagalba ne tik mokykloms, bet ir jaunoms Pietryčių Lietuvos šeimoms – daugiau vaikučių pakliūva į ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes, o jų mamos gali dirbti.

Dėkojame už malonų pokalbį ir linkime sėkmingų darbų, naujų laimėjimų.

Kalbėjosi Irma STADALNYKAITĖ,
Juozas VERCINKEVIČIUS
Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Martyno Jankaus muziejus

Martyno Jankaus g. 5
Bitėnai, Lumpėnų sen.

Pagėgių sav. LT-99265

Muziejaus darbo laikas:

Antradienis–Penktadienis 8.30–17.00

Šeštadienis 8.30–16.00

El. paštas m.jankausmuz@gmail.

com

Tel. 8 441 42736

Mob. tel. +370 656 15021

Prof. Gražina Landsbergienė (kairėje) Vilniaus r. Eitminiškių gimnazijoje

„Jaunimo draugą“ prisimenant

Antanas PANAVALAS, Vilnius

Šiais metais sukanka 90 metų, kai Vilniuje pasirodė lietuviškas leidinys, skirtas šio krašto jaunimui „Jaunimo draugas“. Iš pradžių jis buvo artimas sąsiuvinio formatui, pavadintas jaunuomenės laikraščiu, išeinančiu kartą per mėnesį. Nors šis leidinys buvo skirtas jaunimui, tačiau juo domėjosi visi tuo metu mokėję skaityti, pradedant paaugliais ir baigiant pagyvenusiais, nes jo turinys ir informacijos skaitytojams pateikimo būdas buvo prieinami visiems.

Tuo metu didžioji Vilniaus krašto jaunimo dalis gyveno kaime, dirbo ūkiuose. Ne visi net buvo baigę pradžios mokyklas. Reta šeima galėjo išleisti vaiką į mokslos gimnazijoje ar mokyti amato. Nors mokyti ne visi galėjo, bet šviestis „Jaunimo draugas“ kvietė visus. Tuo tikslu būdavo skelbiami straipsniai, aptariantys to meto įvykius ir duodama naudingų patarimų, kaip kuriuo atveju reikėtų pasielgti. „Jaunimo draugas“ buvo tartum šviesulys, nurodęs Vilniaus krašto jaunimui tikrąjį gyvenimo kelią. Greitai jo apimtis didėjo, tiražas ir populiarumas augo visame Vilniaus krašte.

Dabar sklandant ano meto šio leidinio pageltusius puslapius tenka stebėtis straipsnių autorių įžvalgumu, tinkamu to meto įvykių vertinimu, o ypač naudingais patarimais ir pamokymais, neprarandančiais aktualumo visais laikais. Straipsniai dėl to laiko žinomų priežasčių būdavo pasirašinėjami slapyvardžiais ar inicialais, todėl nedaug kas žinojo jų autorių vardus.

Vilniaus krašto mažieji lietuviai moksleiviai, atvykę iš kaimų į Vilnių mokyti, gyvenę šv. Mikalojaus bendrabutyje, matė, kaip pagarbiai buvo laikomi „Jaunimo draugo“ ankstyvesnių metų įrišti komplektai. Iš kur jie buvo gauti, tada niekam nerūpėjo. Greičiausiai tai buvo bendrabučio vedėjos Marijos Žukauskaitės nuosavybė. Jie būdavo pagarbiai laikomi pamokų ruošimo kambaryje, uždaryti spintelėje.

Kartais vedėja leisdavo juos paskaityti vyresniųjų skyrių moksleiviams. Kiek būdavo džiaugsmo, kai kuris atrasdavo korespondencijoje paminėtą savo kaimą ar parapiją. Nesvarbu, kada tai buvo paminėta, svarbu, kad buvo. „Jaunimo draugas“ buvo laikomas nesenstančiu, visada idomiu, tą patvirtindavo ir vedėja. Visuotino dėmesio susilaukdavo kiekvieno numerio paskutiniai puslapiai, papuošti atitinkamomis vinjetėmis, tai juokų, sporto ir galvosūkių skyreliai. Mįslės mindavo visi, o rebusus ir šaradas sprendavo tik didesnieji ir tai nelengvai. Bendrabutis gaudavo ir „Aušrelę“, skirtą mažesniesiems.

Iš įrištų „Jaunimo draugo“ komplektų matėsi, jog ankstyvesnieji buvo mažesni ir plonesni, o vėlesni didesni ir storesni. Nors leidinio apimtis didėjo ir pagal formatą prilygo solidžiam žurnalui, jis kukliai tebesivadino Vilniaus jaunuomenės mėnesiniu laikraščiu. Matyt, to meto sąlygos vertė leidėjus taip pasielgti.

Tuo metu buvo žinoma, kad „Jaunimo

„Jaunimo draugo“ steigėjas ir leidėjas Antanas Juknevičius

draugą“ redaguoja ir jo leidyba rūpinasi žinomas Vilniaus lietuvis advokatas Antanas Juknevičius. Jis kaip teisės žinovas, matyt, lengviau sugebėdavo išvengti cenzūros priekabių. Baltos dėmės, neva cenzūros nepraleisti teiginiai, kai kuriuose lietuviškuose leidiniuose tada nieko nestebino, tik po to vykę teismai ir laiko gaišatis kėlė nerimą.

Antanas Juknevičius „Jaunimo draugą“ pradėjo redaguoti ir leisti 1926 m., vos baigęs gimnaziją ir pradėjęs studijuoti Vilniaus universitete. Šį darbą jis tęsė iki 1936 m. gegužės. Iš jo redagavimą ir leidybą perėmė Augustinas Burokas. Jis tų metų gegužės mėnesio numeryje, viename iš pirmųjų puslapių patalpino savo pirmtako Antano Juknevičiaus nuotrauką su užrašu: „Dešimts metų šviesos tarnyboj.“ Ir trumpą paaiškinimą: „Advok. Antanas Juknevičius „Jaunimo draugo“ steigėjas, dešimts su viršum metų jį redagavęs ir tuo būdu daug lietuviškos šviesos paskleidęs tarp savo tautiečių, savo tiesioginio darbo verčiamas, šiomis dienomis pasitraukė iš vyriausiojo redaktoriaus pareigų.“

Atrodė, kad Augustinui Burokui bus nesunku tęsti Antano Juknevičiaus pradėtą darbą, nes „Jaunimo draugas“ jau buvo sustiprėjęs, įgijęs pripažinimą, turėjęs nemažą būrį bendradarbių, tačiau taip neįvyko.

Vilniaus krašto lietuviai tuo metu pajautė padidėjusį valdžios spaudimą. Imtos uždarinėti lietuviškos mokyklos. Jų vietoje atsiradavo valdiškos mokyklos, į kurias privalėjo eiti lietuvių vaikai. Taip pat buvo sulaikoma lietuviškų draugijų skyrių veikla. „Jaunimo drauge“ atsirado liūdnai pavadintų pranešimų iš kaimų: „Sulaikytas šv. Kazimiero draugijos skyrių veikimas“, „Uždaryti ūkio draugijos skyriai“, „Uždarytos skaityklos“, „Sulaikytas jaunimo švietimas“, „Sulaikyta-uždaryta“.

Ir taip kiekviename numeryje vidutiniškai būdavo išvardijama apie 20–30 nukentėjusių kaimų. Lietuviai, kaip įmanydami, gynė savo teises, kreipdavosi į teismus, rašydavo memorandumus aukštesnėms instancijoms.

Advokato Antano Juknevičiaus tiesioginio darbo krūvis tuo metu žymiai padidėjo ir jis gynė nukentėjusiuosius.

Augustino Buroko redagavimo laikotarpis buvo neilgas ir... skausmingas, nes jam 1937 m. teko išgyventi „Jaunimo draugo“ sulaikymą. Tačiau jis rankų nenuleido. Jo pastangomis kas mėnesį pasirodydavo vienkartinis leidinys, primenantis „Jaunimo draugą“, tik su skirtingais pavadinimais ir skirtingomis redaktorių pavardėmis. 1939 m. jis jau buvo gavęs leidimą ir pradėjęs redaguoti „Jaunimo kelią“, bet karas viską nutraukė.

Tuo galima ir baigti prisiminimus apie „Jaunimo draugą“, išreiškiant pagarbą ir dėkingumą žinomiems ir nežinomiems redakcijos darbuotojams bei talkininkams, atlikusiems svarbų ir reikalingą darbą šviečiant Vilniaus krašto žmones. Tačiau netikėtai atsirado galimybė papildyti šiuos prisiminimus pasinaudojus autentiškais paties „Jaunimo draugo“ redaktoriaus prisiminimais.

Šių metų birželio 2 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje įvyko vilniečio advokato Antano Juknevičiaus atsiminimų knygos¹ pristatymas. Dalyvavo daug vilniečių, besidominčių Vilniaus krašto lietuvių praeitimi.

Knygos „Atsiminimai“ sudarytoja autoriaus dukra architektė Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė įdomiai pakomentavo kai kuriuos knygos skyrius, plačiau nušviesdama praeities įvykius.

„Atsiminimuose“ yra keletas puslapių, skirtų „Jaunimo draugui“. Antanas Juknevičius kukliai nutylėdamas savo nuopelnus, prisimena savo bendradarbius, su kuriais dalijosi vargais ir džiaugsmais.

Tuo metu Vilniaus krašte iškilo būtinybė šviesti kaimo žmones, ypač jaunimą. Kaip tai atlikti, A. Juknevičius tarėsi su kun. K. Čibiru ir jie nutarė leisti laikraštį jaunimui. Pradžia buvo nelengva, nes trūko patirties. Tačiau įvei-

kus pirmuosius sunkumus viltys pasiteisino. „Jaunimo draugas“ greit paplito lietuviškuose kaimuose ir buvo nuolat laukiamas.

„Atsiminimuose“ išvardyti pirmieji „Jaunimo draugo“ bendradarbiai, kurie anksčiau nebuvo žinomi, tai: Ona Miciūtė, Vincė Pilipavičiūtė, Juozas Maceika, Vincas Budrevičius, Petras Kunavičius, Vincas Uždavinys, Mykolas Čibiras, Silvestras Urbonavičius. Vėliau bendradarbių skaičius augo, nes aktyviai įsijungė kaimų korespondentai.

„Atsiminimuose“ teigiamai įvertintas redaktoriaus Augustino Buroko darbas sunkiuoju laikotarpiu, ypač jo pastangos atgaivinti „Jaunimo draugą“, nors ir dalinai pakeistu pavadinimu.

Paminėta ir lietuvių studentų veikla lankant šv. Kazimiero draugijos skyrius, kurių tada buvo apie keturi šimtai. Tai buvo didelis Vilniaus krašto lietuvių, o kartu ir jaunimo draugo laimėjimas.

„Atsiminimuose“ įdėtoje faksimilėje iš dienoraščio A. Juknevičius džiaugiasi pirmojo „Jaunimo draugo“ numerio išleidimu, nors jam teko sugaišti nemažai laiko, kartais atimto iš studijų. Tačiau ilsėtis nebuvo kada, reikėjo ruošti antram numeriui. Dienoraščio puslapis užbaigiamas šiuo sakiniu: „Turėčiau dar daug korašyti, bet ponosim guli „Prawo Rzysmskie“ / Romėnų teisė / ir nekantriai laukia kol aš užbaigsiu niekus keverzoti / anot jos / ir imsiu jos lapelius sklaidyti.“

„Atsiminimų“ knygos sudarytojai ir leidėjams reikėtų padėkoti už Antano Juknevičiaus straipsnių paskelbimą. Šie straipsniai, turėję didelį poveikį Vilniaus krašto lietuvių gyvenime, laikui bėgant nepraranda aktualumo.

Antanas Juknevičius savo straipsniuose daug dėmesio skyrė organizuotai lietuvių veiklai, ryžtingai kovai už savo teises. Tačiau kovoti kvietė ne kardu, ne ugnimi, ne kumščiu, bet tiesos žodžiu ir šviesa, nes šie ginklai yra stipresni, jais nugalėjimas tikresnis.

¹ Antanas Juknevičius, *Atsiminimai*, sud. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016, 408 p.

Muziejus laikraštyje Nr. 28 (445)

Drožinėtos lazdos

Lietuvoje medžio drožinėjimas turi galias tradicijas. Senajame Lietuvos kaime beveik visi medžio apdirbimo meistrai savo amato išmokdavo, nusižiūrėję į vyresnius: apdirbti medį mokėsi dar būdami paaugliais, iš tėvo ar vyresniųjų brolių, padėdami jiems meistrauti bei dalyvaudami statybos darbuose.

Tradicinės drožinėtos lazdos – meninės lietuvių liaudies drožybos rūšis. Lazdos gamintos iš įvairių medienos rūšių: lazdyno, beržo, skirpstos, ąžuolo. Didelės reikšmės lazdoms turėjo ir medžio nukirtimo laikas, pavyzdžiui ąžuolo medienos ruošimo laikas buvo nuo gruodžio iki sausio vidurio, ir mėnulio padėtys – delčioj kiristas medis patvarus nei iki pilnatis. Pagrindiniai gamybos bei apdirbimo įrankiai – kaltai, skaptai, rižikliai, peilis arba pjūklukas.

Pačios paprasčiausios – vadinamos „natūralios“ išvaizdos lazdos – su natūraliai išlinkusiais ar susiraizgiusiais galais – lazdos rankenomis. Lazdos rankena – svarbiausia lazdos dalis, todėl šios išvaizdai buvo skiriama daugiausia dėmesio. Ji turėdavo būti patogi: tinkamo skersmens, ilgio bei linkio. Pagrindiniai lazdų dekoro elementai atspindėjo tradicinę lietuvių liaudies ornamentiką – augaliniai lapelių bei gėlių fragmentai, taip pat geometriniai zigzagų, bangų ar įrantung ornamentai, rečiau – zoomorfinės bei antropomorfinės detalės ar ištisos scenos, kaip antai – „Pasaulio sutvėrimo“ scena, kartais vaizduotos ir tradicinės lietuvių liaudies mitinės būtybės: velniai ar kaukai. Pačios puošniausios buvo apeiginės lazdos.

Trakų istorijos muziejaus taiko-

Lazdos. (3-čia ir 4-ta iš kairės drožėjas S. Riauba). Lietuva, Žemaitija, XIX a. II p. O. Sevelio nuotr.

mosios dailės bei etnografijos rinkiniuose yra saugoma keletas drožinėtojų lazdų. Vienos, etnografijos rinkinio lazdos, puoštos stilizuota briedžio galva, kotas dekoruotas „Pasaulio sutvėrimo“ scena, kitos – rankena dabinta stilizuota paukščio galva, o kotas taip pat puoštas „Pasaulio sutvėrimo“ vaizdu. Lazdos centriniėje dalyje įkomponuotas medis, po juo žmonių figūros bei gyvūnija. Lazdų ilgis – 89,5 ir 87,5 cm.

2015 metais muziejaus etnografijos rinkinys papildė dviem vieno iškiliausio Žemaitijos krašto XX a. II pusės dievdirbių, medžio skulptorių – Stanislovo Riaubos (1904–1982) darbais. Lazdos pagamintos iš šviesaus skietmedžio, yra 93,5 ir 92,5 cm. aukščio. Lazdų kotai puošti banguotomis, vertikaliai komponuotomis linijomis, viršutinėje

dalyje dekoruoti figūriniais sėdinčiais velniais su ragais, pereinančiais į stilizuotą lenktą, apie 11,5 cm ilgio rankeną. Kalbant apie meistrą, S. Riaubą gamtos vaikas. Tai atsispindi ir jo kūryboje. „Visuose Riaubos darbuose betarpiškai jaučiasi autoriaus savamoksiškumas ir gili liaudies skulptūros tradicija“ yra sakęs skulptorius K. Bogdanas. Be tradicinių šventųjų statulėlių didelę jo skulptūrinę dalį sudaro folklorinio pobūdžio darbai: iš pasakų, legendų atėję velniai, raganos, sparnuoti slibinai, karalaitės. S. Riauba taip pat drožė fantastinius, jo vaizduotėje gimusius siužetus, kas atsispindi ir muziejuje saugomose lazdose.

Muziejininkė Evelina Petrauskė

Lietuvos kultūros paveldas

Klaipėdos jūrinis kultūros paveldas: jo apsaugos ir atgaivinimo bruožai

Algimantas GRAŽULIS, architektas, paveldosaugininkas, Vilnius–Klaipėda

Pradžią Nr. 7 (825)

Būtina apsaikyti, atgaivinti, konservuoti, restauruoti ir pritaikyti jachtoms išlikusius senuosius Klaipėdos bei jos prieigų uostus, prieplaukas bei jų fragmentus.

Rekomenduotina atsižvelgti į Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano kraštovaizdžio ir kultūros paveldo apsaugos sprendinius, **nustatyti** Klaipėdos nekilnojamųjų kultūros vertybių teritorijas ir formuoti apskaitą iš jūrinio kultūros paveldo fizinių, funkcinų teritorinių-erdvinių struktūrų ar darinių. Pvz., tai galėtų būti jūrininkų kvartalai, uostai su akvatorijomis. Atliekant apskaitą bei teritorijų ir strateginį planavimą, Jūros vandenys, senųjų uostų (Dangės, Darbų, Žiemos, Senojo pilies ir kt.) akvatorijos, prieplaukų vandenys, Dangės uosto akvatorija ir upės vandenys taip pat priskirtini Klaipėdos senamiesčio (u. k.-16075; U17), istorinės miesto dalies (U16), iš dalies ir Smiltynės (U14), istorinių uostų ar prieplaukų teritorijoms. Vadovaujantis aukščiau įvardytomis nuostatomis bei kriterijais, reikia tikslinti jų teritorijas bei sudaryti naujus nekilnojamųjų kultūros vertybių, jų kompleksų ar junginių teritorijų ir apsaugos zonų planus. Jūrinio kultūros paveldo objektų teritorijas (sklypus) būtina registruoti Nekilnojamojo turto registre ir kadastre. Tai įgyvendinti ypač aktualu dabar, nes kol kas prarasta tik dalis Klaipėdos ir jos prieigų jūrinio paveldo. Šiuo metu taip pat yra vykdomi ir planuojami milžiniškų apimčių Klaipėdos uostų statybos bei rekonstrukcijų darbai, rengiamas Klaipėdos valstybinio jūrų uosto bendrasis planas, keičiami Klaipėdos miesto bendrojo plano (2007) sprendiniai ir t. t. Įgyvendinus kai kuriuos planus, bus iš esmės pakeistas istorinis kultūrinis kraštovaizdis.

Senoji kopgalio tvirtovė (fortas) – būtinas Klaipėdos uostamiesčio gynybinio komplekso elementas. 2015 m. lapkričio 26 d. Algimanto Gražulio nuotr.

Klaipėdos apskrities ir Klaipėdos miesto bendruosiuose planuose ir kituose pajūrio regiono planavimo dokumentuose turi būti atskleista Klaipėdos miesto ir jos prieigų (objektų, vietų ir vietovių) jūrinė kultūros prigimtis, suplanuota darni jos raida bei vystymas, pagrįstas jūriniu kultūros paveldu ir tradicija.

Rengiant planus, programas, būtina atsižvelgti į jūrinę Klaipėdos ir jos prieigų prigimtį ir prioritetinėmis laikyti (suplanuoti) su istoriškai susiformavusiomis jūrinės kultūros funkcijomis susijusias jūrinio kultūros paveldo teritorijų vietas, vietovių, objektų paskirtis. Rengiant esamos būklės analizę, prognozę ir sprendinius, derėtų

atskleisti jūrinio kraštovaizdžio ypatumus ir nustatyti paveldosaugos principais pagrįstą jo apsaugą, raidą bei formavimą. Be to, sprendiniai turėtų būti orientuoti į jūrinio kultūros paveldo atskleidimą, išryškinimą ir išsaugojimo strategijos bei priemonių sistemos nustatymą, jūrinio gyvenimo būdo tradicijų testinumo palaikymą.

Siekiami išsaugoti, nuolat prižiūrėti ir tausojamai naudoti, taip pat atskleisti ar net atkurti ženklus, simbolius (pvz., atkurti sunaikintą bakeną), interjerus ir kitus jūrinės sociokultūrinės terpės atributus. Kaip jau minėta, isakmiai rekomenduotina išsaugoti jūrinio kultūrinio kraštovaizdžio, panoramų, siluetų savitumą ir charakterį, t. y. jo sankaupų, teritorinių junginių ir jų vizualinės aplinkos apsaugos tikslais steigti specializuotas jūrinio paveldo saugomas teritorijas.

Kaip jau abstrakčiau minėjau, Klaipėdos ir jos apylinkių jūrinio dvasinio, etninio, kilnojamojo ir nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugą, tvarkybą ir tausojamąjį naudojimą būtina integruoti į Lietuvos Respublikos strateginio planavimo sistemą bei kitus valstybės ir privačius planus ir programas.

Klaipėdai itin aktualu, kad būtų pagerinta teisinė jūrinio kultūros paveldo apsaugos situacija. Miesto savivaldybė ir visuomenė galėtų pasiūlyti Lietuvos Respublikos Vyriausybei drauge suorganizuoti seminario pobūdžio konferenciją, kurioje būtų apsvastytos bei nuodugnai išanalizuotos Jungtinių Tautų Jūrų teisės ir Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvencijos, nurodant ir jų sąsajas, taip pat – Londono memorandumus su visais priedais, įskaitant Barselonos chartiją bei kai kurie kiti tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys ar darantys įtaką jūriniam kultūros paveldui. Konferencijos išvadas bei siūlymus reikėtų pateikti svarstyti bei įvertinti visuomenei, ir tik tuomet būtų galima spręsti dėl atitinkamų LR teisės aktų parengimo, papildymo bei esminių kryptų pakeitimo. Ir tik po šių procesų būtų prasminga rengti jūrinio paveldo apsaugą ir apskaitą reglamentuojančius teisės aktus ir dokumentus (valstybinę jūrinio kultūros paveldo sampratą ir jo apsaugos bei integravimo į visuomenės gyvenimą koncepciją, įstatymą, poįstatyminius teisės aktus, įstatymų pataisas ir papildymus); suformuluoti ir įteisinti jūrinio paveldo, jūrinio kultūrinio kraštovaizdžio, jūrinės archeologijos, jūrinio povandeninio kultūros paveldo, jūrinės povandeninės archeologijos apibrėžimus. **Būtinai reikėtų sukurti valstybinės ir savivaldybių specializuotų jūrinio kultūrinio kraštovaizdžio saugomų teritorijų sistemą, skirtą užtikrinti jūrinio kultūrinio kraštovaizdžio ir kompleksų apsaugą.** Kuršių nerija turėtų būti laikoma unikalia Lietuvos jūrų kultūrinio kraštovaizdžio dalimi. Reikėtų sukurti Lietuvos jūrinio turizmo infrastruktūrą, grindžiamą jūrinės kultūros

testinumo nuostatomis ir jūrinio kultūros paveldo integravimo principais.

Lietuvos Respublikos Vyriausybei, Susisiekimo ministerijai, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto plėtojimo tarybai, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direktorijai, Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direktorių tarybai ir Kultūros ministerijai bei Kultūros paveldo departamentui būtina atsižvelgti, jog nekilnojamųjų kultūros vertybių – urbanistinių vietovių – Klaipėdos senamiesčio (u.k-16075; U17), Klaipėdos miesto istorinės dalies (U16), Smiltynės (U14), Pasaulinio paveldo srašo objekto – Kuršių nerijos nacionalinio parko – dalys ir elementai, kitos nekilnojamosios ir kilnojamosios (laivai K105-K112 ir kt.) kultūros vertybės bei kompleksai yra uosto teritorijoje. Kol nesuformuota valstybinė Lietuvos Respublikos jūrų kultūros paveldo samprata ir šio paveldo apsaugos plėtojimo strategija, būtina laikytis galiojančių konvencijų ir įstatymų bendrųjų paveldo apsaugos reikalavimų bei užtikrinti ne tik uosto teritorijoje esančių kultūros paveldo objektų apsaugą.

Be to, Uosto direkcija privalėtų laikytis Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos, Saugomų teritorijų įstatymų, JT Jūrų teisės konvencijos 303 str., Povandeninio kultūros paveldo apsaugos, Pasaulio kultūros paveldo apsaugos, Europos archeologijos paveldo apsaugos ir Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijų, Londono memorandumų su priedais ir kt. tarptautinių susitarimų reikalavimų, o Klaipėdos valstybinio jūrų uosto įstatymas turi būti papildytas privalomais bei rekomenduojamais tarptautinių sutarčių kultūros vertybių apsaugos reikalavimais ir nuostatomis.

Straipsnis parengtas, remiantis 2008 m. liepos 1 d. konferencijoje „Klaipėdos jūrinio-industrinio paveldo išsaugojimas ir reintegravimas į miesto urbanistines struktūras“ (Klaipėda, Šaulių g. 36) skaityto pranešimo „Klaipėdos jūrinis kultūros paveldas: jo apsauga ir atgaivinimas (2002–2008 m.)“ medžiaga. Autorius ir pranešėjas Algimantas Gražulis, 2008 m. liepos 1 d.

Literatūra ir šaltiniai

1. Valstybinės paminklosaugos komisijos 2002 m. spalio 10 d. pažyma „Lietuvos Respublikos jūrinio paveldo samprata ir apsauga“, parengė A. Gražulis, R. Martinaitis;
- 1.1. Pažymos 2002 m. spalio 4 ir 9 d. projektai, papildomi komentarai, jūrinio paveldo sampratos analizė ir pasiūlytas apibrėžimas, parengė A. Gražulis.
2. Valstybinės paminklosaugos komisijos 2002 m. gruodžio 20 d. sprendimas Nr. 90 „Dėl jūrinio kultūros paveldo“.
- 2.1. Valstybinės paminklosaugos komisijos 2002 m. lapkričio 15 d. sprendimo Nr. 90 projektas (2 Sprendimo projektas, Jūrinis paveldas), 2002 m. lapkričio 7 d., parengė A. Gražulis.
3. Katuoka Saulius, *Tarptautinė jūrų teisė*, Vilnius: Augrimas, 1997.
4. Pakalniškis Vytautas, *Tarptautinė jūrų teisė*, Vilnius: KU, 1996.
5. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. I, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. L. Poviliūno, K. Franko, doc. dr. M. Purvino, prof. habil. dr. V. Žulkaus ir kt. pateikta medžiaga.
6. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. II, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. L. Poviliūno, K. Franko, doc. dr. M. Purvino, prof. habil. dr. V. Žulkaus ir kt. pateikta medžiaga.
7. Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. spalio 29 d. nutarimu Nr. IX-1154 „Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano“. *Žin.*, 2002 m., Nr. 110–4852, p. 19, 15, 16, 24 ir kt.
8. Valstybinės kultūros paveldo komisijos „Pažymos apie Kuršių nerijos nacionalinio parko paveldosaugos būklę 2001–2005 m. laikotarpiu“ projektas, parengė 2005 m. gegužės 15 d. A. Gražulis, J. Lapinskas, V. Mordaitė (laikmena 24-5-21P).
9. Valstybinės kultūros paveldo komisijos „Pažymos apie Kuršių nerijos nacionalinio parko paveldosaugos būklę 2001–2005 m. laikotarpiu“ projektas, parengė 2005 m. gegužės 25 d. A. Gražulis (laikmena 24-5-5P).
10. Gudelis Vytautas, *Lietuvos pajūrio žvejų marinistikos įvairiai*, Utena: Utenos Indra, 2006.
11. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. IV, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009 [savokos „uostas“, „uostamiestis“].

Pabaiga

Įkvietimas

Skelbiamas **konkursas - paroda Lidijos Meškaitytės vardinei premijai laimėti**. Kviečiami dalyvauti Lietuvos tapytojai – tautodailininkai, kuriantys Mažosios Lietuvos tema.

Konkurso sąlygos parengtos remiantis Jurbarko rajono savivaldybės tarybos 2007 m. rugsėjo 27 d. Nr. T2-281 sprendimu „Dėl Lidijos Meškaitytės vardinės premijos įsteigimo ir nuostatų patvirtinimo“:

- ❖ Pateikiami 3 darbai, atlikti per paskutiniuosius **2 metus**;
- ❖ Tema – Mažoji Lietuva, žanras – miniatiūra (maksimalus paveikslo dydis 20cm x 20cm);
- ❖ Į parodą - konkursą priimami **tik tinkamai įforminti** aliejinės tapybos, akvarelės, pastelės ar kitomis tapybos technikomis atlikti kūriniai;
- ❖ Su darbais pateikiama dalyvio paraiška (laisva forma), nurodant tikslus kontaktinius duomenis (telefono numerį, el. pašto adresą). Prie paraiškos pridedama trumpa autoriaus kūrybinė autobiografija, darbų sąrašas ir konkursinių darbų fotografijos (plačiau skaityti konkurso nuostatuose);
- ❖ Premijos steigėjas yra Jurbarko rajono savivaldybė. Dydis – **1 500 €**;
- ❖ Darbai **priimami iki** 2016 gruodžio 4 dienos;
- ❖ Adresas pristatymui - siuntimui:

Lidijos Meškaitytės vardinės premijos konkursui – parodai
Mažosios Lietuvos Jurbarko krašto kultūros centras
Nemuno g. 30
LT-74222, Smalininkai, Jurbarko r.

- ❖ Konkursinių darbų parodos atidarymas ir iškilmingas **premijos įteikimas** numatomas 2016 gruodžio 14 d. Dėl tikslaus laiko bus informuojama.

Konkurso nuostatus ir informaciją rasite internetinėje svetainėje
<http://www.mazosioslietuovoske.eu/>

Kontaktai: tel. 8 (674) 65570, 8 (618) 01692, el. p.: gina.meskauskiene@gmail.com

Ir cirke žmonės verkė

Alvidas JANCEVIČIUS, žurnalistas, cirko istorikas, Vilnius

„Voruta“ jau nemažai rašė apie lietuviškojo cirko ištakas, pirmuosius kolektyvus. Kalbėdami apie cirko meną, dažniausiai pabrėžiame jo spalvingumą, šventiškumą, na, dar daugelį pasirodymų lydinčią riziką. Šį kartą – keletas faktų iš Lietuvos cirko istorijos, kai būta tikrai nemažai nelaimių. Tik jos artistus daugiausiai lydėdavo ne manieže, o kasdienybėje.

1880 m. rugpjūčio 22 d. italo Gajetano Činzelio (*Gaetano Cinielli*) cirke Vilniaus Lukiškių aikštėje vyko pantomimos „Epizodas iš italų plėšikų gyvenimo“ repeticija. Vienas pakviestų dalyvauti spektaklyje policininkų per neatsargumą iššovė tuščiu užtaisų repeticijai vadovavusiam klounui į veidą. Veidas smarkiai apdegė bei nukentėjo dešinioji artisto akis. Pirmąją medicinos pagalbą suteikė atsitiktinai pro šalį ejęs gydytojas Štrausas. Vis dėlto, vargšui artistui su akimi vėliau teko atsisveikinti...

Idomų cirko gyvenimo epizodą 1903 m. birželio 10-osios numeryje aprašė laikraštis „Vilenskij vestnik“. Neries upėje, greta Žvėryno, maudėsi pasaulinio garso stipruolis, nepralenkiamas prancūziškųjų imtynių pasaulio čempionas Aleksandras Abergas. Nemokėdamas plaukti, jis nutarė perskroti upę ir, žinoma, ėmė skęsti. Gerai, kad netoliese buvo kiti atletai ir baletmeisteris A. Nižinskis (legendinio baletų šokėjo Vaclavo Nižinskio tėvas), kuris ir išgelbėjo vargšą čempioną...

1914 m. vasario mėnesio pradžioje Šiauliuose gastroliavo Viljamo Trucio (*William Truzzi*) cirkas. Vasario 5-ąją vaidinimo metu vienas artistas mėgino pakartoti garsų Vilhelmo Telio triuką – perdurti iš lanko paleista strėle obuolį ant asistento galvos. Deja, triukas nepavyko, o strėlė įsmigo artistui į galvą. Kaip pažymėjo spauda, publikai tai paliko slegiantį įspūdį.

„Gracijos“ cirko trupė

1926 m. rugpjūčio pradžioje Radviliškyje, socialdemokratų klube, tris dienas gastroliavo Rygos Solomonskio cirkas „Cirkas – Varjete“, kuris, pasak „Šiaulių naujienų“, visas dienas buvo gausiai lankomas ir paliko gražiausius įspūdžius. Deja, anksčiau Rokiškyje liepos 8 d. šia trupę ištiko baisi nelaimė. Pasaulinio garso stipruolis Reo atsigulė ant aštrių dalgių ir, pradėjęs skaldyti jam ant krūtinės uždėtą šešių pūdų akmenį, artisto ranka netikėtai paslydo, o vienas dalgis įsmigo stipruolio nugaron. Reo nugabentas į Panevėžio, o iš ten į Rygos ligoninę, kur mirė.

1927 m. spalio pabaigoje Zarasuose keturias dienas gastroliavo klouno Koko vadovaujama grupė, su nemenku pasisekimu čia besilankiusi prieš pusantį metų. Šį kartą sėkmė buvo menkesnė, o spalio 31 d. pats Koko, besišarstydamas verdančiu virtuvu, nusiplikino sau veidą ir pateko ligoninėn.

1928 m. rugpjūčio 11-ąją Kauno Vytauto kalno scenoje nusizudė fakyas. Išėjęs į sceną jis sušuko „Gana gyventi“ ir dūrė sau į krūtinę durklu.

1929 m. rugpjūčio pradžioje pakaunės gyventojas Henrikas Cichanavičius norėjo pasigėrėti gastroliuojančio cirko arkliais. Administracijos pasiprašęs, nešė jiems vandens. Beeidamas užsižiopsėjo. Ir tada vienas tigras, iškišęs iš narvo koją, jį prisitraukė ir pradėjo draskyti. Cirko tarnautojai nelaimėlį išgelbėjo. Vis dėlto tigras spėjo Cichanavičiui padaryti keturiolika žaizdų.

1930 m. liepos 5 d. Žemaičių Kalvarijos atlaiduose gausią publiką stebino jaunas vyrukas Adolfas Berkinakas iš Mažeikių. Jis rodė įvairias „štukas“ su gyvatėmis. Viena gyvatė, kuri, turbūt, nenorėjo pripažinti „karaliaus“, įkirtu jam ir „gyvųjų karalius“ atsidūrė Telšių ligoninėje.

1938 m. rugpjūčio 24 d. Panevėžyje gastroliavusio cirko „Aušra“ artistas, nepralenkta tarpukario Lietuvos stipruolis Jonas Ramanauskas nuėjo į Nevėžį maudytis. Radęs skautų prieplaukoje trampliną, pamėgino nuo jo šokti į vandenį. Bet gylis ten buvo tik pusantro metro. J. Ramanauskas atsimušė į dugną ir sunkiai susižalojo į dugne buvusius akmenis galvą. Suteikus medicinos pagalbą ir susiuvus galvos žaizdas, artistas nors vargingai, bet dirbo manieže.

1936 m. spalio 25 d. į Žiežmarių atvyko cirkas „Roma“. Ūkininkas Bandzevičius pagailėjo pinigų bilietui ir žiūrėjo programą pro skylutę iš lauko pusės. Kaip rašė laikraštis „10 centų“, vienas cirko tarnautojas, išbėgo iš būdos, sudavė Bandzevičiui per veidą ir išdūrė vieną akį. Nors ūkininkui buvo suteikta medicinos pagalba, Bandzevičius dabar liks amžinai su viena akimi.

Laikraštis, be kita ko, pažymėjo, kad tai esą nebe pirmas toks įvykis Lietuvoje. „Mūsų cirkai pasižymi dideliu chuliganizmu. Vienoj vietoj ūkininkas buvo priluptas botagu. Kitur cirko direktorius persovė panelę. Dar kitur cirkas paleido šunis, kurie išvaikė visą miestelio publiką.“

„10 centų“ nemelavo. Paminėtoji panelė buvo apšaudyta 1936 m. spalio mėnesį Vieksnių miestelyje. Atvykęs gastroliuoti „Pabaltijo“ cirkas apsisoto netoli kino teatro, o būriai vietos vaikų prie užtvarų džiaugėsi galėdami pro plyšius išvysti nematytus gyvūnus. Apie dešimtą valandą vakaro susirinko tokia minia, jog vienas cirko direktorių iširdes išsitraukė pistoletą ir ėmė šaudyti. Tuo metu iš kinoėjo žmonės ir, pasak laikraščio, „viena kulipka pataikė p. Kudaitei į koją“. Miestelyje kilo panika, žmonės pradėjo į visas puses bėgti. Tačiau įsikūso policija ir neatsargiam direktoriui surašė protokolą. Kitos dienos rytą cirkas iš Vieksnių iškraustytas.

1933 m. rugpjūčio 27 d. Šiauliuose vaikas mėgino slapta įlįsti į cirką. Tačiau liūtas iš narvo kojomis jį sučiupo ir perplėšė skruostą ir krūtinę. Nėgana to, tas pats liūtas perdrėskė koją ir pačiam savininkui.

1937 m. rugpjūčio mėnesį Rokiškio miesto aikštėje keturioms dienoms apsisoto cirko „Roma“. „Lietuvos aidas“ recenzento nuomone, kai kurie programos numeriai buvę išpildomi gerai ir gyvai. Artistai gerai kalbą lietuviškai. Tik su armonikos pritartimu Biržinio dainuotojai kupletai vietomis buvę per ciniški ir neleistinai išsireiškimais nudrėbti. „Nereikia pamiršti, kad cirko žiūrėti ateina daug kuklių žmonių, jaunų mergaičių ir mokinių, tad tokiems juokams ne vieta“, – reziumavo autorius.

Paskutinę šio cirko programos dieną vienas jaunas akrobatas, vaikštinėjęs ištempta viela, nulipęs žemėn priėjo prie antros vietos bilietą turėjusio žiūrovo ir, visiems matant, skėlė stiprų antausį. Mat, jam, viela vaikščiojant, pasirodė, kad tas žmogelis trukdęs aukštai laiptoti. Žiūrovai labai pasipiktino tokiu akiplėišku „artista“ elgesiu. Po programos policija surašė protokolą.

1936 m. spalio mėnesį Švėksnoje lankėsi cirkas „Aušra“. Išvykdamas iš miestelio jo vadovai sumanė pajuokauti – paleido porą šunų, kurie užpuolė pažiopsoti susirinkusius miestelio gyventojus. Šunys sukėlė tikrą paniką ir žmonės pradėjo klykdamai bėgti ir slapstytis. Policija cirko vadovams surašė protokolą.

„Kongo“ cirko reklama

Nuo neatmenamų laikų Linkuvoje liepos viduryje švenčiami Škaplierinės atlaidai. 1938 m. į juos atvyko ir gastroliuojantis cirkas-žvėrynas „Aušra“. Prieš pasirodymą žvėrių tramdytojas Pr. Talmanas repetavo su penkiais dresuotais tigras. Varant juos iš narvų į areną, vienas visu ūgiu liuoktelėjo per dviejų metrų geležinę užtvarą ir išbėgo į gatvę. Visame miestelyje kilo panika, daugumas prekybininkų netgi uždarė krautuves, o gatvėse veik visai buvo sustabdytas judėjimas, nes gyventojai išsislapstė. Dresuotojui su žvėryno savininku Pr. Gudausku po didelio vargo pavyko pavojingai artistą uždaryti į malūno tvartą, o vėliau įvartyti į narvą ir nugabenti atgal į cirką.

Tų pačių metų spalio 10-osios naktį „Aušros“ cirko savininkas P. Gudauskas miegojo žvėryne. Staiga pasigirdo visų žvėrių bausis kaukimas. Pabudęs savininkas netoliese pamatė iš laikino narvo išlindusį liūtą. Griebęs geležinę lazda, Gudauskas su liūtu susirėmė. Galiausiai po trumpos kovos liūtas atsisakė netoli kabėjusios arklienos ir buvo privestas grįžti į savo narvą.

Po metų, 1939 m. spalio pabaigoje, Kaune iš „Aušros“ paspruko didelis aras ir, negalėdamas skristi, pradėjo vaikščioti gatvėmis. Gimnazijos mokiniams pavyko jį įvartyti į kiemą. Bevarant į malkinę, aras vienam mokiniui griebė už švarko ir suplėšė. Deja, „Aušra“ su gyvūnais turėjo tikrai nemenkų bėdų. Nepraėjo visi šitie nesuspriktimai nepastebėti. 1938 m. spalio 17-ąją Kauno III nuovados policija už žvėrių laikymą narvuose areštavo cirko ir žvėryno savininką Praną Gudauską ir uždarė daboklėn. Rytą dieną jis nusiūstas į IX fortą septynių parų bausmei atlikti.

Tokių pavyzdžių ano meto Lietuvoje būta ne vienas. 1938 m. birželio 3 d. numeryje „Lietuvos žinios“ aprašė idomų reiškinių, pasikartojantį vos tik į Šiaulius atvyksta koks cirkas su įvairiais laukiniais žvėrimis. Naujoje turgavietėje ir artimose gatvėse žmonės negalį pravažiuoti geresniais arkliais. Šie imą prunkšti, stotis piestu, gulą ant žemės, bet nedrįstą važiuoti arčiau cirko. „Gubernijos“ alaus darykla, kuri šiaip jau į turgavietės rajono restoranus alų gabendavo arkliais, kelias dienas turėjo gabenti sunkvežimiu. Pasiteiravus arklių žinovų, paaiškėjo, kad gerieji veisliniai arkliai užuodžia dykumų žvėries – hienos –

vapą, kurio jie labai bijo. Beje, ir šunys, kurių palaidos rijos valkiadavosi apie naują turgavietę, dabar nusidangeno į kitą miesto kraštą, matyt, taip pat užuosdami pavojingą hieną.

Visais laikais aplink cirkus sukiodavosi ir įvairūs prisiplakėliai, mėginę prisidengti artistų, cirko darbuotojų vardais. „Lietuvos žinios“ aprašė vieną tokių – Antaną Jarulį. Jis, sutikęs pažįstamą, pasisiūlė už pusbonkį be bilieto įleisti į cirką. Pusbonkį vyrai išgėrė ir nuėjo prie cirko. Bet čia Janulis puolė norintį įleisti į cirką be bilieto, parsivertė ant žemės ir, iškraustęs kišenes, mėgino pabėgti. Tačiau policija sukčių suėmė.

1937 m. rugsėjo 18 d. „Lietuvos aidas“ oficialias išspausdino pranešimą apie tragišką „Karado“ cirko direktoriaus ir savininko, gerai visame Pabaltijyje žinomo oro akrobato Prano Černiausko žūtį. Rugsėjo 10-ąją, trūkusi kilpai, Černiauskas nukrito ir sunkiai susižeidė, o po penkių dienų Kauno miesto ligoninėje mirė. Kaip rašoma cirko administracijos nekrologe, „Velionis paliko žmoną ir trijų metų sūnelį“.

Gana tipišką ano meto cirko gyvenimo situaciją vieno artisto pavyzdžiu 1934 m. rugpjūčio 7-ąją aprašė „Lietuvos žinių“ laikraštis:

„Panevėžy dabar vieši cirkas „Aušra“. Cirkas kaip cirkas, bet tarp kitų numerių yra vienas tikrai žvėriškas: jaunas sveikas žmogus šoka pro aukštą ratą, prisagstyta peiliu...“

Rugpjūčio 2 d. vadinamas „gladiatorius“ Mikas Žebrauskas rimtai susipjaustė sau rankas, nes tą dieną buvo turgus, buvo net keturi vaidinimai ir nelaimingam „gladiatorium“ teko peršokti net keturis kartus pro peilius – žinoma, pavargo, betgi negalima nešokti, jei cirkui nuostolis, o žmonės sumokėję penkiasdešimt centų išsižioję žiūri ar nepersivers sau žmogelis pilvo už keletą litų kambariukui ir valgiui apmokėti. Kiti, ypatingai galiorka, net pačiupinėja ar peiliai tikri, ar aštrūs. O sakome, vergijos nebėr. Yra ne tik vergai, bet ir gladiatoriai sadizmui sužadinti. Šitokių sadistiškų ir kruvinų vaidų užteka ateina pasižiūrėti ne tik suaugę žmonės, bet atsiveda ir savo vaikus. Puikus jaunuomenės „auklėjimas“... Turime, lyg Romos cezarių laikais, gladiatorius, greit gal atsirastoreadorai.“

Rašinio autorius prisiminė ir prieš porą metų Lietuvoje vykusias čekoslovakų „Konrado“ cirko gastroles. Ten vienas artistas dėl supelijusios duonytės vartėsis ant dviračio kažkur palubėj, o netrukus nuvirtęs ir laimėnagai nukeliavęs pas Abraomą, bent tokiu būdu ištrūkdamas iš vergijos ir bent po mirties atgavęs žmogaus vardą ir vertę. Anais laikais visuomenėje buvę balsų, kodėl to numerio

neuždraudžia arba neužtiesia tinklo, bet balsai liko balsais, o dviratininkas sprandą nusisuko belinksmindamas žiūrovus. Laikraščio žodžiais, toks likimas gali laukti ir „gladiatoriaus“ Žebrausko, bet nedidelis daiktas – iškris iš pilvo žarnos, atsirast kitas, kuris dėl duonos kąsnio lips ant peilių – tokia jau minios logika. Galima būtų dar pridurti, jog minimasis Mikas Žebrauskas, kaip dauguma ano meto cirko artistų, buvo įvaldęs įvairius žanrus – buvo tikrai šaunus laisvos vielos ekvilibristas bei žonglierius. „Lietuvos žinių“ nuomone, „už tai turėtų būti jam mokama tiek, kad galėtų iš savo meno gerai gyventi, o iš tikrųjų gyvena „gladiatorius“ kukliai, dviese vienam kambariuke, ir, matyt, biudžeta suveda tik šokdamas pro baisų ratą, rizikuodamas persiverti peiliu“.

Tačiau M. Žebrauskas dar kurį laiką gana sėkmingai darbavosi manieže ir mirė ne nuo cirko traumų, bet susirgęs kaulų tuberkulioze, liaudiškai vadinama džiova.

Nr. 10 (19) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2016 m. spalio

Lietuvos šaulių sąjunga

Mindaugėnai pratybose „Rudens griausmas 2016“ drebino žemę

Tomas BAGDANAVIČIUS, Šalčininkų 1011-osios šaulių kuopos būrio vadas

Apibendrinant

Š. m. rugsėjo 30–spalio 2 d. Vilniaus r. Marijampolio Meilės Lukšienės gimnazijoje bei jos apylinkėse vyko pratybos „Rudens griausmas 2016“, kurias įvykdė Lietuvos šaulių sąjungos Karaliaus Mindaugo šaulių 10-osios rinktinės jaunieji šauliai. Dalyvavo šimtas penkiasdešimt jaunųjų bei rikiuotės šaulių (dauguma (šimtas) šaulių iš Šalčininkų 1011-osios kuopos). Pratybas rengė ir joms vadovavo daugiau nei dešimt instruktorių iš Krašto apsaugos savanorių pajėgų, Viešojo saugumo tarnybos, medicinos tarnybų bei jaunųjų šaulių būrelių vadovai.

Užduotys buvo labai įvairios: koviniai šauliai (diversantai) parą gyveno miške, gludindami taktikos, išlikimo bei karybos įgūdžius. Jaunesnieji (taikdariai) daugiausia veikė mokykloje – gilinosi į budėjimo, patruliavimo, karo topografijos, ryšių bei karybos ypatybes, o mankšta buvo naudingai pastiprinta kovinės savignyos užduotimis.

Pagrindinė pratybų užduotis

Visus pratybų dalyvius vienijo pagrindinė užduotis: apsaugoti ypač svarbų asmenį (VIP) bei jo gabenamą slaptą krovinį. Taikdarių užduotis buvo saugiai palydėti saugomą asmenį ir jo krovinį į sutartą vietą ir apginti jį. Diversantai turėjo pagrobti tą asmenį drauge su kroviniu ir atsitraukti.

Pratybų „Rudens griausmas 2016“ dalyviai
Vyr. ltn. Vytauto Garšvos nuotr.

Naudojant klaidinimo elementą buvo skirti du ypač saugomi asmenys: tikras bei antrininkas, – tad kroviniai buvo irgi du (tikras ir apgaulingas). Taikdariai (jaunesnieji), patekę į pasala, prarado vieną skyrių, tačiau išsaugojo labai svarbų saugomą asmenį bei saugiai eskortavo, kur nurodyta. Nusivylę bei jausdami kartėlį diversantai naktį išbrobė į mokyklą net pro sustiprintą sargybą –

tuoj pat buvo paskelbtas aliarmas. Kai diversantai bei taikdarių būriai triukšmingai laktė bei komandavo, drebėjo visa mokykla. Diversantams net iš dalies pavyko savo užduotį įvykdyti, tačiau pagrindinį tikslą regėjo kaip savo ausis – saugomo asmens surasti jiems nepavyko, o pagrobta dėžė buvo netikroji (prikimšta tualetinio popieriaus).

Sekmadienio rytą pratybų vadovas vrs. Eimantas Tamulynas pasveikino pasižymėjusius šaulius – įteikė jiems simbolinių dovanų bei pasveikino 13-ąją gimtadienį šventusį jaunąjį šaulį Mantą Lariną iš Vilniaus A. Vienuolio progimnazijos, pagirtas bei apdovanotas buvo jauniausias pratybų dalyvis Matas Arnastauskas.

Žiūrėdamas į išsirikavusius šaulius, rudenėjančioms liepoms šlamant, prie tautinės vėliavos spalvomis nusimarginusio klevo pratybų vadovas iškilmingai tarė: „Džiugu matyti tiek daug teigiamo bei pilietiško jaunimo, kurie laiką praleidžia naudingai – ne tupėdami prie kompiuterio, o puoselėja ir ugdo meilę Tėvynei Lietuvai. Džiaugiuosi matydamas daug šaulių iš Vilniaus „Sostinės“ bei „Nepriklausomybės kovų“ kuopų. Mes čia ir dabar kuriame mūsų šalies ateitį!“ – sakė pratybų vadovas, Šalčininkų 1011-osios šaulių kuopos vadas vrs. Eimantas Tamulynas.

Atskirai už svarbią istorijos ir geopolitikos paskaitą apie Rusijos Federacijos televizijos melą (remiantis grupės „DDT“ dainomis) buvo padėkota Vilniaus lietuvių namų istorijos mokytoju Viliui Švėgždai, su kuriuo ir toliau žadama kūrybingai bendradarbiauti.

Dėkojame visiems rengusiems šias pratybas ir sakome „Iki!“, o tai įvyks gruodžio 2–4 d. Baltojoje Vokėje (Šalčininkų r.). Neabejojame, kad ir būsimos pratybos bus turiningos, įdomios, prasmingos bei linksmos!

Rytų Lietuvos mokyklos

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos mokytojai Tarptautinę mokytojų dieną minėjo Kaune

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos mokytojai paminėti Tarptautinės mokytojų dienos buvo pakviesti į Kauną. Gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius bei Kauno miesto savivaldybės tarybos narys, politikos bei visuomenės veikėjas, Kauno Panemunės bendruomenės centro pirmininkas Gediminas Žukauskas pasistengė, kad ta diena visiems būtų neeilinė, šventiška, kupina įspūdžių.

Pirmausiais Kaune nuvykome į Vytauto Didžiojo karo muziejų, kur mus pasitiko, šiltai priėmė ir papasakojo daugybę įdomių dalykų muziejaus Naujausųjų laikų karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė Aušra Jurevičiūtė. Muziejuje apžiūrėjome archeologinius radinius, šaltuosius ir šaunamuosius ginklus, amunicijos rinkinius, pasakojančius apie Lietuvos valstybės ir karybos istorijos raidą; daiktus ir dokumentus, likusius po „Lituanicos“ skrydžio per Atlantą, negatyvų ir nuotraukų kolekcijas; užsienio valstybių kariuomenių uniformų kolekciją, dokumentų ir knygų rinkinius.

Praturtinę savo istorijos žinias nuvykome į Kauno sporto halę stebėti šventinio koncerto, skirto Mokytojų dienai. Kauno miesto savivaldybės Švietimo skyrius šį koncertą surengė Kauno mokytojams. Jų susirinko keli šimtai! O mes, šalčininkiečiai, buvome pakviesti kaip svečiai ir daug kartų paminėti bei ypač pagerbti... Renginį vedė ir visiems gerą nuotaiką skleidė aktorius, režisierius Andrius Žiurauskas. Visą vakarą grojo Kauno pučiamųjų instrumentų orkestras „Ažuolynas“, diriguojamas Ričardo Kukulskio. Dainas dovanojo, su publika rimtai ir žaismingai bendravo žymūs Lietuvos atlikėjai: Raminta Vaicekauskaitė, Nomedas Vilkanauskaitė-Kukulskienė, Liudas Mikalauskas, Deividas Norvilas. Jautėmės išties atsipalaidavę ir pailsėję klausydamiesi nuostabių melodijų ir šiltų žodžių. Gera būti mokytoju...

Vakarą užbaigėme puikia vakariene „Bernelių užėigoje“, kur maloniai pasivaikščioję po Kauno senamiestį buvome pakviesti pono G. Žukausko. Ten labai šiltai ir maloniai pabendraavome su savo

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos mokytojai Tarptautinę mokytojų dieną šventė Kaune

kolegomis ir Kauno Panemunės bendruomenės centro žmonėmis.

Nuoširdžiai dėkojame gimnazijos direktoriui Vidmantui Žiliui, gerbiamajam Gediminui Žukauskui ir Kauno miesto savivaldybės Švie-

timo skyriui už nepamirštamą šventę. Dabar su naujomis jėgomis kibsimė į darbus!..

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos mokytojai

Patyčioms „ne like“

Zita NORKIENĖ, Senųjų Trakų Kęstučio pagrindinės mokyklos socialinė pedagogė

Ne taip jau retai šalies žiniasklaidoje pasirodo liūdnos žinutės apie patyčias mokykloje patiriančius vaikus. Tyrimai rodo, jog ši problema įvairiu lygiu pasireiškia visose šalies mokyklose. Bandydamos spręsti šią problemą mokyklos vykdo įvairias patyčių mažinimo programas. Tačiau sukurti kovos su smurtu sistema visose šalies bendrojo ugdymo mokyklose ir profesinio mokymo įstaigose ir įtvirtinti tai įstatymu ėmėsi iniciatyvos Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė. Ji pateikė Švietimo įstatymo

pataisas, kurias svarstė ir balsuodamas priėmė LR Seimas. Buvo nuspręsta įstatyme reglamentuoti bei išplėsti ir patį smurto apibrėžimą. Labai svarbu, kad jis apims taip pat šias papildomas smurto formas: patyčias, patyčias kibernetinėje erdvėje, vaiko nepriežiūrą. Patyčios teisės akte apibrėžiamos kaip psichologinę ar fizinę jėgos persvarą turinčio asmens ar asmenų grupės kitam asmeniui daromi tyčiniai pasikartojantys veiksmai, kuriais siekiama pažeminti jo reputaciją ar orumą, jį įžeisti, iškaudinti ar kitaip sukelti

jam psichologinę ar fizinę žalą. Vaiko nepriežiūra bus apibrėžiama kaip vaiko tėvų (globėjų, rūpintojų) nepakankamas pagrindinių vaiko fizinių ir dvasinių poreikių tenkinimas ar netenkinimas, keliantis grėsmę vaiko fizinei, protinei, emocinei ir socialinei sveikatai ir raidai.

Įvairios nevyriausybinių ir pilietinės organizacijos taip pat nelieka abejingos šiai mūsų visuomenės problemai. Profesinės savanorystės projektas „Kam to reikia?“ yra vienas iš jų. Tai tarpininkas tarp verslo profesionalų, norinčių dalytis savo patirtimi, bei mokyklų, siekiančių mokiniams suteikti reikiamų žinių. Tai – gyvosios teorijos pamokos mokiniams, kurių metu praktikai įtraukiami į profesinę savanorystę mokyklose, o moksleiviai skatinami kurti, mokytis ir tikėti savimi.

Spalio 13 ir 19 d. mūsų mokykla jungėsi prie netradicinių pamokų, kurios vyko tiesiogiai konferencijos būdu. Tema „Patyčioms – ne Like“. Interaktyvių pamokų, kurias vedė „Omnitel“ projektų vadybininkas Rimvydas Jurkuvėnas, metu buvo aptartas patyčių mastas, realios kasdienės situacijos, galimos pasekmės besityčiojančiam ir patyčias patiriančiam asmeniui, mokytojo vaidmuo bei elgesys ir būdai, kaip kovoti su patyčiomis.

Visos 5–10 klasės aktyviai dalyvavo šiose netradicinėse pamokose, atliko užduotis, atliko refleksijas tiesiogiai – „gyvai“, skaitė, ką rašo kitų pamokoje dalyvaujančių mokyklų mokiniai. Po pamokos jie pripažino, kad bendravimas, paskleista žinia buvo labai įtaigūs, paliko gilų įspūdį. Daug gyvenime pasiekusio verslininko žodžiai pasiekė mokinių širdis, tikėtina, kad padės keistis ir elgesiu.

Tėviškės aušra

Nr. 10 (19) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2016 m. spalio

Karaliaučiaus krašto mokyklos

Jubiliejinė konferencija

Emilija Algaudė BUKONTIENĖ, Kraupiško (Uljanovo) vidurinės mokyklos mokytoja

Kiekvieną rudenį Karaliaučiaus krašto lietuvių kalbos ir etnokultūros mokytojai renkasi į tradicinę konferenciją. Šiomet ji jubiliejinė – dešimtoji. Kaliningrado srities regioninės lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininkas Aleksas Bartnikas į konferenciją sukvietė asociacijos narius, švietimo įstaigų vadovus, Lietuvos Respublikos konsulatą ir Švietimo ir mokslo ministerijos atstovus.

Tilžės (Sovetsko) vaikų darželio „Šaltinėlis“ lietuviškos grupės vaikučiai susirinkusiuosius sveikino dainelėmis ir šokiais. Juos ruošė auklėtojos Regina Kapkova ir Irina Bojeva. Mus svetingai priėmė Tilžės turizmo ir informacijos centras. Jo vedėja pasveikino Tarptautinės mokytojų dienos proga, pasidžiaugė, kad vaikučiai gali prisiliesti prie lietuviškos kultūros, dainos ir šokio. Šoko ir rusų grupės darželio lankytojai.

Jelena Kurina iš Tilžės miesto švietimo valdybos džiaugėsi, kad jubiliejinė konferencija vyksta jų mieste, kad bendraujama per vaikus, padėkojo už vasaros stovyklą „Palikimas – 3“ Šventojoje.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Užsienio lietuvių skyriaus specialistė Rūta Ramanauskienė pasveikino Švietimo ir mokslo ministerijos vardu, linkėjo mokytojams sėkmės darbe, kuris reikalauja didelio pasiaukojimo. Mokytojai ne tik moko lietuvių kalbos, etnokultūros, bet ir palaiko gerus santykius su vietos žmonėmis. Ji atvežė ir dovanėlių.

Lietuvos Respublikos Sovetske konsulas Bronius Makauskas sveikino Tarptautinės mokytojų dienos proga, padėkojo asociacijos pirmininkui A. Bartnikui už sunkų organizacinį darbą, mokytojams palinkėjo sėkmės. Konsulatas stengiasi padėti mokytojams ir krašto lietuviams, tarpininkauja gaunant vizas, organizuojant renginius, atveža knygu.

Raminta Gecevičienė, Lietuvos Respublikos generalinio konsulato Kaliningrade kultūros atašė, sveikindama konferencijos dalyvius, prisiminė savo mokyklinius metus, išsakė daug gražių žodžių mokytojams, kurie yra ne tik žinių perteikėjai, bet ir mūsų Tėvynės šviesa, lietuviškumo židiny šiam krašte.

Karalienės Luizės paminklas

Tatjana Semionovna-Kliučnikova, Lazdynų (Krasnoznamenso) švietimo skyriaus viršininkė, sakė, kad bendradarbiavimą reikia pradėti nuo vaikų, dėkojo Pilkalnio (Dobrovolso) vidurinės mokyklos ir Lazdynų vaikų ir jaunimo namų direktorėms, ansamblio „Malūnėlis“ vadovams už įdėtą triūsą.

Asociacijos pirmininkas A. Bartnikas kalbėjo apie lituanistines tradicijas Karaliaučiaus krašte. Anksčiau lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvai veikė dvidešimt penkiose mokyklose, dabar – tik septyniolikoje. Gastų (Slavsko) rajone gyvena nemažai lietuvių, lietuvių kalbos moksleiviai mokėsi penkiose mokyklose, šiuo metu nebėra nė vienos. Ragainės (Nemano) rajone lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvai veikia tik dviejose mokyklose – Ragainės 2-ojoje ir Kraupiško (Uljanovo) vidurinėse. Prieš trejus metus dirbo dvidešimt keturi lietuvių kalbos mokytojai, dabar – devyniolika.

Lietuvių kalbos besimokančių moksleivių skaičius nesumažėjo, šiemet mokosi devyni šimtai devyniolika. Lietuvių kalba kaip dalykas dėstoma Baltijos I. Kanto universitete Karaliaučiuje ir Regioniniame pedagoginiame institute Įsruityje (Černiachovske). Lietuviškos klasės – Karaliaučiaus 35-ajame licėjuje. Lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvai Karaliaučiaus 4-ojoje vidurinėje ir 40-ojoje gimnazijoje, internatiname licėjuje, Tilžės 3-ojoje pagrindinėje ir Vaikų kūrybos centre, Ragainės 2-ojoje ir Kraupiško vidurinėse mokyklose. Lietuvių kalbos būreliai – Karaliaučiaus 32-ojoje gimnazijoje, L. Rėzos sekmadieninėje mokykloje, Tilžės vaikų darželyje „Šaltinėlis“, Lazdynų vaikų ir jaunimo kūrybos namuose, Gumbinės (Gusevo) 5-ojoje, Stalupėnų (Nesterovo), Šilėnų (Pobedino) vidurinėse mokyklose. Lietuvių kalbos būrelis ir ansamblis yra Pilkalnio vidurinėje.

Asociacijos pirmininkas kalbėjo ir apie problemas. Viena jų – mokytojų trūkumas. Prieš 5-erius metus iš Lietuvos važinėjo trylika mokytojų, dabar – tik keturi. A. Bartnikas supažindino su pirmojo pusmečio pagrindiniais renginiais: tai 16-oji lietuvių kalbos olimpiada, 15-asis vaikų muzikos festivalis „Skambėk skambėk, lietuviška dainelė“, 17-oji lietuvių kultūros šventė Tepliovoje (Gvardeiske), tobulinimo kursai Karaliaučiaus švieti-

Karaliaučiaus krašto lietuvių kalbos ir etnokultūros mokytojų konferencijos dalyviai Tilžės geležinkelio stotyje

mo plėtote institute, regioninis lituanistinių mokyklų pedagogų seminaras Vilniuje, konkursas, skirtas G. Ostermejerio 300-osioms gimimo metinėms ir kt. A. Bartnikas priminė pagrindinį veiklos motyvą: „Kalba per lietuvių kultūrą. Lietuvių kultūra – per kalbą.“

Ekrane žiūrėjome epizodus iš mokytojų asociacijos gyvenimo.

Regioninio pedagoginio instituto Įsruityje docentė Tamara Vladimirovna-Koroliova sakė, kad malonu dalyvauti konferencijos darbe, kad pavyko išlaikyti lietuvių kalbos mokytojų paruošimo kryptį. Šiais mokslo metais šimtas keturiasdešimt penki trečio ir ketvirtro kurso studentai mokosi lietuvių kalbos. Institutas glaudžiai bendradarbiauja su šio krašto lietuvių kalbos mokytojų asociacija.

Docentė pristatė mokymo priemonių „Jaunimo tolerantiškumo ugdymas regiono daugiakultūroje aplinkoje“ rinkinį. Rinkinys paruoštas rusų, anglų, vokiečių ir lietuvių kalbomis. Pranešėja sakė, kad jų institutas atviras bendradarbiavimui ir ieško naujų darbo formų.

Asociacijos pirmininkas A. Bartnikas pristatė vaikų kūrybinės stovyklos „Palikimas – 3“ sukurta animacijos ir muzikos filmą „Rėzaniūmas“. Projekto vadovas A. Bartnikas papasakojo, kodėl buvo pasirinktas Liudvikas Martynas Gediminas Rėza. Tai folkloristas, pedagogas, kritikas, teologas, vertėjas, poetas ir leksikografas.

Asociacijos pirmininkas supažindino su jo gyvenimu, veikla ir nuopelnais. 9-erių metų liko našlaičiu, Karaliaučiaus universitete lankė lietuvių kalbos seminarą, vėliau buvo jo direktorius, kėlė lietuvių kalbos reikšmę, gynė jos teises. 1818 m. L. Rėza savo lėšomis pirmasis išleido K. Donelaičio „Metus“. Patirtį prūsų ir prancūzų kare aprašė karo kapeliono dienoraštyje. Mokytoja Rūta Daujotaitė-Leonova šią knygą išvertė į rusų kalbą.

L. Rėzos gimtąjį Karvaičių kaimą užpustė smėlis, todėl stovyklautojai perteikė jo gyvenimą, piešdami smėliu, nes smėlis – judėjimo, amžinybės, nepatikimumo simbolis. Filmą sudaro dvi dalys, pirmoji dalis animacinė, antroje atskleista nepaprasta L. Rėzos asmenybė, jame penkios kompozicijos, penki mitai. Filmas skirtas šio kilnaus žmogaus 240-osioms gimimo metinėms.

Koncertavo Pilkalnio vaikų folkloro ansamblis „Malūnėlis“ (vadovai Alma Janvariova ir Jonas Asakavičius).

Tilžės turizmo ir informacijos centro direktorė organizavo ekskursiją po miestą. Pabuvome prie karalienės Luizės paminklo, klausėmės pasakojimo apie istorinį ir šiuolaikinį miestą, aplankėme žymias vietas.

Konferenciją rėmė Mažosios Lietuvos lietuvių draugija ir Mažosios Lietuvos fondas. Dėkojame asociacijos pirmininkui A. Bartnikui, visiems rėmėjams už šventę ir džiugias jos akimirkas.

Dėkoja Tautos fondui

Tautos fondo parama

Vilniaus r. Veriškių pradinės mokyklos mokytojai, mokiniai, priešmokyklinio ugdymo grupės vaikai ir jų tėveliai dėkoja Bostono lietuvių piliečių draugijai už nuolatinę finansinę paramą mokyklai.

Nepailstamą Tautos fondo (JAV) narių darbą ir pasiryžimą padėti jaučiamo kasdieniame mokyklos darbe. Kiekvieną rugsėjį pirmokėliai gauna dovanų kuprines, pilnas mokyklinių reikmenų, dr. Rožės Šomkaitės vedamas projektas „Knygos Lietuvai“ praturtina mūsų mokyklos biblioteką knygomis. Metų pabaigoje visi mokyklą

lankantys vaikai džiaugiasi kalėdinėmis dovanėlėmis, kurias jau daugelį metų gauname tik Tautos fondo paramos dėka.

Dėkojame dr. Rožei Šomkaitei, p. Birutei Pocius, p. Patricijai Sidas, kurios šią vasarą skyrė mokyklai pinigine paramą. Jų ir Tautos fondo narių dėka mūsų mokykloje priešmokyklinio ugdymo grupės vaikams atsirado labai reikalingi nauji staliukai, sekcijos, lentynos, žaidimų namelis, vaikiška čiuożykla.

Vilniaus r. Veriškių pradinė mokykla

Vilniaus r. Veriškių pradinę mokyklą š. m. gegužės pabaigoje aplankė lietuvių išeivijos veikėja, Lietuvos mokyklų mecenatė dr. Rožė Šomkaitė

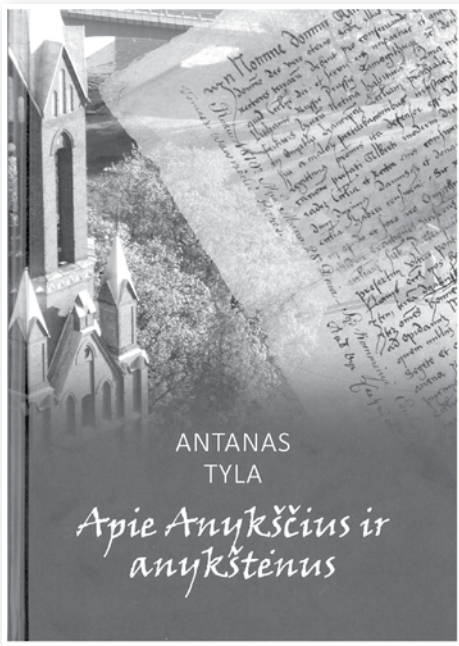
Trys stiprybės akmenys

Prof. dr. Saulius NEFAS, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius

Kalbėti apie bičioniškį – anykštėną, istorijos profesorių, Lietuvos pilietį – patriotą Antaną Tylą nėra lengva, bet prasminga! Prasminga prisiliesti prie jo stiprybės, prasminga kai ko pasimokyti, pamokyti kitus. O kai sakau „stiprybė“, tai jos realiu vaizdiniu man iškyla akmuo. Taigi, kalbėsiu apie akmenis. Ir ar gali būti kitaip, juk šis žmogus yra iš Puntuko akmens krašto... O Puntuko akmuo turi ne vieną prasmę, ir būtent tai ji daro stiprų, išskirtinį. Tas pats yra ir su prof. Antanu Tyla. Ji stiprų, išskirtinį daro tai, kad jis savo gyvenimą grindžia mažiausiai trimis puntukais, t. y. prasmėmis.

Pirmasis akmuo yra mamos laiminimas kryžiaus ženklui išvykstant mokyti. Kaip rašoma jo knygoje „Apie Anykščius ir anykštėnus“: „[...] motinos palaiminimas lyg ir apsaugojo. Jau po Stalino mirties, kai nesigirdėjo naujų šeimų trėmimų, išsiruošiau aplankyti [i Sibirą – aut. pastaba] Tėvų, Brolio Jono ir sesers Julės šeimos.“¹ Taigi, prof. Antanui Tylai prasmė yra gyvenimas su Dievu. Šioje knygoje taip pat parodoma bažnyčios reikšmė mūsų gyvenime sakant, kad „bažnyčia dirbo savo pastoracinį darbą, diegė dorą ir tarpusavio toleranciją. Keitėsi Anykščių vieta bažnytinėje administracijoje. [...] Žymiais Anykščių klebonais buvo astronomas, Vilniaus universiteto prof. Martynas Počobutas, šiame amžiuje – dr. Juozas Čepėnas, atgimimo puoselėtojas Albertas Talačka. Bažnyčia buvo ir pasaulietinio gyvenimo liudininkė: čia sukilėlių manifestą skaitė sukilėlių vadas kunigas Antanas Mackevičius, čia buvo šventinama Sąjūdžio išskleista Lietuvos trispalvė vėliava.“² Knygoje pateikiamas ir empirinis tyrimas apie Anykščių Šv. Mato bažnyčios beneficijos istoriją.

Antrasis akmuo yra brolio partizano, žuvusio 1945 m., auka. Jam prasmė yra gyvenimas žinant, kas yra Tėvynė ir kas yra auka Tėvynei. Knygoje „Apie Anykščius ir anykštėnus“ jis analizuoja anykštėnų vaidmenį kare su Rusija 1654–1667 m. teigdamas, kad anykštėnų raiška istorijoje yra tapati visos Lietuvos valstybės raidai ir kad per tai galima matyti anykštėnų pilietinį ir valstybinį sąmoningumą.³ Pristatant empirinius tyrimus apie Anykščių sukilėlių paminklą, gyventojų priešinimą spaudos draudimui ar Vaižganto ir jo brolio Jono Tumo bylą ateinama prie tyrimų apie Anykščius 1905 m. sukilime. O tai prašosi ekskursio į prof. Antano Tylos tapimo istorikų pradžią, kai 1964 m. buvo apginta disertacija tema „1905 metų revoliucija Lietuvos kaime“. Būčiau nesąžiningas, jei nebūčiau paėmęs 1968 m. išleistos tokiu pat pavadinimu knygos. Man rūpėjo gana tiesmukiškas klausimas – kaip elgėsi jaunas istorikas A. Tyla, rašydamas knygą apie revoliuciją, kai dar taip neseniai jo gimtame krašte vyko partizanų kovos, kai tremtyje aimanavo ir tėvynės ilgėjosi tūkstančiai lietuvių. Juk to meto leidiniuose, dažnai jų pavadinimuose ar bent jau įvade

Antano Tylos knygos „Apie Anykščius ir anykštėnus“ (Vilnius, 2016, 267 p.) viršelį

būdavo atiduodama duoklė „izmams“ taip keliaklupsčiaujant okupantui, bet gaunant galimybę publikuotis, t. y. galimybę dirbti. Šiuo atveju yra gerokai kitaip. Gal tik žodis revoliucija pagal savo konotaciją mums atrodo, o tai yra dėl mūsų tautos, valstybės santykio su Spalio revoliucija ir po jos sekusia bolševikų okupacija, ideologizuotas ir atitinkantis to laiko konjunktūrą, bet turinio prasme (įvadą sudaro dešimt puslapių) sunku surasti keliaklupsčiaavimo ar beato-dairiško konformizmo apraiškų. Net knygos tikslu nurodoma, kad „svarbu išsiaiškinti politinės ir agrarinės kovos formas, mąstyti, kaip didžiausio revoliucinio pakilimo metu kūrėsi valstiečių vietinė valdžia, kaip ji veikė ir kokią turėjo reikšmę. Vyrauja tokie esminiai teiginiai, kaip „lietuvių visuomenės sluoksnių bei grupių pozicijos, lietuvių partijų programos, inteligentijos vaidmuo, mokyklų sudemokratinimas, lietuvių tautinio atgimimo laikotarpis ar nacionalinio išsivadavimo judėjimo rezultatas“. Dar daugiau, jei būčiau okupacinių laikų cenzorius, A. Tylos knygos įvado struktūrą vertinčiau akiplėšiškumo pavyzdžiu, nes jis, pradėdamas nagrinėti šios tematikos istoriografinį diskursą, pirmiausia remiasi M. Romeriu ir A. Bulota ir tik įvado pačioje pabaigoje pamini (ką ir privalo sąžiningas istorikas), kad remiamasi marksistine metodologija parašytais V. Kapsuko, Z. Angariečio ir dar keliais darbais.

Gal todėl, atkūrus nepriklausomybę, A. Tylai nereikėjo dešimt ar daugiau metų dejuoti apie sunkius okupacinius metus Kūrėjui, apie rašymą „į stalčių“, bet nieko nelaukiant 1991 m. mums pateikti knygą

apie „Garšvių knygnešių draugiją“. Ar pamenate, kaip, kelerius metus godžiai skaitę necenzūruotus Lietuvos istorijos tekstus periodinėje spaudoje, laukėme tokių knygų? Tokių, kurios aukštintų vertybes: „lietuvių tautos stoviškumas, jos vitališkumas, drąsa ir pasiaukojimas dėl savo gimtosios kalbos, dėl lietuviško rašto apsaugojimo ir išsigimimo.“ A. Tyla jau tada sakė, o ir dabar nuolat kartoja, kad „gimtasis žodis išsaugo mūsų tautos autentiškumą, apsaugo ją nuo ištirpimo gausėsių kaimynų jūroje. Ta jūra ištisus šimtmečius vis graužė mūsų krantus, kaskart nusinešdama atplėstos uolos skeveldras. Spaudos draudimas ypač smarkiai apardė tuos krantus“⁴. Tai, ką pacitavau, A. Tyla rašė istorinėje knygoje, ir pagalvojau – o ką čia sakyti empirikas istorikas, ar jis nepasišaipytų iš Tylos „jūrų“ ar „krantų“ klausdamas, kur čia istoriniai tyrimai? Bet... Bet, o kam tie istoriniai tyrimai, jei tyrėjas neranda vietos (pvz., knygos įvade, išnašose, ką ir daro A. Tyla) paaiškinti savo tyrimo prasmės ar laiko, t. y. pasakyti tada, kada galima ir reikia pasakyti, ką jis jaučia, ką suvokia ne tik remdamasis istoriniais dokumentais, bet ir širdimi... Štai tokį širdimi išjaustą ir archyvais paremtą darbą A. Tyla laikė stalčiuje nuo 1971 m., nes kai kam jis atrodė žalingas, nes esą ideologizuojami knygnešiai. „Man [rašo A. Tyla – aut. pastaba], atrodė kitaip.“⁵ Tikrai A. Tylai atrodė kitaip, nes dar 1984 m., kai jis buvo pakviestas atvykti į Anykščius A. Vienuolio vidurinėje mokykloje organizuotą moksleivių rajoninę konferenciją, skirtą spaudos draudimo panaikinimo 80-osioms metinėms pažymėti, maloniai sutiko. Bet tuometiniam istorijos instituto direktoriui B. Vaitkevičiui atrodė kitaip: jis ne tik A. Tylos neišleido, bet dar net į Anykščių partijos komitetą paskambino ir nurodė (ar paprasė pasidomėti?), kas čia per konferencijos organizuojamos.

Tokiu požiūriu vadovaujantis parašyti ir kiti okupacijos metų A. Tylos darbai. Tai ir 1973 m. „Lietuvos jaunimas Tartų universitete“ bei „Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla“ (1976), „Sukilimas Lietuvoje prieš švedų okupaciją 1656 m.“ (1979), „Kėdainių unijos opozicija“ (1980), „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pašauktinės kariuomenės organizacija XVI a. pab.–XVII a.“ (1986), „Lietuvos didžiojo kunigaikščio išdas“. Šie darbai, matyt, nereikalauja kažkokių taisyklių ar keitimų dėl ideologinių „pakylimų“, o teprašo tik papildymų, remiantis naujais tyrimais, kas ir buvo padaryta ir daroma. Bet aš nekėliau tikslo atlikti sisteminės prof. A. Tylos bibliografijos analizės, nes tai yra puikiai padariusi dr. Ingė Lukšaitė prof. A. Tylos 75-mečio proga išleistame leidinyje „Istorijos akiračiai“. Ji ne tik išanalizavo, bet pateikė istoriko vertinimą, kuriam negaliu nepritarti, nes, anot jos: „A. Tyla šiuo metu yra plačiausio diapazono Lietuvos istorikas ir temų įvairovės, ir tyrinėjamų laikotarpių požiūriu.“⁶ „A. Tylos – istoriko – kelias yra

labai kantraus, nuoseklaus, jaučiančio didelę atsakomybę už Lietuvos istoriografiją, už Lietuvos visuomenės ir valstybės ateitį svarbių problemų nagrinėjimą, pilietinės asmenybės ir mokslininko kelias.“⁷

Trečiasis prof. Antano Tylos akmuo, apie kurį esame kalbėję su juo, yra suvoktas patyrus gyvenimo brandą, bet juo buvo remiamasi viso gyvenimo darbuose – neatstumti jokio žmogaus, padėti jam atsikelti, jei jis nori keltis. Taigi, jam prasmė yra gyvenimas išpažįstant artimo meilę.

Būtent tokį jį mes ir pažinome Anykščiuose, kaip Pasaulio anykštėnų bendrijos vadovą, žmogų, kuris turi savo principus, juos išsako, bet telkia kitus bendram darbui. O juk atkūrus Nepriklausomybę A. Tylos pasisakymų, darbų dirbama daug ir įvairių. Man tai lyg siekis įgyvendinti Šaulių sąjungos įkūrėjo ir ideologo Vlado Pūtviio-Putvinskio vieną iš šaulių priesakų – šviesti ir šviestis. Darau ši ekskursą sąmoningai, nes prof. A. Tyla man yra sakęs apie savo norą būti naudingam šauliško veikimo lauke. Manau, kad prof. Antanas Tyla ir yra šaulys, kuris savo veikimu parodo, kaip svarbu žmogui yra *genius loci* (Bičionių, Anykščių, Lietuvos dvasia), o juk vietos dvasios koncepte ir yra svarbiausia žmogus, va toks, kaip istorijos profesorius, Lietuvos pilietis, patriotas Antanas Tyla, nešantis savo Sizifo akmenį, ką ten akmenį, mažiausiai tris akmenis, kurie grindžia kelią į ateitį. Dėkui Jums už šį grindinį!

¹ Tyla A., *Apie Anykščius ir anykštėnus*, Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2016, 246 p.

² *Ibid.*, p. 11.

³ *Ibid.*, p. 48.

⁴ Tyla A., *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 5.

⁵ *Ibid.*, p. 7.

⁶ Lukšaitė I., *Istorijos akiračiai*, 2004, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2004, p. 9.

⁷ *Ibid.*, p. 24.

VšĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3, Vilkyškiai, LT-99254

Pagėgių r. sav.

Mob. tel. +370 656 18551

El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Muziejus laikraštyje Nr. 30 (447)

Maisto serviravimo indas

Tęsdami 2016 m. Lietuvos muziejų kelio „Dvarų kultūros atspindžiai“ straipsnių ciklą, pristatome maisto serviravimo indą. Pagal įsigijimo legendą, šis indas priklausęs grafams Komarams iš vieno jų valdyto Raguvėlės, Palėvenės (Pauliankos) bei Onušio dvarų. Garsi Panevėžio ar Anykščių krašto Komarų giminė XVI–II – XIX a. valdė apie 40 dvarų.

Komaras-Zabožinskis dokumentuose minimas nuo 1481 m., kai paveldėjęs didelį palikimą įsikūrė Padniestrėje, vietovę pavadinęs Komarogradu. Du iš trijų jo sūnų (Osapijaus bei Semiono) palikuoniai persikėlė gyventi į Lietuvą. Vienas Semiono Komaro sūnų – Motiejus – LDK valdovo Aleksandro dvariškis, susilaukė dukters ir penkių sūnų, iš kurių tėvo bendravardžio Motiejaus

sūnus Kristupas buvo Žygimanto III rotmistas; Motiejaus vyresniojo jauniausiojo sūnaus Benedikto (kitaip Beniašo) vaikai Jurgis bei Mykolas turėjo valdų ir Vilniaus apylinkėse. Jurgis Komaras buvo Vilniaus pilies raštininkas, karaliaus vaiks (t. y. pilninko pavaduotojas), savo lėšomis buvo įkūręs vėliavą (pulką). Istorijai yra žinomi penki jo sūnūs, jauniausio iš kurių, Mykolo (1654–1703), palikuonis Mikalojus Komaras, Ukmergės ir Uplytės paviato kardininkas, 1698 – 1704 m. paveldėjo Raguvėlės bei Palėvenės dvarus. Nuo XVIII a. valdos tapo šios giminės, žinomos dar nuo XV a. Ukrainoje, tėvonija. 1740 m. Mikalojus Komaras testamentu dukroms paskyrė pinigų, o sūnams – nekilnojamą turtą. 1744 m. valdas perėmė M. Komaro sūnus Antanas

Maisto serviravimo indas.
Vakarų Europa, XVIII a. pab. - XIX a. pr.
A. Valužio nuotr.

Komaras (1744–1798) – Ukmergės kardininkas bei Ignacijus Komaras – Ukmergės žemės teisėjas. Apie 1765 m. A. Komaras jau valdė abu minėtus dvarus, buvo vedęs dvyk, o po jo mirties visas turtas atiteko sūnui Juozapui (?–1847). J. Komaras buvo LDK karininkas ir, turėdamas pulkininko laipsnį, kovėsi Napoleono armijos gretose, vėliau ėjo Vilniaus vyriausiojo teismo 2-ojo departa-

mento prezidento pareigas. J. Komaras nuolat gausino šeimos turtą: apie 1830 m. jis nusipirko Baisogalos dvarą iš Chrapovskių bei Onušio dvarą iš Rajeckų, valdė Palevėnė, Raguvėlę, Panemunį bei dar kelias smulkesnes valdas – visas jas paveldėjo trys sūnūs. Onušio – Panemunio Komarų giminės šaka dar giminiavosi su Venslavovičiais, Kerbedžiais, Krasickiais, Baisogalos Komarų giminės šaka – su Zabelomis, Zajančkovskiais ir kitomis žinomomis krašto giminėmis. Šie garsios giminės atstovai turėjo savo herbą *Komar*: raudoname (*Gules*) skydo lauke sidabro (*Argent*) lelėja besibaigianti kryžiumi, viršūne žemyn; virš skydo – karūnuotas šalmas anfas bei trys stručio plunksnos.

Trakų istorijos muziejuje saugomas maisto serviravimo indas, datuoja-

mas XVIII–XIX a. sandūra, yra 225 mm aukščio, ovalo formos, su keturiomis, liūtų letenas vaizduojančiomis pėdomis. Šonuose – dvi, akanto lapais besibaigiančios, riestos, masyvios rankenos. Indo kraštas dekoruotas artiškų ornamanto apvadu, išorė puošta rudos, tamsiai mėlynos, samanų bei alyvuogių žalios, o vidus – turkio spalvos glazūra. Korpusas iš abiejų pusių dekoruotas stilizuotais augaliniais ornamentais bei maskaronais – liūtų su buivolų ragais galvomis. Beje, šių gyvūnų vaizdavimas turi itin senas tradicijas ir siekia Antikos laikus.

Istorijos skyriaus vedėja
Alvyga Zmejevskienė

Nuviliantis lokalinis žinynas

Doc. dr. Vladas TERLECKAS, Vilnius

Šiomet pavasariop knygynuose pasirodė ilgai lauktas leidinys „Ignalinos krašto enciklopedinis žinynas“¹. Jį rengė penkios įvairių specialybių sudarytojos, bet neįvardijo savo tematikos. Jos išreiškė viltį, atsiradus daugiau informacijos, išleisti papildytą žinyną. Todėl prasminga paanalizuoti „naująsimį“, pareikšti kritinių pastabų, pateikti naujų žinių.

Negerai, kad žinyne nėra pratarmės (įžangos), kurioje paprastai nusakomi leidinio tikslai, aprėptis, struktūra, šaltiniai, sunkumai ir kt. Vertinai reikalingas žemėlapis. Žinynas prastai struktūrizuotas, susistemintas. Susidaro ispūdis, kad į jį paprasčiausiai „įmesti“ iš kitų knygų informacijos pluoštai (vardynai, sąrašai), nepasirūpinta apibendrinimais. Menkai pasinaudota įvairiomis publikacijomis. Žinynas neatspindi 1863 m. sukilimo, 1905 m. revoliucijos, pasaulinių karų, okupacijų, įvairių okupantų politikos poreikių Ignalinos rajone. Nemaloniai stebina, kad sudarytojai nerado reikalo išdėstyti kovų su lenkais, partizaninio karo ir neginkluoto pasipriešinimo, represijų istorijos. Gal toks sudarytojų požiūris į tai. Ginkluoto pasipriešinimo istoriją pakeičiama Valento Šiaudinio sudaryto partizanų vardyno patalpinimu be jokio apibendrinimo. Pagal jo vardyną, be didelių pastangų buvo galima apskaičiuoti, kad į mišką buvo išėję maždaug 835 šio rajono jaunuoliai, iš jų daugiausia (196) Linkmenų seniūnijoje, Kazitiškio s. – 179, Daugėlišio s. – 155. Mažiausia partizanų būta Rimšės apylinkėse – 12, Dūkštų – 19, Vidiškių – 31 ir t. t. Aktyviausiai į kovą stojo Šiškinų, Krivasalio, Kalvasalio, Ožionių kaimų vyrai. Į mišką išėjo 28 šiškiniečiai, 25 krivasaliečiai, 24 kalvasaliečiai, 21 Ožionių gyventojas. Pagal tą patį šaltinį, rajone žuvo apie 310 partizanų, iš jų Linkmenų seniūnijoje 87, o tai sudarė 27 proc. visų aukų rajone. Daugiausia (20) vyrų galvas padėjo Šiškinų k., Krivasalis neteko 15, Kalvasalio ir Ožionių kaimai – po 10 sūnų. Vos ne visi Krivasalio ir Šiškinų partizanai žuvo 1945 m. kovo 11–12 d. Kiauneliškio bunkeriuose. Kokį skausmą išgyveno jų tėvai! 43 Linkmenų apylinkių partizanai pateko į nelaisvę, buvo suimti, o 53 legalizavosi.

Grįžkime prie partizanų vardyno. Vardyno į žinyną perkėlėja sugebėjo praleisti Julijų ir Juozą Kušeliauskus. Be jokių motyvų, neaprašytos didžiausios partizanų kautynės, ypač Kiauneliškio miško bunkeriuose, kai čia žuvo per 80 kovotojų. Atrodo, šio skyriaus sudarytoja istorijos mokytoja apie jas, dramatiškumą nežino. Nežino, kad kautynės vyko dvi dienas (1945 m. kovo 11–12 d.), kitaip jų žūties laiko nedatuotų tik kovo 11 d., nelokalizuočių mūšio vietos tokiu „tikslumu“: „Labanoro miške“ arba „Labanoro miške, netoli Kiauneliškio k.“, „Kiauneliškio miške“. Skaitytojas gali suprasti, kad enkavėdistai tiesiog ėjo mišku ir šaudė sutiktus partizanus. 15-metis Liudas Malakauskas ne „per susišaudymą paimtas į nelaisvę“, o su 6 kovos draugais sprogdinosis, buvo sunkiai sužeistas ir be sąmonės pateko į priešo rankas. Sudarytoja „taiso“ V. Šiaudinio vardyną išleisdama jo prierašus prie žuvusių Kiauneliškio kautynėse biogramų, žodžius: „užkastas Cirkliškėje“. Ši detalė – labai svarbi, parodanti žuvusiųjų išniekinimą ir jų slėpimą, partizaninės kovos istorijos klastojimą. Jų palaikai nesurasti iki šiol. Nėra kapų, nėra kryžių, nėra atminimo. Simptomiška, kad į žinyną neįdėta nė viena partizanų, jų vadų nuotrauka. Matyt, taupyta vieta žinomo politiko 6–7 nuotraukoms.

Papildytinas tėviškėnų partizanų sąrašas. Kiauneliškio kautynėse žuvo Stasys Blaškauskas iš Bendrovės k. 1945 m. vasarą buvo suimtas partizanas Mečislovas Grigaravičius, partizanavo Limino k. jaunuolis Jonas Šalkauskas, legalizavosi 1945 m. (?). Tikslintina Stasio Petravičiaus biograma. Jis ne antrą kartą užsiregistravo, o tapo smogiku, anot jo žmonos, žiauriu. Partizanavo ne 4 Pozmėkai, bet Paznėkai. Ignas Vasiulis buvo sužeistas ne 1950 m. kovo 19 d., bet metais vėliau, per Juozines, Jonas Galgatavičius – ne krivasalietis.

Priekaištų nusipelno tremtinių sąrašo šaltinio pasirinkimas ir metodologija. Nesuportalintama, kodėl jį sudarant remtasi Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Ignalinos skyriaus informacija, o ne „Lietuvos gyventojų genocido“ vardynais. Šio skyriaus sudarytas sąrašas yra labai neišsamus. Jame ir žinyne nėra daugelio Krivasalio k. tremtinių.

Antkapis Ignui Paznėkui.
Nuotr. iš autoriaus asmeninio archyvo

Vien 1941 m. iš jo ištremtos 3 šeimos (Antano Mičėno, Antano Narusevičiaus ir Igno Terlecko) su 10 mažamečių vaikų. Iš vėlesnių metų tremtinių neįrašyta Jono Često šeima, Alfonso Druteikos motina, Dubauskai, 2 dukros, Kazės Minčinskaitės sesuo Juzė, Paznėkai, Veronikos Ramonienės vyras Vladas ir du jų mažamečiai vaikai. Pagal žinyną, 1941 m. iš Ignalinos rajono ištremti vos 3 asmenys, t. y. Leonas Vainila, Stasys Jankūnas, Albinas Stukėnas, o tai yra absurdiška. Įveltos grubios klaidos, kaip antai: Mamertas Cicėnas, g. 1916 m., neva tais pačiais metais ištremiamas į Komi autonominę respubliką; Melanija Damaškienė, g. 1921 m., tais metais išvežama į Sibirą, 1926 m. „ištremiama“ ir Antanina Gaidelienė (g. 1926). Rašant būtina galvoti.

Nekompetentingumu atsiduoda tremtinių tapatinimas su kaliniais, lagerininkais, pastarųjų priskyrimas prie tremtinių. Iš tikrųjų tarp žinyne išvardytų neva 305 tremtinių į lagerius buvo uždaryti 58 asmenys. Tokiu būdu norom nenorom sušvelninama okupanto represinė politika, sumažinamas teroro mastas. Padaromas ir toks „atradimas“: Bronius Bivainis 1944 m. ištremtas į Lukiškių, Švenčionių, Šilutės lagerius (p. 355). Lukiškėse ir Švenčionyse buvo liūdnai pagarsėję kalėjimai, o ne lageriai. Pasirinkus nedaryti atskirties tarp tremtinių ir kitų represijų aukų, reikėjo visas jas įvardyti. Vien iš krivasaliečių kalėjo Jeronimas Aldusevičius, Vladas Mičėnas, Ignas ir Jonas Rasteniai, Jonas Krinickas, Kazys Paznėkas, Jonas Mičėnas, Mečislovas Grigaravičius, Veronika Ramonaitė, Antanas Aškinis. Buvo privalu iš „Lietuvos gyventojų genocido“ išrinkti represuotus ignališkėnus. Žinoma, tai didelis darbas.

Sudarytojų kažkodėl nesudomino V. Šiaudinio sudarytas ir publikuotas Ignalinos rajone kareivių bei sribų nužudytų 42 nekaltų žmonių sąrašas. Labiausiai „pasizymėjo“ sribai, jų aukomis tapo 31 žmogus. Buvo nušauti 11 m., 15 m. ir 17 m. vaikai. Vladą Žilėną, mokytoją, prie nacių dirbusį valsčiaus sekretoriumi, prie Ceikinių užmušė sentikiai.

Labai neatsakingai pasielgta nerašyti apie miestelių žydų bendruomenių žudynes. Dėl to galima susilaukti sunkių kaltinimų, net holokausto neigimų.

Veltui tikėjaisi rasti informacijos apie sribų, kolūkių istoriją.

Įprastai polemiką sukelia personalijų atranka. Žinyne tikrai esama pritemptų figūrų (pvz., Ignas Musteikis). Nėra aiškių atrankos kriterijų. Todėl neaišku, kodėl vienių vidurinių mokyklų ir miškų ūkio direktorių, kolūkių pirmininkų biografijos įdėtos į žinyną, o kitų ne. Kuo rajonui nusipelnė vienas žurnalistas, sovietmečiu rengęs LRT apžvalgas? Dar labiau stebina, kad sudarytojai pristatė skaitytojams Mykolą Vileitą, kuris 1928 m. emigravo į Argentiną, 1937 m. nuvyko į Ispaniją ir kairiųjų pusėje kovojo prieš Franką. Suprantama, kodėl apie jį rašė „Tarybų Lietuvos enciklopedija“ (V., 1988, t. 4, p. 518). Sudarytojų sekimas enciklopedijos pėdomis išduoda jų prosovietinį mentalitetą, pažiūras. Visiškai pribloškia, kad žinyne skirta vietos dviem šių laikų veikėjams, turėjusiems reikalų su teismais. Vietos žinyne nusipelnė dvarininkai Maleckai (iai), Jonas Motiejūnas-Valevičius, kun. Juozas Breiva.

Pirmuosius plačiau pristatysiu pastabose apie Sidariškės dvarą. J. Breiva 1919–1925 m. klebonavo Linkmenyse, išgarsėjo plačiašake, energinga veikla prieš lenkinimą, miestelį paverė lietuviškos spaudos gabenimo iš nepriklausomos Lietuvos centru, organizavo aukų kultūrinei veiklai rinkimą, buvo aktyvus šaulys. 1925 m. nuo gresiančio arešto pasitraukė į Kirdeikius, kur jo pastangomis buvo pastatyta bažnyčia, parapijos namai, įkurta parapija. Jo rūpesčiu Kirdeikiai virto miesteliu, jame atsirado paštas, parduotuvė. Skatino gabų jaunimą siekti mokslų, juos finansškai rėmė. Jo dėka 6 paaugliai įgijo mokytojo profesiją. Buvo apdovanotas Šaulių žvaigžde. Apylinkių žmonės jį gerbė, mylėjo. Dažnai vaikystėje girdėdavau šiltus atsiliepimus, dėkingumą už gerą, dosnią širdį.

Taip pat žinyno verti Vincas Blažys, Kazys Radušis, Romas Tijiūnėlis, Vida Jakubsevičiūtė-Juršenienė ir kt. V. Blažys (g. 1908 m. Kiškių k.) vadovavo „Ryto“ skaityklai Linkmenyse, buvo lenkų valdžios persekiojamas už lietuvišką veiklą, 1939 m. buvo paskirtas Švenčionių apskr. viršininko pavaduotoju, vokiečiams užėmus Lietuvą, trumpai dirbo Švenčionių burmistru. 1944 m. lapkritį NKVD buvo areštuotas, išsiųstas į lagerį. K. Radušis (g. 1906 m. Griepelėje) ilgus metus mokytojavo, buvo lenkų persekiojamas. Ką jis dirbo nuo 1944 m. iki išėjimo į pensiją, nežinoma. Būdamas pensininku, tapo pripažintu dailininku, nupatė per 300 darbų, iš kurių daugiau nei 20 įsigijo M. K. Čiurlionio ir Istorijos etnografijos muziejai. R. Tijiūnėlis (g. 1939 m. Varniškėje) 1958 m. baigė Linkmenų vidurinę mokyklą, po to įgijo jūrininko profesiją, kuriai paskyrė likusį gyvenimą. Išėjęs į pensiją, parašė ir išleido daug knygų jūreivystės tema, parašė giliai išjaustus prisiminimus apie vaikystę. Jam suteiktas Jūrininkų sąjungos garbės nario vardas. V. Jakubsevičiūtė-Juršenienė nusipelnė paminėjimo jau vien už Linkmenims skirtą eilėraščių. Tėviškės grožį apdainuoja ir Antanas Navackas, yra išleidis eilėraščių rinktinę „Vieškelių dulkės“. Jo kūrybą spausdina Ignalinos laikraščiai. Šių žmonių pagerbimas daug vietos neužimtų, juolab kad yra nemažai rezervų mažinti žinyno apimtį ir kainą. Pvz., tikrai galima apsieiti be spalvotų premjero A. Šleževičiaus sodybos ir 5 Ignalinos kraštiečių klubo narių nuotraukų.

Tikslintina ir papildytina informacija apie upes, ežerus, kaimus. Kiauna neteka per Kiauno ežerą, o iš jo išteka. Į šį ežerą įteka Aiseta. Ešerinis intako neturi, iš jo išteka upeliukas, jungiantis su Kiauno ežeru. Sąsmauka Pakalo ežerą skiria ne nuo Žiezdro, o nuo Žiezdro ežero. Prie Pakalo įsikūrusios ne tik Varniškės, bet ir Krivasalio, Šiškinų, Jovarauciškių kaimai, dalis Pažiezdro sodybų. Iki šiol žinojau kaimą Briedinę, bet ne Briedinės.

Žinyne minimas tėviškėnams nežinotas, negirdėtas Subiško kaimas, jį vadino Siubiškių, Siubiškio palivarku. Paskutinis jo savininkas buvo vokiečių Keleras (kaimiečiai jį vadino Kileru). Pagal legendą, jis buvo vedęs Sankt Peterburgo rusę. Jam ūkininkauti nesisėkė, neturėjo pinigų sumokėti samdiniams už darbą, todėl atsiskaitydavo žeme, kol ją ir prarado. Iškraipyti ir kitų kaimų pavadinimai: Krivasalis pervadinamas Krivasalių k., Medinos – Medinių k. Blogiausia, kad gyvenviečių sąrašė vadinami vienaip, o kitur – kitaip. Žinyne rašoma, kad Dvariškių ir Naujasodžio kaimai nuo Linkmenų nutolę 1 km. Iš tikrųjų jie vadinti Linkmenų priemiesčiais, prielipais. Kiauneliškis – ne tik kaimelis. Jame ilgus metus buvo geležinkelio stotis, pritraukianti plačių apylinkių keleivius. Tiesa, tuoj po 1944 m. stoties pastatas buvo nugriautas ir kažkur išvežtas. Netiesa, kad Krivasalis įsikūręs tik prie Kiauno ežero. Šiaurėje kaimą juosia Pakalas ir Šventas. Pagal istorinius šaltinius, Krivasalis yra senas kaimas, kuris 1612 m. vadinosi Antakiauniu. 1812 m. prancūzų sudarytame Linkmenų parapijos žemėlapyje jau pažymėtas Krivasalis. 1866 m. jame gyveno 106, 1940 m. – apie 240 žmonių. Netiksliai, 1936 m., datuojamas Krivasalio pradinės mokyklos atsiradimas. V. Šiaudinio duomenimis, ji įkurta dar 1908 m. Įdomu, kad ji dabartinėje Linkmenų seniūnijoje chronologiškai buvo antroji mokykla, o kartu su Linkmenų mokykla ir vienintelė. 1911 m. joje mokėsi 26 mokiniai. 1910 m. Krivasalio vaikus mokė Maladečino mokytojų seminariją baigęs Nikolajus Lebedevas. Atrodo, nuo kaizerinės

okupacijos laikų Krivasalio pradinė mokykla veikė Pakiaunio dvare. V. Šiaudinis rašo, kad po Pirmojo pasaulinio karo, 1937 m. pastačius kaime naują, modernų pastatą, vaikai mokėsi jame. Krivasalio mokykla uždaryta 1975 m., nes beliko 7 mokiniai.

Krivasalio kaimo kapinėse 1904 m. pastatytas kryžius. Nuotr. iš autoriaus asmeninio archyvo

Krivasalis išsiskiria iš daugelio kaimų savomis kapinėmis. Išlikęs architektūriškai gražus 1904 m. kryžius leidžia kapinių atsiradimą datuoti XX a. pradžia. Kiti kaimai mirusiuosius laidodavo miestelių, bažnytkaimių kapinėse. Iš žinyno teksto galima suprasti, kad ir dabar Krivasalyje veikia mokykla, biblioteka.

Žinyne neatskleista turtinga švietimo Linkmenyse istorija, kuri rodo rusinimo ir lenkinimo politiką, iš dalies tautinę mokinių sudėtį, mokiniams keltus didelių reikalavimus. 1888–1889 m. m. Linkmenų mokykloje mokėsi 43 vaikai ir pagal tai buvo viena mažiausių Šiaurės Rytų Lietuvoje, bet jau 1911 m. užėmė 4 vietą, turėjo 102 mokinius. Be lietuvių, mokėsi 7 žydų vaikai, 2 lenkai ir rusai. Tuomet Ceikinių, Mielagėnų, Daugėlišio apylinkės buvo suslavėjusios. Antai, iš Ceikiniuose besimokusio 41 vaiko, 15 buvo lenkiukai ir 2 žydėliai; Mielagėnuose atitinkamai 118, 17, 14 baltarusių. Linkmenų progimnazijos mokytojai kėlė vaikams didelių reikalavimus. 1948–1949 m. m. iš 125 mokinių 39 gavo pataisas, 12 palikti antriems metams.

Neužsimenama apie Linkmenų progimnazijos atsiradimą, 1920–1921 m. veikusią privačią žydų mokyklą. Tuomet joje mokėsi net 54 žydukai! Nerašoma apie 1863 m. sukilėlių veikimą, 1905 m. revoliucijos atgarsius, vieną aktyviausių Lietuvoje linkmeniškųjų priešinimąsi išskirstymui į vienkiemius. Praverstų informacija apie carmečiu Linkmenyse veikusias kredito įstaigas – grūdų magaziną ir taupomąją skolinamąją kasą. Jos buvo įsteigtos valdžios nurodymais, badmečiu padėdavo žmonėms išgyventi. Be jokio pagrindo iš Linkmenų, Ceikinių, N. Daugėlišio, Vidiškės atimtas miestelių vardas, statusas, nors gyventojų skaičiumi (1959 m. surašymo duomenimis) mažesnis Kazitiškis, Rimšė, Tverėčius tituluojami miesteliai. Taip sumenkinamas pirmųjų vaidmuo, nuskurdiama istorija. Ypač tai taikytina Linkmenims. Juk ne šiaip sau jau 1434 m. Linkmenys tapo valsčiumi. 1859 m. Linkmenyse buvo 67 sodybos, 500 gyventojų, iš jų 263 katalikai, 225 žydai, 10 totorių ir 2 stačiatikiai. Tokia tautinė sudėtis leidžia daryti išvadą, kad Linkmenys buvo tapyt nemažu amatų ir prekybos centru. 1897 m. juose gyveno 847 gyventojai ir pagal šį rodiklį buvo didžiausias miestelis dabartinio Ignalinos r. teritorijoje. Norom nenorom susidaro ispūdis, kad žinyno sudarytojai kažkodėl nemėgsta Linkmenų. Jie – kaimas, neįdėta vienintelė bažnyčios nuotrauka iš arti, ją galima pamatyti tik panoraminėje nuotraukoje. Simptomiška, kad ji patalpinta po besiganančių avių bandos nuotraukos. Negi linkmeniškiai mažiau verti nei avinai?!

¹ Ignalinos krašto enciklopedinis žinynas, Vilnius: Žuvėdra, 2015, 518 p.

² Plačiau žiūrėti – A. Žilėnas, Kelias, Vilnius: Petro ofsetas, 2015, 471, [1] p.

Kraštotyra

Panų kalnas

Albertas RUGINIS, Mažeikiai

Važiuodami Sedos–Telšių keliu, dešinėje kelio pusėje rasime miške pastatytą pavėsinę, už jos keliukas ir rodyklė į Panų kalną. Pavažiavę miško keliuku 1,4 km, pasieksime pušimis apaugusį, pelkėmis apsuptą ir padavimais apipintą alkakalnį.

Šis istorinis religinis paminklas jau minimas 1899 m. išleistame archeologiniame žemėlapyje. Vienas padavimų sako, kad XVIII a. užėjus švedams, apylinkės jaunos moterys ir merginos pasislėpė kalne buvusioje slėptuvėje, o švedų kariai užvertę slėptuvės įėjimą. Kitas padavimas byloja apie tris jaunas merginas, besimeldusias ant kalnelio ir nuskenčiusias pelkėje.

Žuvusiųjų atminimui prieš Pirmąjį pasaulinį karą kalne buvo pastatyta medinė koplyčia, ir ten vykdavo pamaldos. Žmonės su įvairiomis intencijomis statė kryželius ir votais puošė koplyčią.

Žemaičių Kalvarijoje gyvenęs Adolfas Teresius pirmuosius savo koplytstulpius sukūrė 1978 m. vasarą ir pastatė juos ant Panų kalno.

Gedrimų kultūros namų direktorė Joana Jucienė, keliaudama po apylinkes, aptiko Panų kalną su medine koplyčia ir koplytėle. Apie tai pranešė Telšių paminklų apsaugos inspektorei Vilijai Kasperavičienei. Paminklas buvo įtrauktas į valstybės saugomų objektų registrą.

Sovietmečiu vykdant antibažnytinę politiką, buvo uždarnos bažnyčios, paverčiamos sandėliais. Buvo išsprogdinta Vilniaus Kalvarijos ir Trijų kryžių kalnas. Įvairiais būdais buvo traukdoma žmonėms vykti į atlaidus. Vienais metais prieš Žemaičių Kalvarijos atlaidus visi keliai į Žemaičių Kalvariją (tuomet vadintą Varduva) buvo uždaryti ir išstatyti milicijos postai neva dėl ten siaučiančio kiaulių maro.

Panų kalnas, iš kurio piligrimai pradėdavo kelionę į Žemaičių Kalvarijos atlaidus, buvo tarsi krislas ateistų akyse. Todėl Telšių r. komunistų partijos komiteto įsakymu atvykę Telšių igulos kareiviai, vadovaujami žuvinin-

kystės ūkio direktoriaus Baltruko, 1982 m. balandžio 2–3 d. naktį žiauriai nusiaubė kalną, nugriovė koplyčias, nuplovė kryžius. Marijos statula sudaužyta ir įmesta į tvenkinį. Baltrukas po mėnesio pateko į autoavariją, ir jam buvo amputuota koja.

Nugriautą koplyčią buvo įsakyta išvežti sunkvežimio vairuotojui Zigmantui Burbai. Šis atsisakė. Mašiną buvo liepta vairuoti kareiviams. Kitą dieną Burba atsisakė važiuoti šventvagystėje dalyvavusia mašina. Ji ilgai stovėjo be darbo, nes norinčių ją dirbti neatsirado.

Moterų delegacija su skundu, pasirašytu keturiasdešimties žmonių, nuvyko į Ministrų Tarybą Vilniuje. Delegacijoje dalyvavo ir Gedrimų kultūros namų direktorė Joana Jucienė, atsakinga už paminklų apsaugą Gadūnavo apylinkėje. J. Jucienė Telšių saugumo buvo įspėta, kad nekeltų triukšmo, o rugpjūtį atleista iš darbo ir išmesta iš konservatorijos, kurioje mokėsi.

Panašus atvejis buvo ir Mažeikiuose, kai 1976 m. atvykę trys Ateizmo muziejaus atstovai nuvyko į Grūstės koplyčią ir, nepaisydami rajono paminklotvarkininkės Eugenijos Kupliauskienės protestų, išplovė ten kabojusius paveikslus iš rėmų ir išsivežė.

Tikinčiųjų skundas buvo perduotas Pabaltijo karinei apygardai Rygoje. Birželio 28 d. į Telšius atvykęs karinės apygardos prokuroras gąsdino, kad už Tarybinės armijos šmeižimą seserys Jadvyga ir Genovaitė Bumblauskaitės ir kiti, pasirašę skundą, bus teisiami. Tardomieji pasakė, kad nugriauta koplyčia yra sukrauta Gadūnavo kariniame poligone. Kitą dieną šio daiktinio įrodymo jau nebebuvo – koplyčios likučiai iš poligono dingo.

Bet ir nugriovus koplyčią žmonės tebevažiavo į Panų kalną. Saugumas sužinojęs, kad 1982 m. gegužės 14–15 d. vyks pamaldos, išstatė milicijos sargybą, kuri stabdė ir registravo atvykstančius.

Pažymoje LTSR saugumo ministrui, kurią pasirašė Telšių KGB viršininkas papulkininkis N. N. Laskutovas, rašoma:

„Gegužės 14 d. prie kalno atvyko Sedos mokytojas Bronius Kukulskis su dviem mokiniais, Užlieknės kolūkio agronomė Birutė Levickienė, Irena Gerikienė su vyru iš Lelaičių kaimo, Petras Mileris iš Mažeikių, Tirkšlių klebonas Vincas Gauronskis, Mažeikių dekanas Jonas Gedvila, Varduvos kunigas Alfonsas Lukoševičius, Adelė Martinkienė iš Plungės, Algirdas ir Steponas Daniai iš Palangos.

Gegužės 15 d. 13.00 val. penkiomis lengvosiomis mašinomis atvyko apie 20 jaunų žmonių su gėlėmis. Kadagi jiems pravažiuoti neleido, bandė eiti pėsčiomis, bet kai ir praeiti neleido, šie pasipiktinę nuvažiavo Telšių link. Jų vadas buvo truputį šlubas apie 35-erių metų vyras. Po to motociklu K-750 Užežerės kaimo gyventojas Vaclovas Jonaitis per tris kartus atvežė 5 moteris ir 1 vyrą. Kai ir jiems nebuvo leista eiti ant kalno, jie pėsčiomis grįžo atgal. Apie 14.00 val. du nenustatyti asmenys su mopedais bandė pravažiuoti į kalną. Apie 15.00 val. slapčia per miško masyvą į kalną pateko grupė eucharistų iš Klaipėdos, iš viso 22 žmonės. Tarp jų buvo Telšių ligoninės medicinos sesuo Irena Želviene, klaipėdiškiai Albinas Vainoras, politechnikumo moksleivis, radijo mechanikas Juozas Bočkus, dar kelios moterys, likusieji – 14–18 metų jaunimas. 16.00 val. lengvąja mašina atvyko Telšių gyventojas Zenonas Bružas, gim. 1930 m., su trimis merginomis. 16 val. 30 min. ant kalno pasirodė vietiniai Pasruojės kaimo gyventojai Jonas Žarinskas su sūnumi Ričardu ir dviem moterimis.

17.00 val. bandė pravažiuoti dvi lengvosios automašinos, važiuojančių asmenų nustatyti nepavyko. Apie 19.00 val. su savo mašina pasirodė Telšių duonos kombinato direktorius Izidorius Kesas su žmona ir vaikais. Nakties metu ant kalno neatvyko niekas.“

Grįžęs Petras Mileris buvo apklaustas Mažeikių KGB viršininko Sarpaliaus, kodėl jis važiavo į Panų kalną. Ir visiems kitiems važiavusiems KGB buvo taikytos įvairios poveikio priemonės.

Su skundu dėl valstybės saugomo pa-

Panų kalno koplyčia. Birutės Ovčinkovos nuotr.

minklo nugriovimo į Maskvą nuvyko kultūros namų direktorė Joana Jucienė. Pinigų jos kelionei surinko parapijiečiai. Janinai pasisėkė: grįžusi buvo gražinta ir į darbą, ir į konservatoriją.

1982 m. birželio mėn. Telšių vyskupijos kurijoje vyskupijos dekanai Valstybės religinių reikalų tarybos įgaliotiniui P. Anulioniui įteikė raštišką protestą dėl tikinčiųjų persekiojimo.

1983 m. kovo 15 d. TSKP generaliniam sekretoriui J. Andropovui protestą, nebedami galimų represijų, pasirašė šimtas trys Telšių vyskupijos kunigai, tarp jų ir visi Mažeikių dekanato kunigai. Tai buvo rizikingas žingsnis.

Atgimimo metu 1990 m. liepą koplyčią pagal Joanos Jucienės duotus matmenis ir nuotraukas atstatė Pasruojos žuvininkystės ūkis. Medžiagomis ir lėšomis prisidėjo parapijiečiai, sėdiškis mokyt. A. Juodeikis, giedrimiškiei Pranas ir Anicetas Šauliai, mokyt. Milda Rekašienė. Jie ir dabar prižiūri koplyčią bei jos aplinką.

Š. m. liepos 1 d. 16.00 val. Panų kalne buvo aukojamos šv. Mišios, po kurių vyko piligriminė kelionė į Žemaičių Kalvarijos didžiuosius atlaidus.

Knygos pristatymas

Akad. prof. habil. dr. Antano Tylos knygos „Apie Anykščius ir anykštėnus“ sutiktuvės

Kristina STADALNYKAITĖ, Vilnius

Lietingą rugsėjo 28-osios pavakare Lietuvos mokslų akademijos Mažojoje konferencijų salėje vyko prof. habil. dr. Antano Tylos knygos „Apie Anykščius ir anykštėnus“ pristatymas. Renginį vedė LMA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus pirmininkas LMA tikrasis narys prof. habil. dr. Eugenijus Jovaiša.

Garbė pirmajam pasisakyti teko muziejininkui, Anykščių savivaldybės Kultūros tarybos pirmininkui Tautvydui Kontrimavičiui. Visiems susirinkusiems T. Kontrimavičius papasakojo, kad pradžioje buvo svarstytas knygos pavadinimas („Anykščiai ir anykštėnai“), tačiau prof. A. Tyla pasiūlė knygą pavadinti „Apie Anykščius ir anykštėnus“, nes ji yra būtent apie Anykščius ir anykštėnus, apie kraštą ir jo žmones. Žinoma, muziejininkas nepamiršo paminėti, kad svarbu ir tai, jog autorius žvelgia į savo giminę bei jos praeitį. Kalbėdamas apie knygos turinį bei ją sudarančias tris dalis, T. Kontrimavičius išskiria trečią dalį kaip pačią svarbiausią prof. A. Tylai. Būtent šioje dalyje, anot kalbėtojo, yra atrinkti tekstai, kurie padėjo knygos autoriui augti kaip istorikui, mokslininkui. Baigdamas kalbėti, T. Kontrimavičius pasidžiaugė didžiuliu šios knygos indėliu kraštotyros srityje.

Keletą žodžių tarti buvo paprašyta kultūros istorikės doc. habil. dr. Ingės Lukšaitės. „Šiandien yra didelė šventė. Labai džiugu matyti susirinkusius žmones ir Antaną sėdintį...“ – pradėjo kultūros istorikė habil. dr. Ingė Lukšaitė. Įdomu yra tai, kad knygoje ji išvelgia dvi originalias istorijos studijas, kurias įvardija renginio dalyviams. Pirmoji – Anykščiai kaip administracijos centras, seniūnijos valdų centras nuo XVI a. vid., antroji – Anykščių bažnyčios beneficijos istorija. Doc. habil. dr. Ingė Lukšaitė, savomis

išvalgomis pasidalijusi su renginio dalyviais, baigdamas kalbėti, negailėjo gero žodžio knygos „Apie Anykščius ir anykštėnus“ autoriui: „[...] Laiminga ta tėviškė, kuri turi tokį mylintį istoriką ir laimingas tas žmogus, kuris gali taip mylėti.“

Prof. Antano Tylos knygos „Apie Anykščius ir anykštėnus“ pristatyme apsilankė ir gerbiamas profesorius, Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis su žmona Gražina. Paprašytas tarti keletą žodžių, profesorius V. Landsbergis taip pat širdingai sveikino ir džiaugėsi knygos autoriumi, knygą, nepamiršdamas paminėti jos svarbos Anykščių kraštui.

Lietuvos istorijos instituto direktorius dr. Rimantas Miknys pabrėžė, kad prof. Antanas Tyla buvo visada atsakingas už žodį, o ypač už parašytą žodį. Nesiveldamas į knygos turinį atkreipė dėmesį į platesnę knygos vertę, pirmiausia paminėdamas, kad prof. A. Tylos atlikti tyrimai yra puikus pirminis istorinis

Gražina ir Vytautas Landsbergiai

Dešinėje (pirmas) – prof. habil. dr. Eugenijus Jovaiša, šalia jo prof. habil. dr. Antanas Tyla

šaltinis tolesniems tyrimams apie tai, kas yra Lietuva, kas yra lietuvis. Svarbu atkreipti dėmesį, kad dr. Rimantas Miknys renginio dalyviams pristatė tris knygos linijas – patrioto, lietuvių ir Lietuvos piliečio, kurias išvėgė knygoje „Apie Anykščius ir anykštėnus“. „[...] Kada iš tiesų žmogus, gyvenantis ne sau ir ne pats sau yra laimingas? Laimingas yra tada, kada jis siekia laisvės, kovoja už laisvę, yra amžinuose laisvės ieškojimuose. Kada nelaimingas? Kai nebeturi to jausmo siekti laisvės.“ – šiais žodžiais dėkodamas prof. Antanui Tylai baigė dr. R. Miknys.

Vakarui įsibėgėjus, renginį papildė išpūdžiai iš kitų, skaičiusių šią knygą, lūpų. Pavyzdžiui, prof. Arvydas Šaltenis prof. A. Tyla palygino su menininku J. Meku, savo išvalga pagrįsdamas tuo, kad istoriko prof. A. Tylos moksliskume kartą prasieržia ir meniniai, poetiniai gebėjimai.

Vilniaus Mykolo Romerio universiteto profesorius dr. Saulius Nefas pabrėžė, kad kalbėti apie prof. A. Tyla, prisiliesti prie jo stiprybės yra prasminga. Prof. dr. S. Nefas pasidalijo originaliomis mintimis, kilusiomis

perskaičius knygą. Anykščiai yra garsūs ne tik didžiule puokšte žymių Lietuvos poetų. Anykščiai garsėja Puntuko akmeniu, ant kurio iškalti lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno atvaizdai. Simboliškai prof. S. Nefas kalba apie tris akmenis (prasmes), kuriais, anot kalbėtojo, prof. A. Tyla grindžia savo gyvenimą. „1-asis akmuo arba prasmė – jo mamos, jam išeinant į mokslius, kryžiaus ženklas; 2-asis – brolio partizano, žuvusio 1945 m., auka; 3-iasis – suvokimas neatstumti jokio žmogaus, padėti jam atsikelti.“ – savo išvalgomis dalijosi prof. S. Nefas. Baigdamas kalbėti profesorius knygos autoriui prilygino Sizifui, nešančiam savo akmenį, tik skirtumas tas, kad prof. A. Tyla neša tris akmenis, tris punktus.

Gero, gražaus žodžio autoriui negailėjo ir išpūdžiais apie knygą dalijosi signatarė Irena Andrukaitienė, istorikas doc. dr. Romas Batūra, akademikas prof. dr. Romualdas Grigas, tačiau su nekantrumu visiems rūpėjo išgirsti knygos autorių prof. A. Tyla, kukliai sėdėjusį ir klausiusį, skirtingai, bet šiltai kalbančiųjų apie jį ir jo darbą. Be abejonės, autorius visiems, prisidėjusiems prie knygos rengimo, leidimo, dėkojo iš visos širdies. Tarsi pagrįsdamas visus gražius žodžius apie jį ir knygą, prof. A. Tyla vakarą vainikavo cituodamas Periklio žodžius: „Žmonių laimė atsiranda iš laisvės, o laisvė iš narsos. Būtent anykštėnai turėjo narsos siekti laisvės, o per laisvę ir laimės.“

Renginiui pasibaigus prof. A. Tyla kvietė visus svečius pasivaikinti Anykščiuose gamnamu „Vorutos“ vynu.

Irmos Randakevičienės nuotr.

Senosios Lietuvos herbas! Ar?!

Atkelta iš 1 p.

„Senoji Lietuva“ kol kas vartojame tik sąlyginai, kopijuodami metraščio autoriaus paliktą įrašą, kol paaiškės daugiau informacijos apie patį herbą ar jo kilmę². Koks tai herbas? Spėliojo daugelis besidominčių heraldika, tačiau šią mislę tuo metu įminti dar buvo sunku.

Kai kas iš karto šį herbą atmetė kaip nelietuvišką, kiti bandė ieškoti sąsajų su Lietuvos valdovo ar Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžios ženklu, treči – su frygų laisvės kepure, dar vienai grupei jis buvo tik klouno ar nykštuko kepurė. Kokio nors apčiuopiamesnio paaiškinimo palyginimui nei vieniems, nei kitiems nesisekė surasti. Internetė kilusi diskusija plačiau neišsivystė, nes, iš tikrųjų, lietuviškoje heraldikoje tokio ženklo ir su žiburiu negalėjai rasti, o istorijoje, kaip tada sakė istorikai, apie tai nepastebėta jokių užuominų.

Pirma žinia – XIV a. herbyne

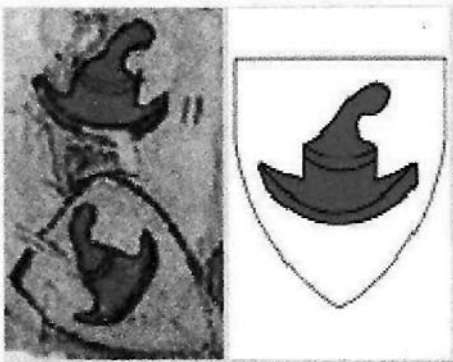
Pagrindinę sensaciją apie niekur negirdėtą Senosios Lietuvos herbą mums palikęs 1480 m. išspausdintas K. Grunenbergo herbynas (*Ritters und Burgers zu Constanz*) suteikia ir daugiau informacijos. Kiek žemiau, po kepure, yra ir kitas puošnus keturių laukų herbas su dviem heraldinėmis figūromis, o virš jo esantis įrašas byloja, kad čia matome Lietuvos hercogo (*Hercog von Littavo*) herbą. Pirmame lauke baltu apsiaustu vilkintis raitelis ant balto žirgo rankoje laiko pakeltą kalaviją. Kitame skydo lauke – juodas karys ar riteris su pakeltu kalaviju, ranka besiremiantis į mėlynos spalvos riterišką skydą. Figūros pažįstamos ir žinomos – tai lietuviškas raitelis – Vytis ir Trakų (?) karys. Jos naudotos Kęstučio ir Vytauto antspauduose ir jų heraldikoje. Tad viršuje esantis Senosios Lietuvos herbas neturėtų būti dailininko, metraštininko ar herbyno sudarinėtojo lakios vaizduotės ar išmonės vaisius. Viskas dera: Senoji ir Naujoji Lietuva viena šalia kitos. Atrodytų, jog abu herbai vienas su kitu susiję, kažkuo artimi, jei jau herbyno sudarytojas juos kartu sustatė ir sugrupavo. Tad nevertėtų čia išvelgti sudarytojo klaidos, mąstant, o gal ką klaidingai nupiešė...

Senosios Lietuvos herbas K. Grunenbergo herbyne, 1480 m.

siojo Konstanco bažnytinio susirinkimo (1414–1418). Tame 1480 m. leidinyje Senosios Lietuvos herbas atvaizduotas gan neįprastai – kaip raudona su mėlynais atvartais tirolietiška skrybėlė, papuošta plunksna. Šis Lietuvos herbas atkartojamas ir vėlyvesnių laikų herbųnuose, tik kiek skirtingais kito laikmečio mados vaizdais. Štai XVI a. I p. Bavarijos bibliotekoje saugomame Vokietijoje sudarytame herbyne „*Wappenbuch*“ (*BSB Cod icon 392*) – toji kepurė vaizduojama tarsi mūsų laikų Kalėdų Senelio – raudona su baltu atvartu. Prie jos taip pat yra ir įrašas, kurį pilną sunku iškaityti, tik keli žodžiai: viršuje – „*Litto uno* (?)“, o žemiau – „*von Littovino* (?)“, padeda suprasti, kad tai susiję su Lietuva. Kad neklystame įžiūrėdami lietuviškus ženklus, rodo ir šalia esantis kitas herbas – toks pat kaip ir K. Grunenbergo knygoje pieštasis – su baltu raiteliu ir juodu kariu, laikančiu mėlyną skydą. Šalia jo esantis įrašas liudija Vytauto Didžiojo, lietuvių valdovo, titulą. Taigi šis herbas turi ryšį su Vytautu Didžiuoju – to meto Lietuvos valdovu.

Ankstyviausiai, kaip pavyko nustatyti, šis herbas fiksuotas XIV a. „*The Zurich Rool of Arms*“ herbyne. Čia toji kepurė atvaizduota raudonos skrybėlės pavidalu. Ciuricho herbynas („*The Zurich Rool of Arms*“) sudarytas apie 1340 m., remiantis dar senesnio vokiško herbyno faksimile. Taip bent sako heraldikos žinovai Europoje. Tačiau dabartiniai šveicarų bei kitų šalių heraldikos specialistai šį herbą priskiria ne Senajai Lietuvai, o su klausukais – Rutenijai (?), Maskovijai (?), Rusijai (?).

Herbas su raudona skrybėle priskiriamas Rusijai, Rutenijai, Maskovijai ar Rusijai. Herbynas „*The Zurich Rool of Arms*“ sudarytas remiantis vokiško 1340 m. herbyno faksimile

Panašių herbų su kepurėmis turėjusi ir Prūsija, senais laikais dažnai maišyta su Rusija. Būtent tokius prūsiškus herbus su raudonomis kepurėmis XV a. pavaizdavo lenkų istorikas ir Lenkijos heraldikos pradininkas J. Dlugošas, aprašydamas Žalgirio mūšyje paimtas kryžiuočių vėliavas. Knygoje „*Banderia Prutenorum*“ jis aprašė ir paliko Sembos arkivyskupo ir arkivyskupijos (p. 114–115) bei Raginės komturų vėliavų atvaizdus (p. 198–199) su trimis raudonomis kepurėmis³. Tačiau jis nepaliko jokie paaiškinimo, ką šios raudonos kepurės reiškė ir simbolizavo nukariautų baltiškų vietovių žmonėms.

Sembos arkivyskupo ir arkivyskupijos vėliava J. Dlugošo veikale „*Banderia Prutenorum*“ (Prūsų vėliavos)

Magistro laiške – apie pagonišką karūną

Šiek tiek informacijos apie pačią kepurę ar kepurės randame ir kai kuriuose istorijos šaltiniuose. Apie pagonišką karūną ir kepurę užsimenama ir viename Ordino magistro laiške, rašytame 1390 m.: „[...] zo sende wir euwer Irluchtikeit bi desem selben briffceizer

eyne heidenische crone, di Ir wen uch lust czu mittage uen ober das bette sperren moger vor mucken und fligen und das heise wir in unserm lande eyn fligenitcze, Wir senden uch ouch eyne heidenischen hut di sint us littowen komen [...]“⁴. Tai laiškas, kurį Ordino magistras siunčia Bavarijos kunigaikščiui kartu su dovanomis iš Lietuvos.

Istorikas prof. B. Dundulis, minėdamas tą patį šaltinį knygoje „Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV a.“, teigia, jog tai gali būti „ne tik valdovo, bet ir žynio valdžios ženklas“⁵. Tačiau istorikė dr. L. Skurvydaitė savo tyrinėjimų studijoje „*Lietuvos valdovų insignijos XIII amžiaus pabaigos–XV amžiaus vidurio majestotiniuose antspauduose: ikonografiniai politinės programos ypatumai*“ aiškina, jog iš laiško turinio matyti, kad kalbama ne apie valdovo insignijas, o veikiau apie tam tikrą karūną ar vainiką (*crone*), pokaičio metu kabinamą virš lovos, kad apsaugotų ją nuo uodų ir musių. *Crone* mūsų krašte vadinama musinuke: „[...] di Ir wen uch lust czu mittage ruen ober das bette sperren moget vor mucken und fligen und das heise wir in unserm lande eyn fligenitcze [...]“⁶. Tad apie „pagonišką kepurę“ jokio paaiškinimo šiame laiške mokslininkė neišvengia.

Kaip matome, kiek tyrinėtojų, tiek ir interpretacijų mus dominančios kepurės tema... Tačiau istorinis palikimas suteikia ir daugiau galimybių pasiaiškinti apie šios kepurės reikšmę...

Krikšto dovana – raudona kepurė

Archeologas Vykintas Vaitkevičius rašinyje „Lietuvos krikštas: istorija ir tautosaka“ mini idomų faktą apie kepurės. Cituodamas lenkų teologą ir istoriką Joną Lasickį, jis rašo, kad „krikštytis žemaičiai buvo sukviesti prie Šatrijos kalno. Tai daryti karalius Jogaila juos ragino duodamas pinigų, žydrų drapanų ir raudonų kepurų“⁷. Apie raudoną kepurę lietuviai turi net keletą posakių: „Be raudonos kepurės neprieisi, neprisiprašysi; gal raudoną kepurę užsidėti, raudoną kepurę nusiėmus nusilenkti...“ Iš jų galėtume suprasti, kad Lietuvos tautosakoje „raudonos kepurės“ įvaizdis yra fiksuotas, jos buvusios svarbios ir vertinamos, apie jų reikšmę žinota.

Išgelbėjo Vytauto dovanta kepurė

Idomų pastebėjimą apie kepurę ar kepurės paliko Anglijos ir Burgundijos karalių pasiuntinys, riteris Žiliberas de Lanua (*Ghillebert de Lannoy*), 1421 m. aplankęs Lietuvą ir jos valdovą Vytautą. Vytautas ambasadorių gražiai priėmė ir pagerbė, surengė jo garbei net kelis pietus, o išvažiuojant gausiai apdovanojo. Išlydėdamas garbingą karalių pasiuntinį, Vytautas jam dovanų davė dvi šilko šūbas (*soubes*), zibelinų kailiais pamuštas, keturis šilko drabužius, ketvertą arklių, keturis savo livrėjos gobtuvus, dešimt išsiuvinėtų galvos apdarų (greičiausiai kepurų – *aut. pastaba*) ir kitų dovanų. Gausiai apdovanotas, apleidęs LDK teritoriją, pasiuntinys su savo palydovais atsідūrė Totorijoje ir kelionėje išgyveno daug nelabai linksmų nuotykių, kurie tik dėl Vytauto globos jam baigėsi laimingai. Aštuoniolika dienų Žiliberas važinėjo Lietuvos totorių žemėmis. Juos buvo užpuolę alkanai vilkai. Nuo jų gelbėdamiesi, keliautojai užbėgo ant piktesnių totorių, kurie juos užpuolė netoli Kafos norėjo paimti i nelaisvę. Tačiau čia juos išgelbėjo Vytauto dovanotos kepurės ir livrėjos, kurias pasiuntinys ir jo palydovai tą dieną lyg tyčia sugalvojo užsidėti. Jau vienu ženklu pakako, kad užpuolikai juos paliktų ramybėje. Vytauto kepurės išgelbėtas Žiliberas spruko į Kafą, Italijos genujiečių pirklių uostą, o iš ten laivais pasiekė Konstantinopolį⁸.

LDK teisme bajorai sviesdavo kepurės

XV–XVI a. LDK teismo procesuose egzistavo papročiai, kurie buvo išreikšiami tam tikrais simboliais ir gestais. Vienas tokių, reiškęs teisminio ginčo pradžią, buvo kepurės statymas arba dėjimas. Kaip rašo istorikė dr. Irena Valikonytė, galvos apdangalas buvo svarbus bajoro garbės ir socialinės grupės priimtų normų,

reguliuojančių jos narių elgesį, visumos sampratos dėmuo. Šio papročio metu, kai teismai vykdavo lauke, kepurės būdavo sviedžiamos ant žemės prieš teisėjus, kai – patalpoje, jos būdavo dedamos ant stalo, už kurio sėdėdavo teisėjai. Kepurę statyti galėjo ir ieškovas, ir atsakovas, nors dažniausiai ginčo sprendimo formą siūlydavo pirmasis. Jei bylos viena šalis buvo keli asmenys, kepurę solidarai statydavo visi. Vienam bylininkui paskelbus apie ketinimą lažintis („statau kepurę ir įrodysiu geraisiais žmonėmis, kad turguje tu grasinai mano namą padegti“, 1536 m.), antroji privalėjo atsakyti, pridėdama savąją kepurę arba ne⁹.

Laisvės kepurė

Internetė kilusioje diskusijoje dėl surastų herbų Senosios Lietuvos herbas buvo bandomas sieti ir su frygų kepurėmis. Iš tiesų, senovės frygai dėvėdavo ilgaviršūnes kepurės, vadinamas *frygų kepurėmis* (gr. *pilos*, lot. *pileus*). Romėnai tvirtino, jog tokia kepurė pas juos vadinta *pileus*, o atkeliavo su jais iš Trojos. Romoje ji buvo laisvės simbolis. Išlaisvinti vergai ją gaudavo paleidžiant į laisvę. Vėliau tokios kepurės tapo Prancūzijos revoliucijos, išsivadavimo simboliu ir yra žinomos **Laisvės kepurės** vardu. Laisvės kepurė, kuri dažniausiai vaizduojama raudona, kaip laisvės simbolį savo heraldikoje naudoja Argentina, Bolivija, Kolumbija, Kuba, Salvadoras, Haitis, Nikaragva, taip pat ji matoma ir JAV valstybinėje heraldikoje. Šis simbolis plačiai naudotas ir ant daugelio valstybių leidžiamų monetų, popierinių pinigų. Kepurės simbolis yra pastebėtas ir masonų heraldikoje. Kol kas nėra jokių įrodymų, kurie leistų frygų ar Laivės kepurę sieti su aptariamu Senosios Lietuvos herbu ir jame atvaizduota kepure. Čia paminėti istoriniai faktai ir papasakotos istorijos niekaip nepaaiškina mus dominančio Senosios Lietuvos herbo reikšmės, kilmės ir neatskleidžia jo pasirodymo Europos herbųnuose priežasčių, aplinkybių.

Trys karaliai su frygų kepurėmis. VI a. freska Šv. Apolinaro bazilikoje, Ravenoje, Italija

¹ V. Rutkauskienė, „Senuosius herbus saugoja Bavarijos valstybinė biblioteka“. Prieiga per internetą – <<http://www.delfi.lt/mokslas/mokslas/senuosius-lietuvos-herbus-saugoja-bavarijos-valstybine-biblioteka.d?id=22970732>>.

² Des Conrad Grünenberg, *Ritters und Burgers zu Costenz Wappenbuch*, Ausburg, 1480. Prieiga per internetą – <<http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/pageview/8079263>>.

³ *Banderia Prutenorum*, Jan Dlugosz, K. Gorski, Warszawa, 1958, p. 114–115, p. 198–199.

⁴ *Codex Diplomaticus Prussicus. Urfunden Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg*, regesten von J. Voigt, Königsberg, 1853, t. 4, Nr. 69, p. 113.

⁵ B. Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo 15 a.*, Vilnius, 1968, p. 78.

⁶ L. Skurvydaitė, „Lietuvos valdovų insignijos XIII amžiaus pabaigos–XV amžiaus vidurio majestotiniuose antspauduose: ikonografiniai politinės programos ypatumai“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, Nr. 14, p. 28. ISSN 1392-0448. Prieiga per internetą – <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04-2004-1367154603222/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>.

⁷ V. Vaitkevičius, „Lietuvos krikštas: istorija ir tautosaka“, in: *Liaudies kultūra*, 2011/2(137), p. 14. ISSN 0236-0551.

⁸ P. Klimas, Ghillebert de Lannoy: Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413–14 ir 1421 metais), in: *Lietuvių tautos praeitis*, t. 4, kn. 3/4 (15–16), Čikaga, IL, JAV, p. 247–248.

⁹ I. Valikonytė, „LDK istorija: Išūkis priešininkui – prieš teisėjus nusviesta kepurė“. Prieiga per internetą – <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-issukis-priesininkui-pries-teisejus-nusviesta-kepure-582-294811#_V_ZiZfhv6hg.facebook.com>.

Lietuviškųjų leidinių konfiskavimai ir teismai

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Pradžia Nr. 9 (827)

Vykdydamas Vilniaus apygardos teismo viceprokuroro lapkričio 26 d. nurodymą, tardytojas A. Kondratas gruodžio 6 d. apklausė E. Tunkūnaite. Ji pripažino gaunanti ne tik Vilniaus lietuvių, bet ir Kauno bei kitų didesnių lietuviybės židinių užsienyje leidinius. Sulaikyti leidiniai nebuvo platinami, nes paimti pašte net neišpakuoti. Taigi siuntinys sulaikytas nebent pagal jo lydraštį arba dėl to, kad visi iš Nepriklausomos Lietuvos ateinantys siuntiniai lenkų valdžiai kėlė įtarimą. Paklaustas Švenčionių storastijos tarnautojas Jonas Vanagas pasakė, kad visi lapkričio 2 d. sulaikyti spaudiniai išleisti Kaune ir neturi Lenkijos pašto debito (cenzūros) leidimo.

Tad kodėl gi konfiskuotas siuntinys?

16 puslapių brošiūroje „Prūsai – ketvirtas Baltijos narys“ (parašė A. Umbras, redagavo A. Briedis) pirmiausia užkliuvo žemėlapis: jame lenkų okupuota Rytų Lietuva su Vilniumi priskirta Lietuvai. Skyrelyje „Koridorius ir vokiečių paktas“ priminta 1934 m. sausio 26 d. Berlyne 10-čiai metų pasirašyta vadinamoji Lenkijos ir Vokietijos deklaracija dėl prievartos nenaudojimo („Polsko-niemiecka deklaracja o niestosowaniu przemocy“). Deklaracija palengvino Hitleriui įgyvendinti grobikišką politiką Europoje, tačiau nepažabojo jo norų Lenkijos atžvilgiu: 1939 m. balandžio 28 d. Vokietija susitarimą nutraukė ir rugsėjo 1 d. Lenkiją užpuolė.

ir kišami į kalėjimus. Tęsiant akciją prieš lietuvių mokytojus, daromi žygiai ir prieš lietuvių kunigus, stengiantis kuo greičiau iš bažnyčių išstumti pamaldas lietuvių kalba ir kraštą greičiau sulenkinti. Be to, su rubrika „Laiškai iš Okup. Lietuvos“ išspausdintas Virbalo (Vincio Uždavinio) straipsnis „Vilniaus krašto lietuviškumas“. Pasak straipsnio, „Vilniaus gatvėse lietuviai prisivengia garsiai kalbėti lietuviškai, nes nenori būti apspaudyti.“ „... Vadinti Vilniū lenkišku miestu nėra mažiausio pagrindo. Greičiau jis žydiškas“ (dėl gyventojų sudėties). „Tikrų lenkų Vilniaus krašte labai maža. Dabar Vilniaus kraštą lenkai stengiasi kolonizuoti, išdalydami dvarų žemes buvusiems kariams ir valdininkams. Ypač jie stropiai kolonizuoja lietuvių ir rusų pasienį“ (t. y. pasienį su Baltarusija).

„Kenksminga“ spalio 25 d. „Ryto“ informacija „Lietuvių kančios Vilniaus krašte“ (jos autorius irgi nenurodytas). Informacijoje rašoma, kad lenkų sanitarinė komisija, įvairiose Vilniaus dalyse apžiūrėjusi lietuvių įstaigas, bendrabučius, dirbtuves ir šiaip namus, surašė protokolus. Spalio 17 d. į miesto storastiją tardymui buvo pakviesta 15 lietuvių. Jie užginčiję protokoluose užrašytą netvarką jų namuose, dirbtuvėse ir kitur. Tardant Lietuvių labdarybės draugijos bendrabučių ir dirbtuvių vedėjus, buvo šaukiamas draugijos pirmininkas kun. K. Čibiras. Po tardymo visiems buvo liepta ateiti kitą dieną 14 val.: jiems bus pranešta apie bylų rezultatus. Spalio 18 d. storastijos valdininkas pranešė, kad pinigine bausme arba areštu nubaus 10 žmonių, tarp jų: Konstantinas Stašys (Lai kinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas) – 140 auksinų (zlotų) arba 15 dienų arešto, K. Čibiras – 300 auks. arba 30 d. arešto, Marija Žukauskaitė (Šv. Mikalojaus prieglaudos vedėja) – 100 auks. arba 10 d. arešto, Agota Mackevičiūtė (žurnalisto ir rašytojo R. Mackevičiaus-Mackonio sesuo) – 75 auks., J. Vaičiulis – 15 auks. arba 5 d. arešto; keturių asmenų bylos dar neišspręstos.

Į laikraščių „Mūsų rytojus“ ir „Rytas“ panašią informaciją spalio 25 d. išspausdino ir „Ūkininko patarėjas“ – „Nauji lietuvių persekiojimai Vilniaus krašte“. „Iš Vilniaus ateina žinios, kad ten vėl prasidėjo nauji lietuvių persekiojimai ir suėmimai.“ Suimti 5 lietuvių veikėjai. Švenčionių apskr. suimti 2 „Ryto“ skaityklų vedėjai ir 3 mokytojai. „Po poros dienų ir ištardžius, jie iš kalėjimo buvo išleisti. Tenka pažy-

mėti, kad per kratas niekur nebuvę surasta nieko, kas bent mažiausiai galėtų jų suėmimą pateisinti.“ „Bevesdami kovą su lietuvių švietėjais Vilniaus krašte, lenkai rado reikalingu paraližuoti lietuvių gyventojus nuo bažnyčios, kurioje pamaldos yra atliekamos lietuvių kalba. Tam tikslui pasiekti lenkai rado reikalingu šalinti iš tokių parapijų lietuvių kunigus.“ Valdžia kreipėsi į arkiv. R. Jalbžkovskį, kad iš parapijų būtų pašalinti kunigai Vincas Zajančauskas, Zigmantas Žeidys, Ambraziejus Jakavonis ir Jonas Kuzminskas, kurie esą vedą priešvalstybinę agitaciją. „Nepatinka darnus kunigų sugyvenimas su parapijiečiais.“

Dėl Švenčionyse paimtų lietuviškų leidinių byla Apygardos teisme niekam nebuvo iškelta – apsiribota konfiskavimu.

Vilniaus miesto storastija 1936 m. sausio 21 d. pranešė Vilniaus apygardos teismo prokurorui, kad Lenkijos valstybės teritorijoje pastaruoju metu atskleistas knygos

„Pasaulio lietuviai“ platinimas; keli knygos egzemplioriai paimti iš apyvartos (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 907). „Pasaulio lietuviai“ – tai Petro Rusecko redaguota 363 puslapių, nuotraukomis iliustruota knyga apie lietuvių veiklą įvairiose pasaulio šalyse (Kaunas, 1935) su prezidento A. Smetonos įžanginiu žodžiu.

„Kalbamos knygos turinyje kiekviena proga kuo blogiau apibūdinami lenkai, giriamas užsienio lietuvių organizacijų bendradarbiavimas su Vilniui vaduoti sąjunga, o Vilniaus kraštas laikomas lenkų okupuota Lietuvos dalimi“, – sakoma storastijos rašte. „Knygos turinys paremtas šovininine dabartinių Lietuvos veikėjų nuomone ir iš esmės neigiamai nušviečia Lenkijos ir Lietuvos santykių formavimąsi.“ Pagal BK 154 ir 170 straipsnius knyga yra nusikalstama ir todėl ją, remiantis 1919 m. vasario 7 d. dekretu, reikėtų areštuoti. Apygardos teismas, pasirėmęs tais pačiais BK straipsniais, knygos areštą sausio 25 d. patvirtino.

Archyve saugomoje byloje pateikta „nusikalstamų“ knygos ištraukų. Pvz., Karolio Vairo straipsnyje „Amerikos lietuvių kultūros darbai“, apibūdinus kultūrinį lietuvių gyvenimą Amerikoje, rašoma, kad tam darbui trukdė lenkai ir pan.; lenkai netgi neišleido lietuvių kunigų, puolė juos su lazdomis ir akmenimis. Straipsnyje „Lietuviai Varšuvoj ir jų kovos dėl Lietuvos reikalų“ Antanas Kasakaitis savaip, iškreiptai perteikęs J. Pilsudskio pokalbį su lietuvių delegacija 1918 m. lapkričio pabaigoje (pokalbį vedęs straipsnio autorius). (K. Vairas, kurio tikroji pavardė Račkauskas, – literatas, žurnalistas, žurnalų redaktorius, vertėjas, daugelio knygų autorius ir albumų sudarytojas; A. Kasakaitis – spaudoje bendradarbiavęs pedagogas, buvęs Knygų leidimo komisijos ir Lietuvių kalbos rašybos komisijos narys, redagavęs žurnalą „Švietimo darbas“, 1950 m. atvykęs į JAV.)

Apygardos teismo prokuroras, remdamasis BPK 248 str. 1 § – neradus kaltininkų, 1936 m. kovo 16 d. nutarė tyrimą nutraukti, o to paties kodekso 250 str. pagrindu knygas „Pasaulio lietuviai“ konfiskuoti.

Vilniaus-Trakų apskr. storastos pavaduotojas B. Vendorfas (Wendorff) 1936 m. vasario 17 d. pranešė Vilniaus apygardos teismo prokurorui, kad apskrities teritorijoje aptikta Kaune išleistų knygų „Neo-Lithuania 1922–1932“. Knygose yra pastraipų, kuriose pagal BK 93, 127, 152 ir 170 straipsnius esama nusikalstamų požymių. Todėl storasta, pasirėmęs 1919 m. vasario 7 d. dekretu dėl spaudos taisyklių, vasario 15 d. knygas areštavo ir prašė areštą patvirtinti. Prokuroras K. Murza-Murzičius (Murza-Murzicz) storastos prašymą vasario 19 d. persiuntė Apygardos teismui. Pastarasis vasario 21 d. areštą patvirtino (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 906).

Apygardos teismo viceprokuroras Z. Pavlucis (Pawluć), vadovaudamasis BPK 244 str., kovo 2 d. įsakė Vilniaus-Trakų apskr. valstybinės policijos komendantūrai atlikti tyrimą ir išaiškinti knygų platintojus. Trakų policijos posto komendantas Janas Sokulas (Sokół) nustatė, kad Pasienio apsaugos korpuso (Korpus ochrony pogranicza – KOP) pareigūnai knygas sulaikė *Zaviasų* (Lazdėnų) sienos perėjimo punkte dar 1934 m. Jas legaliai vežė Vladimiras Sakavičius, kuris pats apie jas pasakė ir sutiko, kad siunta būtų peržiūrėta.

KOP žandarmerijos diviziono Trakų bataliono postas gegužės 20 d. patvirtino, jog knygos buvusios pas Trakų bataliono seržantą, Lentvaryje gyvenusį Juzefą Orylskį (Orylski). Šis paaiškino, kad 1934 m. ėjo Lazdėnų sargybos posto viršininko pareigas ir sulaikė V. Sakavičių su knygomis. (V. Sakavičius – publicistas, kelių Vilniuje ėjusių lietuvių laikraščių redaktorius; šiek tiek žinių apie jį žr. „Vorutos“ 2015 m. Nr. 12 str. „Vilniaus lietuvių laikraščiai lenkų kalba“ – apie dienraštį „Litwa“.)

Kalbamos knygos – tai Vytauto Didžiojo universiteto studentų korporacijos *Neo-Lithuania* leidinys „Lietuvių studentų tautininkų korp. Neo-Lithuania 1922–1932“, Kaunas, 1932. Pacituosime kai kurias „blogas“ knygų vietas.

A. Diržio str. „Neo-Lithuanios vaidmuo universitete“ rašoma (p. 99): „Ypač, kada Santarvė pripažino rytų Lenkijos sienas, kada okupantų valdžia uždarė Švenčionių lietuvių gimnaziją, kada buvo nuteisti už lietuviybę baigę Vilniaus krašto gimnazijas jaunuoliai, kada nuo žiaurių lenkų okupantų liejosi nekaltas mūsų brolių kraujas Dimitraukoj, kada dalis Mažosios Lietuvos teko gelbėti iš engėjų globos...“, tada teko šaukti mitingus, reikšti protestus, priimti rezoliucijas ir atsišaukimus į tautą. (Dimitrauka – tai Mitrauka, dabar Senosios Varėnos dalis, kur per jaunimo vakarėlį 1930 m. gegužės 18 d. okupantai surengė kruvinas skerdynes.)

„Didelis vaidmuo teko Neo-Lithuaniai, kada 1929 m. buvo beisibraunanti į SELL s-gą lenkų studentija. [...] Čia teko išlaikyti liniją, kokios kad laikosi visa lietuvių tauta ir visa mūsų politika: jokio bendravimo dėl visiem žinomų priežasčių su lenkais negali būti“ (p. 101). (SELL sąjunga – Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos studentų sąjunga.)

J. Čiburas str. „Keli Neo-Lithuanios esmės bruožai“ pastebi, kad atkūrę nepriklausomą valstybę, šiandien beveik niekas iš lietuvių rimtai negalvoja apie savo valstybės teritorijos praplėtimą už 1920 m. liepos 12 d. Maskvos sutarties nustatytų ribų. „Bet užtat tose ribose visi lietuviai nori ir iš visų jėgų stengsis atvadavę okupuotą dalį su sostine Vilniumi, Gardinu ir visu Nemuno upyniu, sukurti tiek materialiskai, tiek dvasiškai galingą savo tautinę valstybę, kuri Europos gyvenime turės vaidinti svarbų vaidmenį“ (p. 116).

Vilniaus-Trakų apskr. policijos komendantas 1936 m. gegužės 29 d. rašte užsiminė, kad Lenkijos ir Lietuvos sieną dažnai kirsdavęs ir kažkoks Vilniaus gyventojas Juozas Valaitis. Jis lietuviškų knygų veždavęs pilnus vežimus, tad galėjęs įvežti ir „Neo-Lithuania“. Tačiau knygų platintojai nebuvo išaiškinti, ką 1936 m. birželio 8 d. patvirtino ir Vilniaus apygardos teismo prokuratūra. Byla dėl „Neo-Lithuania“ nutrūko.

Vilniaus apygardos teisme 1936 m. buvo užvesta byla dėl keturių tomų A. Smetonos raštų (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 908). Pasak Vilniaus-Trakų apskr. storastos pavaduotojo B. Vendorfo 1936 m. balandžio 6 d. rašto Vilniaus apygardos teismo prokurorui, „visi veikalai parašyti tendencinga antilenkiška dvasia, raginant nuo Lenkijos Valstybės atplėšti dalį jos teritorijos.“ Teismo prašyta patvirtinti knygų konfiskavimą. Apygardos teismo posėdyje balandžio 17 d. pažymėta, kad knygos „yra melagingos ir viešus neramumus galinčios sukelti žinios apie tariamą lietuvių tautybės gyventojų persvarą Vilniaus krašte, apie lenkų siekimą nutautinti lietuvių, o piešinys, vaizduojantis Baltąjį erelį persmeigiančią Vytį, yra Lenkijos valstybės herbo išniekinimas.“ Tačiau tokio piešinio nėra nei A. Smetonos raštų keturtomyje, nei 1935 m. išėjusioje knygoje „Pasakyta parašyta“ (pastarosios knygos p. 152 yra paveikslėlis, kur raitelis ietimi smeigia slibiną, tačiau jis labiau primena šv. Jurgį). Gal paveikslėlis su Vyčiu į kurią nors knygą buvo idėtas kaip atvirukas ar iklėja?

Byloje trumpai perpasakotas visų tomų turinys. Pabrėžta, kad t. III yra tendencingas etnografinis žemėlapis, kuriame Vilniaus kraštas priklausė Lietuvai, o jame gyvena api 60 % lietuvių. Nusikalstama pagal BK 93, 96, 152, 153 ir 170 straipsnius. Knygų konfiskavimą teismas patvirtino.

Storastos pavaduotojo balandžio 6 d. raštą papildė apskrities storastijos gegužės 5 d. raštas Vilniaus miesto IV rajono viceprokurorui. A. Smetonos raštų visi keturi tomai sulaikyti prie Lenkijos ir Lietuvos sienos; juos iš Lietuvos vežėsi Vilniuje gyvenęs daktaras Vytautas Legeika. Be to, du tomai, I ir II, rasti pas Zigmantą Prontkevičių Varėnos valsč. Rudnios kaime.

Vilniaus apygardos teismo prokuroras bylą Z. Prontkevičiui, kaltintam pagal BK 152 ir 170 str., dėl nusikaltimo įrodymų stokos gegužės 18 d. nutarė nutraukti. A. Smetonos raštai, be abejo, konfiskuoti.

PRŪSAI —

KETVIRTAS BALTIJOS NARYS

BALTIJOS KRAŠTAI:

Estija - Latvija - Lietuva - Prūsija

Parašė: A. UMBRAS
Redagavo: A. BRIEDIS

KAUNAS „BALTIJA“ 1934 M.

1934 m. Lietuvoje minėtas prezidento A. Smetonos – „Tautos Vado“ – 60-metis. Tautininkams prijauniančioje ar šiaip išsilai-kyti norėjusioje spaudoje pasipylė liaupsės. Sukakties proga vaikų žurnalas „Žiburėlis“ Nr. 9 išspausdino St. Varno 8-nių posmų eilėraštį „Mūsų Vadas“. Švenčionių apskrities valdžiai ypač nepatiko 6-tas posmas, kuriame paminėtas Vilnius:

„– Vesk toliau mus, Vade! –
Šaukė laisvos minios.
– Vesk į šviesų rytą
Mūsų ateities!
Mes vargus ir baime,
Kaip usnis, pamynėm,
Vėliava trispalvė
Vilniuj išsities! –“

Pretekstas spalio 26 d. „Mūsų rytojaus“ konfiskavimui buvo informacija be autoriaus parašo – „Nauja persekiojimų banga Vilniaus krašte“. Joje pranešta, jog visose lietuvių įstaigose ir privačiuose butuose daromos kratos, daugelis žmonių suimami

Pro memoria

Netekome senųjų prūsų gynėjo Gerhardo LEPOS

Grėsmingais sovietinės okupacijos laikais daugumai Mažosios Lietuvos gyventojų pasitraukus į Vakarus, praradome didelę jėgą – daugybę gabių ir darbščių žmonių, kurie kitomis sąlygomis būtų padėję savo gimtinei ir aplinkiniams kraštams. Tą nepataisomą nuostolį vis labiau jausime, ištisoms Lietuvos gyventojų kartoms išsibėgiojant į turtingesnes pasaulio vietas. Negailėstinga laiko tėkmė nusineša jau paskutinius Mažosios Lietuvos senbuvius, aktyvesnius išeivijos veikėjus. 2016 m. rugsėjo 11 d. mirus Gerhardui Lepai, nutrūko dar viena reikšminga gija, jungusi Vokietijoje apsistojučius lietuvininkų krašto išeivius su jų gimtine ir visa Lietuva.

G. Lepa gimė 1933 m. pasienio kaime Šakiuose (dabar Tauragės r.). Jo tėvas ten atsikėlė iš Kuturių, gausios giminės atstovai buvo išsibarstę Pagėgių ir Tilžės apylinkėse, jie minėti XVII–XVIII a. dokumentuose. Antai 1742 m. gimęs Jons Liepa gyveno Stumbragirių kaime. Įvairūs raštininkai tą pavardę užrašydavo nevienodai, ne vienas Liepa save kildindavo iš senųjų prūsų ir skalvių. Toje giminėje būta mokytojų, gydytojų; iš jos kilusi ir dabar Vokietijoje besidarbuojanti žinoma kraštotyrininkė Gabriela Bastemeyer, parengusi vertingų knygų apie panemunių kraštą ir jo žmones. Savo įvairiapusiška veikla senąją Liepų giminę garsino ir Gerhardas Lepa.

Gabaus jaunuolio gyvenimo pradžia gniuždė tuometiniai įvykiai. Artėjant frontui iš Rytų, 1944 m. liepą šeima privalėjo evakuotis už Nemuno, vėliau grįžo nuimti derliaus (tuomet pasėti ir jau kitiems atitekę žiemkenčiai). Spalio mėnesį vėl teko trauktis į Vakarus. Nespėjus ištrukti iš apsupamų Rytprūsių, teko patirti sovietinių užkariautojų žvėriškumus. Ateiviai užkluptus bėglius apiplėšė, atėmė arklius, senelį nušovė, o motiną visas būrys išprievartavo vaikų akivaizdoje.

1945 m. gegužę Gerhardas su motina ir seserimi grįžo į gimtinę, bet jų sodybą su viskuo jau buvo užgrobes atvykęs iš Žemaitijos. Visko netekę senbuviai turėjo ieškoti naujo prieglobsčio ir galimybės išgyventi, patyrė daugelį pokarinio gyvenimo vargų sovietų okupuotame ir atėjūnų niokotame krašte. Sunkiai verčiantis anuometiniuose kaimuose nebuvo galimybės galvoti apie geresnį išsilavinimą ir kt. Nors Gerhardas nesijautė esąs sovietinis pilietis, tačiau oku-

paciniam režimui tokie juridiniai menkniekiai nerūpėjo – 1954 m. jis buvo pašauktas tarnauti sovietinėje armijoje.

Sovietinio atlydžio laikais Vakarų Vokietijai su Sovietų Sąjunga 1957 m. pasirašius vadinamuosius Maskvos susitarimus, buvusieji Rytprūsių ir Klaipėdos krašto gyventojai, anksčiau turėję Vokietijos pilietybę, gavo galimybę išvykti į tą šalį pas ten atsідūrusius savo gimines ir pan. 1958 m. į Vakarus pasisekė išvykti ir Gerhardui su motina, senele ir seserimi pas Vokietijoje po sovietinės karo nelaisvės apsistojusį tėvą.

Didelėje gamykloje įsidarbinusio Gerhardo darbštumas ir atidumas buvo pastebėti, jis paskirtas atsakingoms kontrolieriaus pareigoms. Vien šeimos ir buities rūpesčių energingajam išeiviui nepakako, jis įsitraukė į išeivio Arthuro Hermanno suburto Lietuvių literatūros būrelio ir į senųjų prūsų bendrijos „Tolkemita“ veiklą.

Nors pokariu G. Lepai teko patirti daug skriaudų iš atėjūnų (dažniau atvykdvusių iš lietuviškų vietovių), nors visam gyvenimui buvo likę prasti prisiminimai apie prieškarinės Lietuvos Respublikos valdininkus ir kitką, jis (kaip ir jo sukurta šeima) lietuviybės neatsižadėjo, kartu besivadindamas prūsų bei vokiečiu. Iš Klaipėdos pasitraukusi jo žmona Annemarie Redweik taip pat ilgai dalyvavo Lietuvių literatūros būrelio veikloje, ypač nusipelnė 1985–1993 m. išeivijoje su kitais rengdama lietuvišką leidinį „Annabergo lapelis“, nuo 1993 m. su A. Hermannu – reikšmingą kasmetinį almanachą „Annaberger Annalen“, kuriuo siekiama palaikyti kultūrinius ryšius tarp Vokietijos ir Lietuvos. Jų duklė Ankė Lepa Vokietijoje mokėsi garsiojoje Vasario 16-osios lietuviškoje gimnazijoje, buvo Lietuvių jaunimo sąjungos narė ir vadovė, rengė leidinį „Kibirkstėlė“.

Atidirbęs reikiamą laiką gamykloje, G. Lepa aktyviai įsitraukė į visuomeninę veiklą. 1993 m. jis pradėjo vadovauti „Tolkemitos“ bendrijai, nuo 1995 m. tapo jos leidinių „Tolkemita – Mitteilungen“ ir „Tolkemita – Texte“ redakcijos vadovu. Jam energingai darbuojantis, kasmet buvo leidžiami svarbūs tekstai apie senuosius prūsus, surengta di-

**Gerhardas Lepa
(1933–2016)**

delė diskusija apie skalvių genties praeitį, įvairūs kiti renginiai.

Dabar pradėdama pastebėti, kad pokarinėje Vokietijoje buvo savaip suklestėjusi baltistika – tuo užsiėmė daug žinomų specialistų, organizuoti įvairūs renginiai, išleista nemažai vertingų leidinių. Veikiausiai tą paskatino ponacistinio laikotarpio atmosfera, gausūs išeiviai iš Rytprūsių ir kitos aplinkybės. Bėlieka apgailestauti, kad sovietų okupuota Lietuva (kaip ir kitos Baltijos šalys) tuomet nuo Vakarų buvo atskirta „geležinės uždangos“, neleidusios išsiplėtoti galimiems daugialypiams kultūriniais ryšiams ir tolesnės baltistikos plėtros galimybėms. Apmaudžiai prasilenkta laike – Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, ištisos senesnių išeivių kartos jau buvo bebaigia savo dienas, akivaizdžiai silpo domėjimasis Baltijos kraštais (dar sustiprėjęs maždaug 1985–1995 m.). Ano savotiškojo lituanistinio ir prūsistinio sąjūdžio svarbus dalyvis buvo ir Gerhardas Lepa, dalyvaudamas įvairiuose renginiuose, paskatindavęs diskusijas ir skaudesniais klausimais. Žymesnio humanitarinio išsilavinimo negalėjęs gauti išeivis stebindavo savo aštriu protu ir žingeidumu, beveik nepasotinamu domėjimusi istorija ir šaltiniais apie senuosius prūsus. Jis darbuodavosi įvairiuose archyvuose ir bibliotekose, kur aptikdavo vis naujų lituanistinių dokumentų (nuo Radvilų giminės korespondencijos iki Prūsijos valdžios raštų lietuviškaisiais klausimais). Daugelį tokių atradimų (kaip ir gausias prarastosios tėviškos problemas) jis išgyvendavo ypač emociškai, nevengė veltis į karštas diskusijas ir konfliktus.

Ugningo temperamento žmogus kartu buvo be galo rūpestingas ir geraširdis daugeliui žmonių, imdavo uoliai rūpintis įvairiausiais dalykais. Pasikeitus laikams, G. Lepa 1993–1998 m. ilgam apsistodavo Karaliaučiuje, ten su rusų archeologais dalyvaudamas senųjų prūsų kapinynų ir kt. kasinėjimuose. Ten jis ėmėsi savotiškos misijos, vėl jai karštai pasišvėsdamas – Rusijoje ieškojo po 1944 m. iš Rytprūsių išvežtų senųjų leidinių, siūlydamas juos grąžinti dabartiniam Kaliningrado universitetui. Su bendražyge jis tame šiandieniam mieste patatė paminklinį akmenį senajam Karaliau-

čiaus universitetui. Deja, po kelerių aktyvios veiklos metų tame krašte G. Lepa pajuto, kad grįžta „KGB laikai“, ir iš ten pasitraukė.

Renginiuose susipažinęs su energinguoju išeiviu pradėjo talkininkauti „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ (toliau – MLE) leidybai, padėjo mums rinkti jai medžiagą Vokietijoje, pats aptikdavo reikšmingų šaltinių, parašė nemažai MLE straipsnių. Emociingai ir pastabų G. Lepą labai erzindavo leidiniuose aptikti netikslumai, įvairios klaidelės. Net ir pakeitus MLE IV tomo kryptį, G. Lepa pats siūlėsi taisyti klaidas tame leidinyje.

Daugelį metų G. Lepa rėmė mūsų darbus, tiriant Mažąją Lietuvą. Jis ne kartą mums buvo savotišku Vergilijumi: vedžiojo po Vokietijos archyvus, aiškindamas, kur gali būti vertingiausių šaltinių; padėdavo po daugelį savačių išgyventi svečioje šalyje, negaunant jokios paramos iš Lietuvos institucijų. G. Lepa rūpestingai ruošdavo mūsų knygų santraukų vertimus, nevengdamas padiskutuoti ar įterpti savojo požiūrio.

Užaugęs nacistinės pasaulėžiūros įsivyravimo laikais, Gerhardas netapo anuometinės įtaigos propagandos paklusnia auka, kokių daug tebebuvo pokarinėje Vokietijoje. Tarp daugybės kitų savo darbų G. Lepa imdavo domėtis tai nacistinės kariuomenės vykdytais nusikaltimais užkariautuose Rytuose, tai žydų holokaustu, nesislėpdamas nuo skaudžių praeities momentų. Kunkuliuojančiai to žmogaus energijai likimas būtų galėjęs dovanoti bent kelis gyvenimus ir tinkamas raiškos galimybes.

Vėl ir vėl grįždamas prie senųjų prūsų temos, pastarąjį dešimtmetį G. Lepa parašė ir išleido poleminę knygėlę apie prūsus, aštriai keldamas opias problemas, primindamas tų genčių žemėse dabar gyvenantiems nepatogius dalykus. Negailėstingos ligos kamuojamas, jis dar baigė rašyti savo paskutinę knygą, rūpinosi jos spausdinimu.

Gal simboliška, kad daugelis kartų dar galės išvysti ryžtingo vyro atvaizdą (jam pozavo G. Lepa) Marijampolėje besistiebiančiame išpuodingame paminkle lietuvybei. Pasimiršus buvusiems menkesniems nesutarimams, ateityje gal labiau bus vertinama senųjų baltų palikuonių vienybė, per šimtmečius padėjusi išsaugoti tai, kas svarbiausia.

*Doc. dr. Martynas PURVINAS,
archit. Marija PURVINIENĖ,
Kaunas*

Pro memoria

Jurgis Kristijonas GOCENTAS
(1945 12 17–2016 09 24)

Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ su liūdesiu praneša, kad rugsėjo 24 d. po sunkios ligos eidamas 71-uosius metus mirė inžinierius-konstruktorius Jurgis Kristijonas Gocentas, bendrijos narys nuo įsikūrimo 1989 m., nuo 2001 m. aktyvus bendrijos šeimelio bei valdybos narys, Šv. Jono liuteronų bažnyčios Klaipėdoje atstatymo rėmėjas.

Jurgis Kristijonas gimė 1945 m. gruodžio 17 d. Tauragėje, teisininko ir krašto veikėjo Jono Jurgio bei namų šeimininkės ir sargės Lėnos Elenos Srūgytės Gocentų šeimoje, buvo antrasis iš trijų sūnų. Mažoji Jurgiuko krikšto tėvai buvo evangelikų liuteronų kunigas, o vėliau vyskupas Jonas Viktoras su žmona Marta Račkauskaite Kalvanai. Po metų per Kalėdas šeima, kilusi iš Paprūsės lietuvininkų, iš Tauragės persikėlė į Klaipėdą – taip buvo atliktas sugrįžimo į tėvonių kraštą istorinis aktas. Neatsitiktinai velionis, paskutinį kartą viešėdamas 2016-ųjų gegužę Vilniuje, išsitarė: „Gyvenu Klaipėdoje, o kitur ir negalėčiau.“ 1964 m. baigė vidurinę mokyklą, 1964–1967 m. studijavo Kauno politechnikos instituto (dabar – Kauno technologijos universitetas) Klaipėdos filiale, 1970 m. baigė Kaliningrado technikos institutą, įgijo inžinieriaus laivų statytojo kvalifikaciją. 1979 m. baigė ir Klaipėdos jūrų inžinerijos mokyklą, įgijo techniko-laivo mechaniko kvalifikaciją.

1970 m. pradėjo dirbti SSRS valstybinio

žvejybos laivyno projektavimo instituto Klaipėdos skyriuje I ir II kategorijos konstruktoriumi, 1976 m. Lietuvos jūrų laivininkystėje konstruktoriumi, 1979 m. Klaipėdos laivų remonto įmonėje Nr. 7 vyriausiojo inžinieriaus pavaduotoju, 1980 m. Tiumenės srityje (Rusijos Federacija) naftininkų kelių, pramonės ir civilinės paskirties pastatų statyboje, 1991 m. VšĮ Klaipėdos irklavimo centre ir Klaipėdos miesto skėstančiųjų gelbėjimo tarnyboje vyresniojo inžinieriumi ūkio reikalams, ūkvedžiu. Yra išmėginęs ir pedagogo profesiją – dirbo dėstytoju valandininku Klaipėdos politechnikume, o mokyklos ir institutų laikais dirbo staliumi, kasė durpes, buvo krovėju, stadiono darbininku, katilinės kūrėju. Mokykloje bei Klaipėdos pionierių ir moksleivių rūmuose ragavo ir aktorius duonos – nuo tragikomiško klaipėdiškio, sugrįžusio į tėviškę ir besifotografuojančio asmens dokumentui, iki didingojo karaliaus vaidmenų.

1959–1963 m. dviračių sporto, 1963–1972 m. akademinio irklavimo mėgėjas. Tuomet buvo Lietuvos moksleivių dviračių sporto rinktinės narys, o aukštųjų mokyklų studentų akademinio irklavimo varžybose laimėjo apdovanojimus: vienvietė valtis – 3 vieta (1965); dvivietė porinė – 1 vieta (su Liudviku Albertu Mileška, 1966); dvivietė porinė – 2 vieta (su L. A. Mileška, 1967). Lietuvos čempionate laimėjo: vienvietė – 3

vieta (1965); dvivietė porinė – 3 vieta (su L. A. Mileška, 1966). „Žalgirio“ draugijos pirmenybėse dvivietė porinė – 2 vieta (su L. A. Mileška, 1970). Talino–Klaipėdos pirmenybėse dvivietė – 1 vieta (1970). Dniestro upės regatoje (Tiraspolis, Moldova) keturvietė be varininko – 2 vieta. Dalyvauta keliolikoje Danės regatų (Klaipėda). 1967 m. su kolega ir bendražygiu L. A. Mileška iš Klaipėdos nuvežė vienvietę valtį ir atkūrė akademinio irklavimo tradicijas Karaliaučiuje.

Užaugino du sūnus, susilaukė vaikaitės Emilijos Elenos, buvo laimingas antroje santuokoje su Birute Mineikyte-Gocentiene. Pasilieka velionio sumanymai – tėvų bute Gėlių gatvėje įrengti atminimo kambari-svetainė, kuriame būtų eksponuojamos

šeimos relikvijos, knygos, o namą ženklintų atitinkama memorialinė lenta. Mums pasilieka ir velionio pomėgis fotografijoms, kuriose grožimasi krašto raudonų plytų ir kitais namais. Žinia, velionis konsultavosi su kraštiečiu architektu doc. dr. Martynu Purvinu, kaip autentiškai sutvarkyti užmiestyje įsigytą sodybą. Velionio darbų apibendrinimui tiko lietuviškas priesakas: užaugink vaiką, pasodink medį, pastatyk namą.

Velionis buvo pašarvotas Klaipėdos liuteronų bažnyčioje (Pylimo g. 2), o po kremacijos palaidotas Klaipėdos Lėbartų kapinių kolumbariume rugsėjo 27 d. – laidotuvių pamaldas laikė ir patarnavo klebonas Reinholdas Moras.

Nuoširdi užuojauta velionio artimiesiems, bendražygiams, bičiuliams mieste, krašte ir kitur. Prie bendrijos užuojautos jungiasi ir Lietuvos Reformacijos istorijos ir kultūros draugija.

Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“

Skaudžių netekties ir liūdesio valandą dėl brangiausio pasaulyje žmogaus – Mamos – mirties nuoširdžiai užjaučiame Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Regioninių mokyklų skyriaus vedėją Joną VASILIAUSKĄ.

Rytų Lietuvos mokytojų sąjunga, lietuvių švietimo draugija „Rytas“, „Vilnijos“ draugija, „Vorutos“ darbuotojai ir bendradarbiai

Sveikiname

Gimtadienio proga sveikiname Tautos fondo Paramos skirstymo komisijos pirmininką Gintautą ŽEMAITAIŲ ir linkime jam geros sveikatos ir puikių darbų!

Tautos fondo Lietuvos atstovybės darbuotojai, lietuvių švietimo draugija „Rytas“, „Vilnijos“ draugija ir „Vorutos“ redakcija

Sveikiname

Gražaus jubiliejaus proga Rambynų regioninio parko direktorei Dianai MILAŠAUSKIENEI siunčiame nuoširdžius sveikinimus. Rambynų regioninis parkas, svarbus istorijos ir kultūros objektas, jau penkiošioliką metų Jūsų puikiai tvarkomas, čia atlikta labai daug gražių darbų, įgyvendinta daug svarbių projektų. Jūsų leidžiamas žurnalas „Rambynas“ pratęsė Martyno Jankaus ir kitų Mažosios Lietuvos veikėjų knygų ir periodinės spaudos leidybos tradicijas.

Linkime naujų užmojų, kūrybinių planų ir sumanymų!

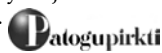
„Vorutos“ darbuotojai ir bendradarbiai: Aušra Virvičienė, Irma Stadalnykaitė, Jolanta Zakarevičiūtė, Jurgita Jakienė, Stanislava Žuravską, Jonas Česnavičius, Juozas Vercinkevičius

Išleista V. V. Česnulio knyga „Kanauninkas Klemensas Maliukevičius“

Viešoji įstaiga „Vorutos“ fondas išleido Vytauto Valentino Česnulio knygą „Kanauninkas Klemensas Maliukevičius“ (Trakai: Voruta, 2016, 160 p.).

Knygą galima išsigyti „Vorutos“ redakcijoje (Naujoji g. 16, 21111 Trakai), Trakų Švč. Mergelės Marijos Apilankymo bažnyčioje arba internetu – <http://www.patogupirkti.lt/>.

„Vorutos“ informacija

Imperijų likimai ir Mažoji Lietuva

Atkelta iš 1 p.

pakitusia realybe – neva visi Sovietų Sąjungos teritoriniai užgrobumai yra neginčijami ir amžini. Tuomet pasitelktas ir ideologinis pagrindimas – esą kapitalizmas tėra istorijos pasmerkta atgyvena, o netrukus visas pasaulis priklausys pažangiausiajai sovietinei santvarkai, tad visi žingsniai pasaulinės komunizmo pergalės link esantys teisėti ir pagrįsti.

Sovietinių okupantų galingoji propaganda kelis dešimtmečius auklėjo vis naujas Baltijos kraštų gyventojų kartas: tie plotai esantys amžinai gyvuosiančios tobuliausios pasaulyje valstybės dalis, viskas buvo nulemta dar 1940 m., kai tų kraštų gyventojai patys puolė į Sovietų Sąjungos glėbį. Dar galėtume prisiminti ne vieną senesnių laikų Rusijos šviesuolį, gal visai nuoširdžiai sielvartavusį, kad XIX a. nemažai Lietuvos žmonių nesitaikstė su krašto okupantais, neretai sulaukdami esą pelnytų bausmių; o viskas galėję klostytis taip gražiai, jei vietiniai būtų draugiškai susilieję su didžiąja rusų tauta ir visi laimingai gyvenę vieningoje ir galingoje Rusijos imperijoje.

Kažkodėl nei XIX a., nei po 1944 m. daugybė Lietuvos žmonių nepanoro džiaugsmingai susiliesti su savo okupantais, nepajėgė

susitaikyti su tuometine realybe, galop sulaukdami 1918 ir 1990 m., savosios valstybės susikūrimo ir atkūrimo.

Gal panašiai esama ir su Mažąja Lietuva. Nors V. Safronovas ir jo bendražygiai rūšiai smerkia bent dalies lietuvių „negalią“ (nesugebėjimą pripažinti, kad Rusijos Kaliningrado sritis esą esanti amžina, o kažkokią Mažosios Lietuvos dalį iš viso niekada nebuvo), gal vertėtų nepamiršti ir „istorijos kurmio“, per šimtmečius išklibinančio ir galingiausių imperijų pamatus. Tiesa, šandienoms kartoms gal nedidelė paguoda būtų žinojimas, kad bent po šimtmečių daug kas turės pasikeisti, kad pasaulyje ne kartą prisikeldavo ir, regis, okupantų numarinti dalys. Bandant įtikti galingiesiems, nederėtų atsisakyti savo tikrosios istorijos, pamiršti lietuvininkų krašto, kuriame šimtmečius skambėjo lietuvių kalba.

Literatūra

1. Safronovas V., „Apie istorinio regiono virsmą vaizduotės regionu. Mažosios Lietuvos pavyzdys“, in: *Istorija. Mokslo darbai*, t.LXXXVI/86, 2012/2, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, p. 66–80.
2. Purvinas M., „Dėl Mažosios Lietuvos vardo“, in: *Voruta*, 2014 m. kovo 1 d., Nr. 5 (795), p. 1, 4.

Kitas numeris išeis 2016 m. lapkričio 26 d.

Muziejus laikraštyje Nr. 29 (446)

Indai, puošti herbu „Leliwa“

Vienas garsiausių Lenkijos ir Lietuvos herbų – „Leliva“ (lenk. Leliwa, Lelijwa) žinomas nuo XII a. Janas Dlugošas (1415–1480) lotynų kalba pateikia tokį šio herbo aprašymą: „Leliva – išlenktas mėnulis su geltona žvaigžde viduryje, mėlyname lauke“. Dlugošo nuomone herbas vokiškos kilmės, bet šiuolaikiniai lenkų istorikai Vlodzimiežas Dvoržičekas, gana pagrįstai, įrodinėja Lelivitų giminingumą ir jų herbą „Leliva“ esant grynai lenkišką. Ankstyvuosiu laikotarpiu šis herbas buvo labiausiai paplitęs tarp Krokuvos, Sandomyro ir Poznanės didikų giminių. Ilgainiui savo herbu „Leliva“ laikė net 800 giminių. Vėliaus su „Lelivos“ herbu plėvesavo ir Žalgirio mūšyje 1410 metais. Jas turėjo Krokuvos

vaivada Janas iš Tarnovo ir jo brolis Spytkas bei Didžiosios Lenkijos seniūnas Vincentas iš Granovo. Po 1413 m. Horodlės unijos, kai lenkų didikai dovanojo savo herbus Lietuvos kilmiesiems, Žalgirio mūšyje kovos krikštą gavusį herbą „Leliva“ iš Jano Tarnoviškio priėmė Vilniaus vaivada Monvydas. Garsiausia LDK giminė, turėjusi herbą „Leliva“, buvo rusėnų kilmės didikai, grafai Tiškevičiai.

Trakų istorijos muziejus turi gausią ekspонатų, dekoruotų herbu „Leliva“, kolekciją. 2015 metais muziejaus rinkinius papildė porceliano pietų servizo indai, puošti herbu „Leliva“, pagaminti XIX a. pab.–XX a. pr. Lenkijos Chmeliovo porceliano dirbtuvėse ir lėkštė su herbu „Leliva“, pagaminta 1900

Lėkštės, puoštos herbu „Leliwa“. Prancūzija, Lenkija, XIX a. pab. – XX a. pr. A. Valužio nuotr.

metais Prancūzijoje esančiame SARREGUEMINES porceliano fabrike.

Į muziejų pateko šeši indai: ke-

turkampė lėkštė, pailga lėkštė, laivelio formos lėkštė, lėkštė žuvies patiekalams bei du indai padažui. Visi indai puošti polichrominiu herbu „Leliva“ atvaizdu. Herbai apjuosti mantija, virš skydų – riterio šalmas su grafo karūna. Apatiniuose dugnuose, žalia glazūra, fabriko ženklas – raidė C trikampyje, užrašas: CMIELOW. Chmeliovo keramikos fabrikas buvo įsteigtas 1804 metais, o nuo 1838 metų gamino ir porceliano dirbinius. Jis veikia iki šiol.

Lėkštės, pagamintos Prancūzijoje 1900 metais, dugne yra monochrominis mėlynos kobalto glazūros herbas „Leliva“, apjuostas mantija. Herbinis skydas ir mantija vainikuoti atviromis grajų karūnomis. Lėkštės apatiniame dugne mėlyno

kobalto glazūra fabriko pavadinimas: SARREGUEMINES, kurį iš dalies pridenčia fabriko ženklas, įrašas ranka: 1875 – 1900.

Šis fabrikas įsteigtas 1775 metais gamino porceliano, fajanso ir majolikos dirbinius. Buvo uždarytas Antrojo Pasaulinio karo metu (apie ~ 1942 m.). Fabriko dirbiniai XIX amžiuje buvo labai paklausūs – individualūs užsakymai plaukė iš visos Europos ir net JAV.

Kadangi visų indų herbuose skydai vainikuoti atvira grajų karūna, galima manyti, kad dirbinius užsakė kuri nors grajų Tiškevičių giminės šaka.

Muziejininkas Saulius Zalyš

Ekspонатus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Voruta® Visos prekių ženklo teisės saugomos	Prenumeratos indeksai 0135, 0136	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, prof. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius). © Voruta, 2016. Visa medžiaga (rašiniai, pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda. © Voruta, 2016. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt šeštieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, as. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktoriė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kartą per mėn. Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./faks: (8 528) 5 12 66, „Tėlež“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 605 11 117. Spausdina AB spaustuė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1000 egz.	Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66, El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 605 11 117), Irma Stadalnykaitė (redaktorė, 8 603 11 117), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija, publicistika), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt, 8 603 11 117), Stanislava Žuravską (buhalterė, tel. (8 603) 11 117, tel. faks: (8 528) 51 266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Valentinas Česnulis (bažnyčios istorija), Evelina Kislych-Sochienė (publicistika), Martynas Buivys (internetas).
--	--	--	--